

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14.**

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

**info@magyarnaplo.hu**

Elérhetőségünk a világhálón:

**www.magyarnaplo.hu**

**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország  
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a [www.posta.hu](http://www.posta.hu) WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a [www.posta.hu](http://www.posta.hu)

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

[hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető**

**szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.**

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

## A magyar nyelv napja elé

Már minden nap valaminek a napja. Az esztendő egy-egy napján valakit vagy valamiket köszöntünk, tisztelnünk kell, akik vagy amik egész életünkben megérdemelnék figyelmünket. Van napja a magyar nyelvnek is.

Ami nekünk egy nap, az észteknek egy év. Észtországban az egész idei esztendőt az észti nyelv évének nyilvánították, felismerve az észtek alacsony létszámában és a nem észti nyelvű kisebbség viszonylag magas arányában rejlő veszélyt. Az ENSZ 2019-et a veszélyeztetett nyelvek évének szenteli, joggal. A világ mintegy hatezer nyelvének zöme kis közösségek beszélte nyelv. Borúlátó előrejelzések szerint évszázadunk végére a világ nyelveinek akár 80–90%-a is eltűnhet, vagy erősen veszélyeztetett helyzetbe kerülhet. Ha nem következik be kedvező fordulat, száz éven belül nyelvcsaládunk legtöbb nyelve is eltűnhet. A magyar nyelv, a maga 13–14 milliós beszélő közösségével egyelőre a 40–50. helyen áll a nyelvek rangsorában. Finnül mintegy öt-, észtül jó egymillióan beszélnek, oroszországi nyelvrokonaink létszáma a néhány tucattól a néhány száz-ezerig terjed, s anyanyelvüket egyre kevesebben beszélik. Az anyanyelvét sújtó korlátozások elleni tiltakozásul gyűjtotta fel magát néhány hete egy neves udmurt nyelvész, önmagát áldozva fel nyelvéért.

A magyar nyelv napján – s nem csak akkor – számos, anyanyelvünk jövőjét befolyásoló kérdéstről el kell gondolkodnunk. Itt és most csupán néhányat említek.

Mind az anyaországban, mind a határon túli magyarok körében kedvezőtlen a demográfiai helyzet. Utóbbiak esetében nem csupán természetes fogyásról beszélhetünk, hanem nyelv- és identitásváltásról is, amit elősegítenek a többségi nyelvű vegyes házasságok, s a gyermekek többségi nyelvű iskolában való taníttatása.

Probléma a magyar nyelv korlátozott használata a tudományos életben. Alapvető emberi-nyelvi jogok megsértése, illetve a nyelv fejlődésének akadályozása, ha magyar tematikájú kutatási pályázatokat angolul kell benyújtani, ha egyes tudományterületeken csak az angol nyelvű munkákat fogadják el tudományos teljesítményként.

Aggasztó méreteket ölt a nyelvi-kulturális minőség romlása. Fokozza a nyelvi elszegényedést a klasszikus művek átdolgozása. A kommunikáció technicizálódása, szavak helyett az emotikonok használata oda vezethet, hogy már nem lesz szükség szavakra, elegendő lesz néhány száz – nemzetközileg is használható – emotikon ismerete. Ez a gondolkodás leépüléséhez vezet.

A nyelvtudomány feladata ebben a helyzetben először is az, hogy még időben felhívja a figyelmet a veszélyre. A biodiverzitás mellett óvni kell a nyelvi-kulturális sokszínűséget is – a kettőt lehetőleg összekapcsolva. Emellett fejleszteni kell a szaknyelvet, hogy a jövőben is lehessen magyarul tudományos előadásokat tartani, megakadályozva a nyelv erózióját.

Azt hiszem, itt az idő, hogy végre nyelvtörvény szülessen, amely megvédi anyanyelvünket a fent említett, s egyéb, itt – helyszüke miatt – szóba nem hozott veszélyektől.

Ne feledjük felelősségünket: anyanyelvünk sorsa, jövője csakis rajtunk múlik!

**Pusztay János**

**Szerkesztőbizottság:** Jókai Anna (örökös elnök),  
Báger Gusztáv, Horváth Antal,  
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,  
Szakály Sándor, Vasy Géza

**Újraalapító főszerkesztő:** Oláh János

**Főszerkesztő:** Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

**Főszerkesztő-helyettes:** Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

#### MUNKATÁRSÁK

**Berta Zsolt**

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

**Berta-Havasaljai Matild** (ügyintéző)

E-mail: bertahavasaljaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

**Bolla Eszter** (szerkesztő,

Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

**Bornemissza Ádám** (tördelőszerkesztő)

**Cech Vilmosné** (gazdasági ügyintéző)

**Ekler Andrea** (tanulmány)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

**Mirtse Zsuzsa** (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

**Nemes Attila** (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

**Szentmártoni Anikó**

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

**Szentmártoni János**

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

**Zsiga Kristóf** (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

**Zsille Gábor** (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

\*

A címlapon: **Kovács István**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Pusztay János: *A magyar nyelv napja elé* ..... 1

#### SZEMHATÁR

Kovács István: *Számjegyekből összeállított történet* ..... 3

Both Balázs: *Novemberi éjszaka; Ahmatova a Néva-parton* ..... 4

Csabai László: *Meggyőzés* ..... 5

Tóth Erzsébet: *Léda kalapja* ..... 12

Bíró Gergely: *Oláh Katalin Kinga új emlékművéről* ..... 13

Fecske Csaba: *Könyörgés; Elévül; Túl magasan* ..... 14

Lukáts János: *Tegnap volt telihold* ..... 15

Magyar Boglárka: *Apám temetése* ..... 17

Leskó Abigél: *Úton* ..... 19

Bara Gabriella: *Hirdetés; Gyászjelentés* ..... 20

Kovács Újszászy Péter: *A pisztráng; Ugródeszka; Fehér tollak* ..... 20

Esztáry Zsófia: *Túlazóperencián* ..... 21

Sziklai Áron: *A Szellemfa mondája* ..... 22

Kedves Eszter Virág: *Cseresznyeroppanás* ..... 23

Moroz Alexa: *Haikuk* ..... 23

Bodor Emese Réka: *Hamlet versus valóság* ..... 24

Kaltenecker Lili: *Csütörtök* ..... 24

Luzsicza István: *Ami örök* ..... 25

Simon Adri: *„A hiányokra, problémákra megoldásokat kell találni”*

*Beszélgetés Erős Kingával* ..... 26

Pusztay János: *Határtalan magyar irodalom* ..... 28

Balázs Géza: *A magyar irodalom és nyelv határai* ..... 30

Simon Adri: *Ady a szanatóriumban* ..... 35

Sárközy Péter: *Az olasz irodalom „fortunája” (elterjedése)*

*Magyarországon a 19–20. században* ..... 36

Kiss Lajos András: *A vertikalizmus és a horizontalizmus között* ..... 42

Csorba Csaba: *Mohács: hősök és / vagy áldozatok?* ..... 45

Lázár Balázs: *Roncstavas; Mors Imperator* ..... 48

Cs. Nagy Ibolya: *„Kettőzött tükörben”. Dobozi Eszter (1956–2019)* ..... 49

Dobozi Eszter: *Vezeklő; Láthatatlan köldökzsinór kötöz még;*

*Amarillisz; Toll és kavicságy* ..... 50

Boros Erika: *Invokáció* ..... 51

Turczi István: *Csöndgenerátor* ..... 53

Serfőző Simon: *Költő a kövek között* ..... 54

Kalász László: *Hiába szólsz* ..... 54

#### NYITOTT MŰHELY

Zsille Gábor: *„A szemlélődés a vers vajúdásának ideje”*

*Beszélgetés Kovács Istvánnal* ..... 55

#### KÖNYVSZEMLE

Jámborné Balog Tünde: *Régi napok rendje*

*Mezey Katalin: Régi napok rendje* ..... 64

Stanczik-Starecz Ervin: *A csendes akarát fölszikkázása*

*Ferdinandy György: Sziget a víz alatt* ..... 65

Iancu Laura: *A művészettől a tudományig, avagy: ahol véget érnek*

*a nyomok a Fehérlófiában. Fehérlófia* ..... 66

Minya Károly: *Tetralógia a szetukért*

*Anne Vabarna: Pekó* ..... 68

Lőrincz P. Gabriella: *Egy maroknyi nép a Kárpátok lábainál*

*Vári Fábrián László: A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada* ... 69

Szerzőink ..... 70

Lapszámunkat Pálffy Katalin szobrászművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk. A képzőművészeti anyagot Oláh Katalin Kinga állította össze, és ahol nem jelezzük, ő is fényképezte.

KOVÁCS ISTVÁN

## *Számjegyekből összeállított történet*

*Hogyan álmodozhatna Varsó, ha éjszakánként öt éve csak felkeléssel álmodik?*

*Amely végül 1944. augusztus 1-jén délután tör ki.*

*A folyón túli városrészben rohamra készülő 678. szakasz támadási parancsát még aznap visszavonják. Az osztagnak alig van fegyvere, és sokszoros túlerőben az elfoglalandó kaszárnya védői.*

*Néhány nap múlva kiderül, hogy a tétlenség a legveszedelmesebb: apránként jobban leteríti a csapatot, mint a golyózápor.*

*A parancsnok úgy véli, hogy ez ellen leghatásosabb, ha embereivel verset írat.*

*Ki-ki használjon új fedőnevet, hogy a zsűrit ne lehessen részrehajlással vádolni.*

*A szellemi akcióra szinte mindenki önként jelentkezik. Talán a kiírt pályadíjak miatt.*

*Ultor 693, az első helyezett egy aranyozott Steyr M1912 félautomata pisztolyt kap. Nyolclövetűt.*

*A második helyezett, Den 693 jutalma egy Mauser C96-os öntöltő pisztoly. Tízlövetű.*

*Eugen 849 öt darab kézigránátot tűzhet a derékszijába.*

*Ultor... és Den... kamaszos lelkesedéssel fogadkoznak, hogy ketten együtt*

*tizennyolc ellenséges katonával végeznek. Eugen... a legkisebb fiúként azt*

*bizonygatja, hogy egymaga öt dobással tizenhatalnál is többet küld a*

*másvilágra. És ez nem mese, mint a „Hetet egy csapásra”...*

*Tíz nap múlva parancsot kapnak, hogy keljenek át a folyón, amelyen túl lángokban áll a magára hagyott mártír város...*

*A rangjelzés nélküli Charon segíti be őket a rohamcsónakba. Feltűnés nélkül. Csöndben.*

*Mire eléri a folyó közepét jelző bóját, megtébolyodnak a nappal farkasvakon*

*hunyorító fényszórók és az időnként hűs levegőért kapkodó golyószórók,*

*ködvetők, gyorstűzelő ágyúk, villámgéppuskák...*

*A vulkánkitörésektől perzselt vízben*

*elmerül a teliholdtól tüdőlövéses ég is...*

*Mindnyáján elestek...*

*anélkül, hogy versért kapott jutalmának bárki hasznát vette volna.*

BOTH BALÁZS

## *Novemberi éjszaka*

*Sápadt neonglóriák alatt  
négy csizma csattan az üres téren.  
A hold ma gyászkarpitra tűzött  
ezüst hadiérem.*

*Egy csillag fénye átvöröslük  
a sarki vadcseresznyeán.  
Varázsszemű rádióban  
néma az Egmont-nyitány.*

*Novemberi vasárnap éj.  
Ha rágyújtasz is, csak halkan.  
Háztömbnyi halál szunnyad  
lenn, a szivarforma vasban.*

*Nem szakad három évtizedig  
vastag ruhánk, a hallgatás.  
A történet felszakad, mint a seb.  
Lövések nyomán a ház.*

## *Ahmatova a Néva-parton*

*Behívók szállnak, megjött a tél.  
Vastag pelyhekben hó hull.  
Van, ki a csapszékben lármáz,  
és aki verset ír búcsúzóul.*

*A Néva-parton szemem még egyszer  
bejárja a csillanó sötétséget,  
költők, barátok, hol cigarettáink  
torkolattüze fénylett –*

*Ott lesztek mind, a dérrrel  
fagyos réten, mely átpirosul, mint a gézlap.  
Csillagmotorok füstjében ég el  
az ostyafehér Nap.*

CSABAI LÁSZLÓ  
**Meggyőzés**

Kígyók hullanak az égből. Ezt híresztelik. És Boda Márton, a Nyárligeti Tanács mezőgazdasági osztályának előadója lát is pár kiszáradt siklót a homokúton. Biciklijével kikerüli őket. Olyan már volt, hogy a békák hirtelen ellepték a környéket, mintha az esővel jöttek volna. Azt is mondják, hogy a máriapócsi kegykép újra könnyezett. És még azt, hogy Rákosi egy gép. Valamikor ember volt, de Sztálin kivégeztette, aztán az agya helyére robotagyat tétetett. Rádióhullámokkal irányítja. Moszkvából. A háreméből.

Farkas Tóniék háza Farkasbokorban van. Nyárligettől csak öt kilométerre, de mivel Bodának zsombékoson kellett átkelnie, világvége érzése van. Gyermekkorában kárászt fogni jártak ide. Még abból is dézsmát kellett fizetniük az ingovány tulajdonosának, Szoták gazdának. Szoták gazdát elemésztette a háború, a sok ökrét meg lovát elvitték a németek. Valójában a németek, az oroszok és legfőképp a románok rekvirálták el a jószágait, de a társadalmi haladás igényli, hogy történelmi tényeket gyártson a Párt, s ezzel segítse a helyes világnézet kialakulását.

Farkas Tóni portája egy hosszúház, egy pajta, egy hombár, egy istálló, egy kutrica, egy tyúkól, egy verem, egy nyári konyha. Ilyen portából van még itt nyolc. A bokor első házát építő féltelmes gazda, Homonyecz Pavol 1752-ben érkezett. Homonyecz-salaš lett a hely neve. Majd, ahogy utódjai magyarosodtak, Homonyeczbokor. Rozsot termesztettek. Öt magot hozott a vetés, ebből csak maguknak jutott. Piacra báránybőrt vittek. A juhok ellegeltek a gabonának gyenge, szikes foltokon. Akkor még negyven szücsmester működött Nyárligeten. A tanyavilágban meg farkasok működtek. Lőtték, mérgezték őket. De a Homonyeczek nem bírtak velük. Homonyecz Bandi, a tanyabíró a kistelekiszőlői kuruzslót kereste fel mérgeért. Az inkább tanácsot adott: „egyetek meg egy ordast, akkor a többi elkerül titeket, megérzi rajtatok fajtársuk vesztét!” A bokortanyasiak így a következő csapdázott farkasszukát egyben megsütötték. Fintorogva kóstolgatták, aztán valóságos lakoma kerekedett. Jó volt a hús, csak egy kicsit rágós. A Homonyeczek neve ettől kezdve Farkas lett, lakóhelyük: Farkasbokor.

A farkastermészet gyakran kiütött belőlük. Verték adóbehajtót, csendőrt, sorozóbiztos, nagykereskedőt. Őket is verték, ám nem annyira, mint a nyámnyila parasztot. Az ellenállás bár hergeli, de el is fárasztja az elnyomót. A szenvedő türés az, amely a végtelenségig fokozza az agresszor élvezetét.

Farkas Tóni a kaszáját feni. Az első sarjút fogja holnap vágni a kertvégeben. A mezőgazdasági osztály vissza akarja szorítani a legelőket és a kaszálókat. Kevés takarmányt adnak. Jobb a kukoricára alapozott belterjes állattartás. A nép ezt a tervet gyanakodva fogadta. „Azért van az egész, mert Rákosi elvállalta, hogy egyedül ellátja a nagy Kínát hússal. Azok ott még jobban elszaporodnak, és elárasztják a világot. Jön a sárga veszedelem. A Bibliában is benne van.”

Tóni húzza a száját Boda Márton láttán. Úgy véli, Boda azt hiszi, a lopás lehetősége miatt ragaszkodnak nekik a kaszálóhoz. Boda valóban azt hiszi. És jól hiszi! A háború előtt a parasztok egyharmada volt birtokos, akiknek legfőbb gondja volt a tolvajok letérése. A földnélküli és törpebirtokos kétharmad célja volt lopni, amit csak lehet. A kukoricaföldet, a gabonatóblákat, a gyümölcsöst meg a szőlőt eredményesen őrizték a gazdák. Ha a tetthelyen nem is, otthon elkapták a tolvajt. Mert akinek nincs tengeriföldje, annak nem lehet zsáknyi málélisztje, darája, akinek nincs búzája, annak csak kapirgálnak a tyúkjai, akinek nincs szőlője, az legfeljebb szikvizet iszik. A szénalopást nem volt könnyű bizonyítani. Mindenki mondhatta, hogy nem a legelőbirtokosság területén, hanem csak az árokparton csapott le magának egy boglyácskára valót. Hogy télen is tudjon mit enni a szegények tehene: a kecske.

Farkas Tóni nagy nyereség volt a Geyer Flórián Termelőszövetkezet számára. A férfi négy holdacsát hozott a múlt rendszerből, ehhez kapott ötöt a földosztáskor. Kilenc hold homokos földből még éppen nem lehet megélni. Ezért lépett be Tóni. S így már felértékelődött a földje, mert ha mindenki csak ennyit vinne be, nem lenne gondja a szövetkezetnek. De van. Mert leginkább csak a két-háromholdasok íratják fel magukat, a többiek inkább küszködnek. A sajátán. „Saját”! Ettől a szótól elalélnek a parasztok. Ha a pár ekefordulónyi földcskéből nem is jut az állatok tartására, a gyerekek iskoláztatására, a ház rendbetételére, nem bánják. Mert az az övék, és mindenki másnak coki. Ez még az ő dolguk lenne, de a terményadóra sem futja a nadrágszíp-parcellából,

és ez már nem csak az ő dolguk. Mert a városi munkás nem éhezhet.

Tóni leteszi a kaszát, és egy korsóban vizet hoz. Csak a vendége után iszik. Boda Mártonnak tetszik ez a kis figyelmesség. Semleges témával kezdené, azaz, hogy hol fog még kaszálni, de rájön: ez sem semleges téma. Mert Tóni épp úgy alapozhatja most is a lopásra a jószágtartását, mint korábban tette, csak most már a közösből, a nép tulajdonából lop. Ami sokkal súlyosabb véték. És Tóni valóban arra alapozza. Bár a téeszben minden gyenge. Még a rét is. Megette a fene az egészet.

– Hogy állsz? – kérdi Boda Márton.

– Mivel? – kérdez vissza Tóni, bár nagyon jól tudja, mire vonatkozott egykori elemista osztálytársának a kérdése.

– Velük – s Boda a szomszéd porták felé int a fejével. – Meggyőzted már őket?

„Ők győztek meg engem. Hogy ostoba voltam!” – mondja a férfi magában. De hangosan csak annyit:

– Nem. Kötik az ebet a karóhoz. Hogy ők a téesz traktora elé fekszenek, ha elveszik tőlük a földet.

– Ezek csak nagy szavak.

– Melyiknél igen, melyiknél nem.

– Mondtad nekik a nyugdíjat, a betegbiztosítást, az üdüléseket?

– Mindent mondtam. Nem hiszik. Mert miből lenne minderre pénze az államnak?

– Ha nem lesznek életképes téeszek, nem lesz pénze. De ez nekik is rossz. Figyelmeztessd őket!

– Mire figyelmeztessem? Hogy jöttök, és... – elhalkul a hangja, körbenéz, és úgy tesz a kezével, mintha korbáccsal sújtana le.

– Nem, dehogy! Ezek csak rágalmak. Azt mondd, hogy a beszolgáltatás elviszi majd az összes terményüket! Viszont ha belépnek, nem lesz több beszolgáltatás.

– Tudják ők ezt. De ha nincs saját termény, mit egyenek?

– A munkaegység után kapnak majd pénzt. Abból vesznek.

– És mennyi pénzt? Forintokat? Filléreket?

– Ha rossz a téesz, keveset. De ha jó, akkor százasokat!

Ez egy ördögi kör. És Boda Márton állandóan szembesül vele. Azért nem lép be a nép a téeszbe, mert még nem fizet semmit, és azért nem fizet semmit, mert nem lépnek be, nem visznek be földet, így nincs, ami hasznot hozhatna.

– És mitől lenne jó ez a Geyer Flóris? – kérdi Tóni, amikor ő is idáig ér a gondolataival. – A szántóföldje kevés és gyenge! A farkasbokoriak sem tudnak sokat bevinni. Értékes gépeket pláne nem. Jószágot is alig. Azt mondják, majd ha a nagygazdák belépnek, mennek ők is.

– A nagygazdák... a kulákok... Az külön kérdés. Majd őket is... meggyőzzük.

– Majd? Mikor majd?

– Pár évbe beletelik.

– Pár év. És még pár év, míg beindul, összerázódik az egész.

– Ezerévi elnyomás után nem lehet azonnal megcsinálni a népi demokratikus proletárdiktatúrát, vagyis az igazságot és a jólétet!

Bár őszintén beszél Boda, szégyenkezik is. Mert a parasztnak évszázadok óta azt mondják, hogy még egy ideig nem, de majd egyszer jó lesz. A háború után, az új király alatt, az új kormány alatt, ha majd megépülnek az öntözőcsatornák, ha majd... Ha máskor nem, majd a túlvilágon.

– A szomszédjaid azon a pár holdon hamarosan tönkremennek – tér vissza Boda az érveléshez.

– Tisztában vannak vele. Ezért már költöznek is el. Mind az összes. Pestre. A gyárakban van felvétel, és jól fizetnek, vagyis jobban, mint a téeszek.

Nemrég még az volt a Párt álláspontja, hogy biztatni kell a vidéki szegényeket, menjenek Pestre, mert az iparnak szüksége van rájuk. Csakhogy már túl sokan mennének. Pedig a téeszeknek nemcsak földre, hanem munkaerőre is szükségük van.

– Na és mi lesz a földjükkal? Törvény van rá, hogy a meg nem művelt parcellákat az állam kisajátíthatja.

– Meg lesznek azok művelve, nyugodt lehetsz! Kiadják bérletbe.

– A kuláknak?

– Aki a legmagasabb bérleti díjat ajánlja, annak.

Boda Márton rágyújt. Kell a tüdejében egy kis csiklاندó jóérzés, hogy ezt a kudarcot elviselje. És közben megszánja Tónit. Nincs könnyű dolga neki sem.

– Nem fogsz te itt félni egyedül, Tónikám?

– Nem. Mivel én is megyek. Ha majd eladom a kecskéimet. Az Állami Útépítő bármikor felvesz. Járdaikat aszfaltozni Pesten.

A bokortanyákon lakattal zárják a fém kútfedeleket. Nem azért, hogy a gyerek vagy a jószág bele ne essen. Hanem hogy onnan ne jöjjön ki semmi. Főleg

ne a Jezsi. A Jezsi nappal vicces manó, akivel bár ijesztgetik a gyerekeket, azok is csak nevetnek rajta. Van jezsihívó gyermekdal, jezsigúnyoló mondóka, kiszámoló. De szürkületkor a Jezsi elképzeltből valóságossá, manóból karmos szörnyeteggé változik. Felszakítja az alvók mellkasát, kimetszi tüdejüket, szívüket, kivájja a szemüket. Lehet ellene imádkozni, gyertyát égetni, a mellet és a hasat embertrágyával és fokhagymával bedörzsölni, de leginkább jó alaposan lezárni a kutat. Zomborszki nagygazda nemcsak lezárta, hanem bebetonozta. A vizet vékony csövön egy elektromos szivattyú hozza fel. Ez hergeli a bokortanyák népét. Mert a villany kell világítani, ez tiszta sor. A petróleum drágább. De áramot pazarolni a víz felszínre hozásához, amikor kézi erő is megteszi: gyalázat. Még annál is rosszabb: flanc.

Zomborszki József a szépen erősödő tavaszi árpát szemléli. Egyenletes a tábla, de ő a mezsgye mentén mégis megy felfelé, Nagycserkesz irányába. Csakis azért, hogy bosszantsa a biciklijét tolva utána igyekvő Boda Márton.

Zomborszkinak harmincöt holdja van. Vagyis kulák. Kulák, a Párt irányelvei szerint, nem léphet be a téeszbe, mert bomlaszt, ellenforradalmi propagandát terjeszt. Viszont be kell, hogy lépjen, mert szükség van a földjére. A megoldás: a belépni akaró kulákot átminősítik középparasztnak. A középparaszt pedig szövetségese a Pártnak. Legalábbis a Párt szerint.

– Mi szél hozott? – nyújtja Zomborszki a kezét Bodának, aki neki is elemista osztálytársa volt.

– Tudod te azt.

– A szövetkezet, már megint?

– Meggondoltad magad?

– Nem. Valahogy még most sem tetszik az ötlet, hogy kisemmizetek. Én már egy ilyen furcsa ember vagyok. Makacs. Mint a nyárligeti tirpákok általában. Egyébként te is az vagy. Ismerhetnéd a fajtádat! Nem kéne a nyakamra járnod.

– Kisemmizés? Miféle ostoba szavak ezek?

– Ostoba? Lehet. Bolond világban az értelmes szó ostobaságnak tűnhet.

– Ide figyelj! Te egy igazi gazda vagy, aki nemcsak ácsingózott a föld után, de volt is neki, te meg tudod mondani, mire való a föld.

– Mire való? Amire a ház. Az ól. A sifonér. Az ágy. A takaréketét. Ez mind vagyon. Ha nincs vagyonod, döglödsz. Ha van, tisztességesen él a családdal.

– A föld teszi ezt?

– Az is.

– Maga a föld? Úgy, ahogy van? Parlagon hagyva?

– Dehogy! Kemény munkával megművelve. Hogy terményeket adjon.

– Vagyis a termény a fontos? Minél jobb és több termény?

– Persze.

Zomborszki hátrébb lép, hogy jobban lássa a másik arcát. Az nyilván settenkedik valamiben. Amit mond és kérdez, az világos. De mire akarja rávezetni?

– A jó és sok terményből van a haszon: a pénz. Te valójában nem is földet akarsz, hanem pénzt.

– Ki szeret a semmiért küszködni? Ha aratás után dagadnak a százforintosok a zsebedben, az a jó!

– A forint. Amit a Párt és Rákosi apánk vezetett be.

– No, igen! Szóval mindenki pénzből él. Ez bűn? Mondják, hogy majd a kommunizmusban nem lesz pénz...

– Az még messze van. Most az a lényeg, hogy minél több legyen belőle. Ezért nem értem, miért ragaszkodsz annyira a földedhez.

Zomborszki leveszi a kalapját, megvakarja a fejét. Annyira ostobának tűnik a kérdés, hogy nyilván van benne valami csavar, csapda. De nem jön rá, mi.

– Kell nekem ez a harmincöt hold, hogy terményem... és hasznom, szóval... pénzem legyen.

– És ha a téeszben ugyanannyi, vagy még több pénzt kapnál fizetésként?

– Szóval ide lyukadtunk ki? Hát ezért... Ami az enyém, én ahhoz ragaszkodom!

– Most még csak válaszolj! Mi van, ha még több pénzt kapnál fizetésként?

– *Ha.* Ott van az a „ha”. *Ha* megkapom. *Ha* lesz mit szétosztania a téesznek. *Ha* lesz nyeresége.

– Mikor lesz nyeresége, sok pénze a téesznek? Az előbb már beszélünk erről. Sok és jó termény kell hozzá. Mi úgy mondjuk: termelékenység. Egységnyi idő alatt minél több és jobb termény.

– De vezényszóra, párthatározatra nem lesz több termény!

– Nem bizony. Ahhoz jó vetőmag, sok műtrágya, gépek, fejlett technika is kell.

– Pontosan.

– Te rendelkezél mindezekkel?

– Van, ami már megvan, van, amit majd idővel...

– Idővel? Majd nemzedékek múlva? Mikor fogsz te traktort venni? Meg cséplőgépet. Sosem lesz rá pénzed! Az államnak viszont van! És ad a szövet-

kezeteknek. A Vetőmagtermelő Vállalat meg ad olcsón prima vetőmagot. A gyárák pétisót, kálisót.

Zomborszki gondolkodik. Mert ő ezeket a dolgokat már régen forgatja a fejében. Tulajdonképpen már a háború előtt is akartak a nagyobb gazdák valami szövetkezetfélét. Közösen venni műtrágyát, mert akkor kedvezményt kapnak, közösen venni egy traktort, hogy jobban ki tudják használni, közösen bérelni egy raktárat a nyárligeti piac mellett, hogy a nagykereskedők ne fölözdhessék le az ő hasznukat, és ha hirtelen felmegy valaminek az ára, azonnal léphessenek.

– Jóska. Lehet, hogy a termelékenység szót nem ismerted, de ösztönösen arra törekedtél. Például azzal, hogy növelted a birtokodat. Mert tudod: minél nagyobb egy birtok, annál gazdaságosabban lehet megszervezni a termelést.

– Ez igaz.

– Kivéve, ha gróf birtokáról van szó, mert annak mindegy, mennyi a bevétele, elrullettozza.

– Na, igen.

– Te mindig nagyban gondolkoztál. Mert úgy jön a haszon. Eljutottál harmincöt holdig. Az nem kevés. De mi itt most egy ötezer holdas téeszt csinálunk. Vagy tízezer holdast. Ömleni fog a pénz!

A legrosszabb, amikor valaki önmagával vitatkozik. Mint most Zomborszki József. Vissza szeretné lökni Boda érveit, de közben önmagát látja, amint ugyanazokat az érveket ismétli. Az anyja nem csinálna ebből nagy ügyet. „A bolsevisták szerint az ember a majomtól van, nem Isten teremtette. Aki ilyet állít, az a pokolra jut. Meg sem szabad hallgatni őket” – figyelmeztette múltkor az öregasszony.

– Én akkor sem fogom engedni, hogy a volt béreseim álljanak mögöttem, hogy nekem dirigáljanak, és bosszút álljanak rajtam, amiért... – hoz fel új kifogást a gazda.

– Biztosíthatlak: nem fognak neked dirigálni.

– Nem? És miért nem?

– Mert te fogsz nekik dirigálni.

– Úgy, mint eddig?

– Még úgyabbul. Amit mondasz, az nekik parancs lesz. Te leszel a brigádvezetőjük. Egyelőre. Aztán megcsinálsz estin egy agráriskolát, és agronómus leszel. Az agronómus megfelel a régi...

– ...intézőnek. Tudom. És miért csinálnál belőlem, az osztályellenségből agronómust?

– Te nem vagy osztályellenség. Főleg nem, ha belépsz. A jó gazdálkodáshoz pedig nemcsak föld, termelőeszközök és munkaerő kell, hanem szaktudás is.

Sőt, az a legfontosabb! Ezek az ágrólszakadt, volt kommenciós bérese, cselédek, zsellérek értenek valamit a gazdálkodáshoz? Tudnak ők távlatban gondolkodni? Dehogyan tudnak! Te tudsz! Szüksége van rád a Pártnak. A Párt ugyanis nincs elvakulva az osztályharctól. Tud gyakorlatiasan is gondolkodni. Itt van például a nyárligeti rendőrpárancsnok.

– Mi van vele?

– Rendőrpárancsnok volt már Horthy alatt is. És most is az. Jelentkezett a népi demokratikus rendőrségnél, felvették, és bizonyított. Te kulák voltál. És mégis téesz-agronómus lesz belőled. Ha bizonyítasz.

– Idő kell átgondolnom. Minden a körülményektől függ. A... hogy milyen lesz a piac, a terményárak, az adók... Egy nagy döntés előtt alaposan...

– Hát fontold meg! De éveket nem kapsz erre! Augusztus végén, az aratás után vagy belépsz, vagy megtapasztalod a Párt... szóval, hogy határozottak is tudunk lenni.

A vízibornyú először akkora, mint egy bogár. De gyorsan nő. Főleg, ha ivás közben véletlenül lenyelve, az emberi gyomorba kerül. Pár hónap múlva szétfeszíti a hasfalat, a gazdatestet. A nép rendületlenül hisz a vízibornyóban, a lelkészek rendületlenül tagadják a létét. Talán épp ezért épült a mandabokori evangélikus imaház a vízibornyú leggyakoribb előfordulási helye, a Szelkó-tó mellé.

Moravec István, a bokortanyák lelkésze a kápolna ablakát festi. Boda Márton érkezéére bólint, de nem hagyja abba a munkát. Ők is osztálytársak voltak az elemiben. Moraveczet a szülei rengeteg munkával és spórolással taníttatták ki papnak.

– Hiába jöttél, itt csak vasárnaponként van istentisztelet – mondja a lelkész.

Boda úgy dönt, nem hallja meg a gúnyos célzást.

– Nem baj. Azért válthatunk néhány szót. Jól mennek a dolgaid?

– Mint férj és apa, jól. Márta két vetélés után kislányt szült.

– Hallottam, gratulálok. Isten... vigyázzon a kicsire! És mint egyházfi?

– Provokálsz?

– Miért tenném?

– Mert nagyon jól tudod, hogy állunk. Az iskoláinkat, a földjeinket elvették. A hitoktatást...

– Az nincs betiltva!

– De folyton akadályozzák. Csak délután lehet, csak a másnapra való felkészülés alatt lehet, csak hét-

végén lehet, csak annak, aki már előző iskolaév végén nyilatkozatot tett...

– Az embernek áldozatot kell hozni a hitéért. Nem így mondjátok?

– Idén nem engedik, hogy nyári tábort tartsunk.

– Majd jövőre.

– Vagy akkor sem. Vagy akkor megengedik, de betiltanak valami mást. Például az árvaotthonukat.

– Ne rémisztgessétek ilyenekkel magatokat – mondja Boda Márton, pedig tudja, a Párt szerint egyedül egy állami intézmény a biztosíték arra, hogy a szülő nélkül felnövő gyermekek megfelelő világnézeti nevelést kapjanak.

– Tehát a prédikációidban ezért lázítod a népet ellenünk?

– Lázítom? Ezt ki mondta?

– Lényegtelen.

– Nekem nagyon is lényeges. Kíváncsi vagyok, kit sikerült beszerveznetek a gyülekezetem...

– Aki a dolgozó nép jóléte ellen lázít, nem várhat nagyvonalúságot, megértést, türelmet a néptől.

– Mondtam én valami rosszat a népre?

– Támadtad a téeszeket. Pedig a szegénységet csak a közös gazdálkodás bevezetésével tudjuk leküzdeni.

– Soha ki nem ejtettem a számon a téesz szót istentiszteleten.

– Lehetséges. Viszont azt mondtad, a tulajdonhoz való jog szent.

– Így igaz. Mi ezzel a baj?

– Egyes kulákok... gazdák úgy gondolhatják, hogy nagyon helyes, ha nem adják be a téeszbe a földjüket.

– Legalábbis nem kötelesek beadni, lemondani a tulajdonukról.

– Csak a nagygazdáknak van joguk a kenyérhez meg a húshoz? A szegénynek nem kell enni?

– Dehogynem.

– A téeszbe belépett szegénynek nem kell enni?

– Dehogynem.

– Hogy termeljen a téesz, ha nincs földje, mert a nagygazdák kívül maradnak?

– Győzzétek meg a nagygazdákat, hogy érdemes belépniük. Önként. Nem verésre.

– Próbáljuk. De nem sikerül. Egyébként verés még nem volt.

– Még nem?

– Rajtad is áll, hogy ne legyen később sem.

– Inkább rajtatok.

– És mi lenne, ha... ha vennél egy nagy levegőt – s közben, mintegy demonstrálva, ő is nagy levegőt

vesz –, és mellénk állnál. Hisz ti mindig egy csodálatos, új világról beszéltek, ahol nem lesz szenvedés, kizsákmányolás, háborúk. Mi megvalósítjuk ezt az új világot. Itt, a Földön. Sok munkával, de megvalósítjuk. Ti pedig imádkoztatok ezért. És támogassatok minket a szószékről is.

Moraveczi hátrakapja a fejét, mintha az ördög kísértette volna meg. És meglepődik, milyen tiszta, őszinte a másik arca. Ez még inkább elborzasztja.

– Tehát megcsináljátok a túlvilági boldogságot már ezen a világon?

– Igen.

– De mit ér a boldogság, ha csak időleges, ha a halállal mindennek vége? Vagy a halottakat is fel fogjátok tudni támasztani?

Boda tudja, a szovjet tudósok egyszer le fogják győzni az elmúlást is. Már nagyon előrehaladott állatkísérletek folynak. Nem lesznek halottak, így nem lesz szükség feltámadásra sem. S pláne nem lesz szükség egyházakra. Ezt azonban nem mondja a másoknak, mert csak felbőszítené, még dacosabbá tenné.

– Figyeld, hogy fejlődik az ország, és gondolkozz! – mondja búcsúzóul Boda.

– Figyelem, mi lesz ebből az országból, és folyton gondolkodom. Meg imádkozom! – feleli a lelkész.

Boda Márton a kapuban a lelkész apjába fut bele. Az öreg Moraveczi is lázítja a népet. Mert nagy küszködéssel kitanították a fiukat, hogy lelkész, vagyis úr legyen, erre most jön az új rendszer, ahol már nem urak a papok. És még a földceskéküket is el akarják venni.

Boda automatikusan elkezd a térítést:

– Ugorjon már be hozzám, Feri bácsi, ha fent jár a városban! Aláírhatná végre a belépési nyilatkozatot.

– Megyek fiam, feltétlenül, mihelyst piros hó fog hullani az égből, megyek.

– Pedig magát józanul gondolkodónak tartottam.

– Ezért mondtam azt az előbb, amit mondtam.

– Tehát a négy holdján akar megélni?

– Én már öreg vagyok, mi kell nekem?

– És a gyermekeit, az unokáit nem szeretné támogatni?

– Ki nem szeretné? Majd viszek nekik krumplit, zöldséget...

– Én segítek abban, hogy százasokat adjon nekik.

– Az jó lenne. És mit kell csinálnom?

- Írja alá a...
- Ha belépek, ha lemondok az összes földemről, nemhogy százasaim, de forintjaim sem lesznek.
- Nem mond le az összes földjéről. Egy holdat megtarthat háztájinak.
- Négy hold mindig többet fog hozni, mint egy hold. Egy hold kevés.
- Azért mondja ezt, Feri bácsi, mert a Horthy-feudalizmus körülményeiből indul ki. Csakhogy már beköszöntött a szovjet agrártudomány kora.
- Valóban?
- Hüszsorosára fog nőni a bevétele egy hold után!
- No, fiacskám, ez már a mesék birodalma. Mert a rozs nem ért a politikához. Az éppúgy fog kibújni ezután is, mint...
- Pokolba a rozzsal! Az öt magot hozó homoki rozsnak leáldozott. Gyümölcsöt fog telepíteni. Így már eleve ötszörös lesz a föld értéke!
- Itt felkapja a fejét az öreg Moravec. Mert valóban, a kulákliták összeállításánál a gyümölcsös és a szőlőskert területét öttel kellett megszorozni.
- Szóval gyümölcsöt. És honnan veszek facsemétét? És miből?
- Ingyen kap. Vagyis a fizetése részeként.
- Ez jól hangzik.
- Mi a gyümölcsstermesztés legkényesebb pontja?
- Mi? Hogy nem mindig kelt el a termés. A nyárligeti népnek nem volt elég pénze rá.
- Ez most megszűnik, hisz a Szovjetunióba fogjuk exportálni az almát, és a Szovjetunió anyagi ereje kiemeríthetetlen.
- Ha mondod...
- Az volt az almatermesztés rákfenéje, hogy csak minden második évben volt jó szüret.
- Úgy ám. Az alma sokszor elfagyott.
- Többet soha nem fog!
- Na!
- Mondom! Hallott már Feri bácsi Micsurinról?
- Kicsurinról?
- Híres szovjet biológus volt. Olyan almafajtákat kísérletezett ki, amelyek nemcsak a magyarországi áprilisi fagyokat viselik el, de még Szibériában is virágot és termést hoznak! Háromszor annyit, mint a magyar fajták. A módosított Borovinka, Antonovka, Asztrahány fajták a...
- Meggyőztél, fiam! Ne fáradj tovább! – nevet fel a férfi, és dicsérőleg megveregeti a tanácsi dolgozó vállát.
- Szóval belép?

– Dehogy lépek! Viszont ilyen almát fogok telepíteni a földemre. Majd apránként. Mind a négy holdra. A gyümölcsös kertből is a nagy a jó!

Az aranyhajú lány, vagy ahogy a kevésbé romantikus lelkületűek hívják: a szőke lány, a katonai gyakorlótéren szokta meztelenül fésülgetni a haját. Pirkadatkor kezdi, s ahogy a reggeli meleg felszárítja a zúzmarát vagy a harmatot, ő is elenyészik. A nagyokosok szerint a lány egy közönséges lotyó, ugyanis a Simai út, a gyakorlótér déli szélé hírhedt palifogó helye a prostituáltaknak. Igen ám, csakhogy a szőke prostituáltakra van a legnagyobb kereslet, azokat a kerítők és a madamok a Szarvas utcai úri kuplerájba viszik. Vagyis csak vitték, mert a Párt '50-ben bezáratta eme népjóléti intézményeket.

Kukucz Bényt a Simain éri be Boda Márton. Köszön volt osztálytársának, és tekerés közben beszélgetni kezdenek. Ez így eleve fárasztó, ráadásul Béni mindig egy fél keréssel előrébb van. Bodának tehát igyekeznie kell. Nem azért, hogy jobban hallja a másikat, hanem mert hátul lenni alárendeltséget jelent. Ami, lévén ő tanácsi előadó, Béni pedig csak egy rendőrtizedes, elfogadhatatlan számára.

- Holnap kezdik az osztást – mondja Béni, amikor elhaladnak a huszártelpei iskola mellett.
- Mit osztanak? Diákoknak taneszközt?
- Oltást.
- Azt olvastam. Diftéria meg tetanusz ellen.
- Ezt mondják.
- Csak mondják? És valójában?
- A kommunizmust oltják az emberekbe.
- Provokálsz?
- Provo... Mi?
- Vagy vizsgáztatsz? Hogy beveszek-e ilyen marhaságokat?
- A kommunizmus neked marhaság?
- Nem... de...

Boda nadrágja beakad a láncba, ami kiszakít belőle egy darabkát. Ez most jó. Mert megállhat. Elfordulhat a rendőrtől. És gondolkozhat. Tényleg csapdát állít neki Kukucz, vagy csak mondja a saját hülyeségét? Esetleg nem is a saját hülyesége ez? Hanem a Párté? Ami így már nem is lehet hülyeség.

- Tehát eszmét is bele lehet oltani az emberbe?
- Persze. Az agyból jön az eszme. Az agy pedig anyag. Anyagi eredetű a nyelv, a gondolat, az ideológia. Nem tanultatok a szemináriumon?
- Tanultuk. És baj ez az eszme-beoltás?

– Nem lenne baj, de az. Nagy baj. Mert a kapitalisták meg reakciós injekciókat terjesztenek. A részegeket, a fiatalokat, az óvatlanokat elkapják, beoltják, és ellenforradalmárt csinálnak belőlük.

– Ne fessd az ördögöt a falra! A Párt résen van.

– Nincs résen. Nagy Imrét már be is oltották. Bomlaszt, lázít. És sorban oltja be a környezetében lévőket. Kialakít egy Amerika-pártot...

– Itt most én lefordulok, erre rövidebb – mondja Boda, felugrik a kerékpár nyergébe, és gyorsan elhajt a Ságvári lakótelep felé.

A boszorkányok a keresztutaknál gyülekeznek. Ez köztudott. Ám nem csupán erdei ösvényekre megdülőutakra kell itt gondolni. A nyárligetiek szerint örömmel találkoznak a sötét lények az Ószőlő és a Csaló köz, az Epreskert és a Sarkantyú, a Malom és a Színház utcák kereszteződésénél is. Legszívesebben pedig ott, ahol a Zrínyi Ilona utca (itt található a városi tanács) belefut a Széchenyibe (itt pedig a Magyar Dolgozók Pártjának városi és megyei központja).

A tanácsházára tartva, Boda Márton felvidul az új Nyárliget láttán. Két új épület a belvárosban. A dór oszlopfős Irodaház és a munkásoknak kényelmes és összkomfortos lakásokat kínáló Békeház. A környezetükben lévő régi polgárházakat pedig felújították. Megszabadítva őket felesleges stukkóiktól és cirádáiktól. A Hősök terét Beloianisz térre keresztelték át, amit a helyiek, a mártír görög forradalmár iránti szeretetük jeleként, Beló János térnek hívnak. A szobra még nincs kész, de már faragja a szintén görög Makrisz Agamemnom, aki új hazájának, a Magyar Népköztársaságnak ünnepelt művésze.

Boda benyit a mezőgazdasági osztály vezetőjének irodájába jelentést tenni. Konyári elvtárs nincs benn. Viszont egy idegen, fekete öltönyös, hórihorgas alak igen. Bemutatkoznak. Boda Márton nem érti a nevét. Megkínálja cigarettával. Az köszönettel elfogadja. Rágyújtanak.

– Ön is... Konyári elvtársat várja? – kérdezi az idegentől.

– Konyárit? Ja, igen. Őt. Az idő? Alakul?

– Milyen idő?

– Az időjárás.

– Ó... – Boda elmosolyodik, mert aki időjárásról érdeklődik, az csakis parasztvérű ember, vagyis a testvére lehet. – A rádió azt mondja, jövő héten már esni fog. Három napig. Ez pont elég lesz a termésnek.

– Tehát a rádió.

– A rádió. Lehet bízni az előrejelzésben. A szovjet tudósok nem tévednek. Már mindent meg tudnak előre mondani. A szovjet meteorológia nagyon fejlett.

– Bombák is vannak.

– Meteorológiai bombák? Ami esőt fakaszt?

– Esőt?

Értetlenül nézik egymást.

– Na, én megyek, jó volt önnel beszélgetni. Ön vár még Konyári elvtársra?

– Nem hozzá jöttem! – mondja a fekete öltönyös határozottan, és elnyomja a cigarettáját. Olyan erővel, hogy elmozdul a hamutálca.

– Akkor kihez?

– Boda Mártonhoz.

– Az én vagyok.

– Tudom, mondta az előbb.

– No és, mit akar nekem mondani? – kérdi az előadó fájdalmasan visszaereszkedve a székre.

– Én semmit.

– Maga semmit? De mások akarnak?

– Akarnak bizony.

– És kik?

– Az Államvédelmi Hatóság tisztjei.

Nincs nap, hogy a tanácsi dolgozó ne azzal a félelemmel feküdne le, hogy másnap az ÁVH Sóstói úti épületébe szállítják. És, íme, az ő félelme beigazolódt. Nem is annyira borzasztó, mint gondolta. De aztán elképzeli egy kínzás részleteit, és így már igazán borzasztó.

– És miért? Miért én?

– Majd mindent elmondanak.

– Könyörgöm, legalább azt árulja el, hogy miért...

– Mert maga egy nagy nulla. Hiába régi tagja a Pártnak. Inkább elriasztja a kisparasztokat a belépéstől, mintsem hogy rábírná őket. A többi agitátor mind magára hivatkozik, hogy ha maga sem jut ötről a hatra, akkor hogyan tudnának ők. Szóval ki kell iktatni magát. Ne lehessen hivatkozási alap.

Az óriás fűj egy nagyot. Érző ember mégis, bántja az, ami a másikkal történni fog. Megkönnyebbül, hogy kibökte az igazságot, de a másik sápadt arcát látva, folytatnia kell:

– Ne keseredjen el! Nem kötél vár magára.

– Golyó?

– Dehogy! Azoknak az időknek már vége.

– Hova visznek?

– Valószínűleg Recskre. Egy kőbánya van ott. Pár évet lehúz... Nem lesz könnyű, de...

– Köztörvényes gazemberek között?  
 – Bizonyára lesznek olyanok is. De... – és itt a felcsillan az óriás szeme – az egy igazi feladat lesz. Azokat a semmirekellőket, akik ellenségesen viszonyulnak a sztálini szabadságeszményhez, azokat meggyőzni a Párt igazáról... őket helyes útra terelni...  
 – Hát nem zárnak ki a Pártból? – kérdi Boda, s most először bizakodás is keveredik remegő hangjába.

– Dehogyan zárják! Aki egyszer jó volt a Párthoz, azt a Párt sosem felejt el. Számít rá a jövőben is.

A fekete öltönyös bejön a szavalásba. A régi orosz bolsevikokról beszél, akik szintén a börtönben terjesztették hitüket. Boda Márton törli a tarkóját, de bólogat. S mikor a másik szünetet tart, egy végsőt, egy nagyot bólint.

– Rendben elvtárs, induljunk! Legyünk túl rajta!

TÓTH ERZSÉBET

## *Léda kalapja*

*Zuglóba tegnap beszökött a tél  
 ballagtam épp a Szajna söröző előtt  
 a Bosnyák téren nézegettem  
 az ócskások fényes lomjai között*

*a Rákos-patak mellett kutyákat sétáltattak  
 mások futottak bőszen az egészségükért  
 Léda jutott eszembe a Szajna sörözőről  
 nagy, lomha testével ő nem nagyon futott*

*de a kalapja mellé kellett neki valami dísz  
 valami feltűnő, valami parázs  
 unaloműzőnek a nagy költő épp jó lesz  
 álmos, nagy teste bizsereg, unatkozik*

*gyere költőm, nézd milyen Párizs  
 csináljuk vadul, pusztuljon bele a magyar puszta  
 gyere dísznek a kalapomra  
 gyere drága, aztán menj vissza magyar hazádba*

*ahol rólad álmodik ezeregy szűz  
 meg a nagyravágyó, élénk Csinszka  
 aki nem tudja még, mit kap  
 ápolja majd beteg költőlelked*

*költőre vágyott, hát kapja meg  
 a költő betegágyát, beteg szekerét, szomját  
 aztán megkapja a prűd, nyuszi férjeket  
 megkapja az álszent Magyarországot*

*megkapja költőjét, nincs más ezen a földön  
 félnek a szelek a magyar ugaron  
 félnek a tüzek, félnek a vadak  
 félnek az Istenek, félnek a mátkák*

BÍRÓ GERGELY  
**Oláh Katalin Kinga  
 új emlékművéről**

Oláh Katalin Kinga Ezüstgerely-díjas szobrászművész *Málenkij Robot*-emlékműve immár a harmadik, Vecsésen felállított munkája. Többen ismerhetik a köztemetőben álló *Korpusz*, *Krisztus hét szava a kereszten* című művét (2014), korábról pedig egy másik feszületét, a *Korpusz egy templom emlékére* címűt (2012). Ez az alkotás Vecsés első templomának, az 1800-ban felszentelt Szent Kereszt Felmagasztalása templomnak állít emléket, a talapzatába vésett évszámok (1786, 1945, 1946) azonban kitágítják az emlékezés távlatát: a török dúlás miatt elnéptelenedett Vecsésre 1786-ban települt ötven, főleg sváb származású jobbágycsalád, 1945 és 1946 pedig a vecsésiek nagy tragédiáinak éveit, megidézve a málenkij robotra elhurcoltakat és a kitelepítetteket. Ez a szobor tehát egyesíti magában egy település újjászületésének, közössége vallási életének kezdetét és lakói meghurcoltatásának mementóját. Talán ez utóbbira, a fogolytáborokra utal a Jézus fejébe nyomott, szögesdrótból font koszorú is.

Oláh Katalin Kinga új alkotásának terve 2015-ben készült el, s a kőszobor emlékkő-talapzata ugyanebben az évben kapott helyet a Hősök ligetében, magában is betöltve emlékmű-szerepét. A szobrot a Német Nemzetiségi Önkormányzat rendelte meg, elkészülését pedig Magyarország kormánya, Vecsés Város Önkormányzata, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő, a Gulag Emlékbizottság és a Német Nemzetiségi Önkormányzat finanszírozta.

A talapzatra került mű makettje 2016–2017-ben készült, majd a két és fél tonnás süttői mészkötőmb kinagyolását és előfaragását 2018 tavaszától júliusig a süttői Kőszobrász Kft. végezte, ezt követően pedig Oláh Katalin Kinga több mint egy éven keresztül formálta aprólékosan a szobor alakjait. Szembetűnő tehát az emlékművön látható szereplők pontos, árnyalt és realista megmunkáltsága, vagyis az alkotó elkötelezettsége a figurális ábrázolás mellett, valamint a mesterségbeli hagyomány tisztelete is: a kőfaragás ugyanis mára hagyományos technikának számít a modernitás számos eljárásával szemben.

A fentiekben a Vecsésen 2019. szeptember 29-én elhangzott szoboravató beszéd szerkesztett változatát közöljük. Az emlékműről készült felvétel a belső borítón látható.

Egy szobor rendeltetése akkor teljesedik be, akkor válik igazán közlékenyvé, ha megállunk előtte, és figyelmesen szemlélni, kérdezni kezdjük. Az alkotás szereplőinek arckifejezése kevés érzelmet tükröz, legfeljebb a fegyelmezett döbbenetet, és nyomán a beletörődést olvashatjuk le róluk. A vonulók testtartása, a kornak és helyi szokásoknak megfelelő ruhaviselete azonban árnyalja a kimerevített élethelyzetet: ezek a becsapott emberek tisztelen felöltözve haladnak, őrzik a méltóságukat, de egy felemelt kézfej képes kifejezni a csalódottság indulatát, egy kis bőröndöt tartó, baljával ráfogott kéz a palástolni kívánt zavartságot, kétségbeesést.

A szobor számomra két legfontosabb szereplője a szovjet katona, aki a batyujukat cipelő lakosokat tereli, és az élen járó, hátizsákot hordó ember – ők képezik a vonuló csoport morális keretét, ellenpólusait. A katona fensőbbeséges, kárörvendő mosolya, kezében a dobtáras géppisztoly a szovjet birodalom hatalmi visszaélését, a vesztesekkel szembeni könnyörtelenségét fejezi ki, de nézzük csak meg, hogy milyen vézna ez a figura! Majd időzzünk el az élen járó férfi alakján: a többiekkel ellentétben nem maga elé mered, hanem higgadtan oldalra néz, felszegett álla büszkeséget, szilárd lelkületet sugall. Egyenes, erős termete, karjának tartása arról árulkodik, hogy dolgoz paraszt- vagy iparosember, kabátját a többiekkel ellentétben kigombolva viseli, kevéske holmiját nem a kezében szorongatja, hanem a hátán hordja, és láthatóan nincs mozgásban, mint a társai: mintha éppen megállt volna, mert talán úgy döntött: nem engedelmeskedik. Alakja kiválik a földijeitől, és fölébe kerekedik az ábrázolt léthelyzetnek is, nem véletlenül került a kompozíció gyújtópontjába. Ha őt nézzük, valami szabadítót érzünk, az emberi lélek és méltóság valódi erejét, amelyet semmilyen intézményesített, birodalmi erőszak, semmilyen totalitárius diktatúra nem képes kiirtani, olykor pedig megtörni sem.

Olofsson Placid bencés szerzetes szavait idézve, aki tíz évet töltött egy Gulag-táborban: „Nekem ebben az élethelyzetben kell megmutatnom, hogy hangyaként igenis emberibb vagyok, különb, mint a géppisztolyos örök. Ez mozgósítja az energiát.” Ugyanezt a megacélozó erőt láthatjuk Oláh Katalin Kinga másik vecsési emlékművének – a korábban idézett *Korpusz egy templom emlékére* – Krisztus-alakján, akinek megváltói műve túlnő a szenvedésen, és annak mélysége helyett a magasságát sugározza.

FECSKE CSABA

## ***Könyörgés***

*Istenem ha vagy ha bárki vagy  
add hogy holnap ott találjam őt  
az ablak alatti ágyon ahol tegnap is  
rám nyissa szemét és örüljön  
ha megismer láthassam a szája  
sarkában öntudatlanul megkapaszkodó mosolyt  
ami életre kelti lárvaszerű arcát  
add hogy a liftből kilépve ne siessen elém  
darabos mozdulatokkal az ügyeletes nővér  
add hogy józanul érjek haza és a némán  
kérődző falak állkapcsa közt  
ne roppanjak össze*

## ***Elévül***

*unatkozó tó fölött az ég  
ólomszürke felhő-omladék  
egy parti fűz hirtelen felzokog  
mintha most épp sírni volna ok  
arra is hogy egyedül vagyok  
a part nem őrzi már a lépteinket  
a sétány elfelejtett minket  
az emlékek felrakják a sminket  
ami addig is szép volt még szebb lesz  
és hozzáütődik szívemhez  
a szép is fájdalom lesz végül  
kis idő még s az is elévül*

## ***Túl magasan***

*én már befejeztem...  
mit is ezt a mondatot  
de minden mondatból nyílik egy másik  
nekem az öregnek az élet vége felé  
egy másik élet reszketeg fénye világít  
nincs elrejtve szinte kínálja magát  
a szakadék hogy beleessek  
túl magasan van az ég  
hogy csillaga lehessenek*

LUKÁTS JÁNOS  
**Tegnap volt telihold**

A tábortűz utolsóakat hunyorgott. Aztán sötét lett, sötétebb, mint az éjszaka. A tűz egy szürkés füstcsavart még elküldött az ég felé, de az már alig jutott el a diófa legalsó ágáig.

Ketten maradtunk, nincs kerekesebb szám a kettőnél. Nem láttuk egymást, de néztük egymást. És pontosan éreztük a láthatatlan másik közelségét. A sóhaj, a testmeleg, a megreccsenő gally közel hozza a másikat, de leginkább a sejtés... A sejtés felmérhetetlen és időnként megbízhatóbb saját szemünkénél is. Két sejtés pedig csodákra képes. Megtaláltuk egymás kezét, mintha máris egyek lettünk volna.

– Látod? – kérdés volt ez, de hát hogyan láttam volna az egyetlen látnivalót: a holdat. Talán nagybetűvel kellett volna gondolni rá, hiszen a Föld fölött

uralkodó, ragyogó égitest volt. Vagy talán inkább társ, amely közénk készült leszállni, hogy világosságot kínáljon?

– Tegnap volt telihold – válaszoltam. A keskeny sarlót figyeltem, amely sötétlett és hiányzott a hold ezüst tányérjából. A hold ettől dehogyan lett csorba, a vég nélküli kerekesség helyett apró figyelmeztetés volt inkább, hogy az égi élőlény sem végtelen, ő is fogyatkozó – akár az ember. Hogy tegnap ezüst tányér volt, hibátlanul kerek, ma éjszakára a sötétség sarlója majd ugyanannyit újra kivág belőle könyörtelenül.

Óvatosan végigsimítottam szabad kezemmel a karomat, a vállamat, mintha a hűvösséget akartam volna letörölni róla. Aztán az ő válla került a kezem alá, mintha véletlen volna, de talán az is volt.

– Egy hét alatt felére fogy – rideg tárgyyszerűség volt ez a mondat –, aztán meg visszateljesedik, mintha mi sem történt volna. – Mondtam volna, hogy a hold fénye hideg sugár, nem is saját világossága, hanem csak átveszi a fényt, éjszakai küldönc, aki közvetít. De inkább hallgattam.

– Én nappal is szeretem a holdat, amikor ott fehérlik a napfényben. Mintha azt mondaná: Én csak úszom itt az égen, nekem nincsen semmi dolgom. – Ezen neveltünk, vagy ezt akartuk elhittetni egymással.

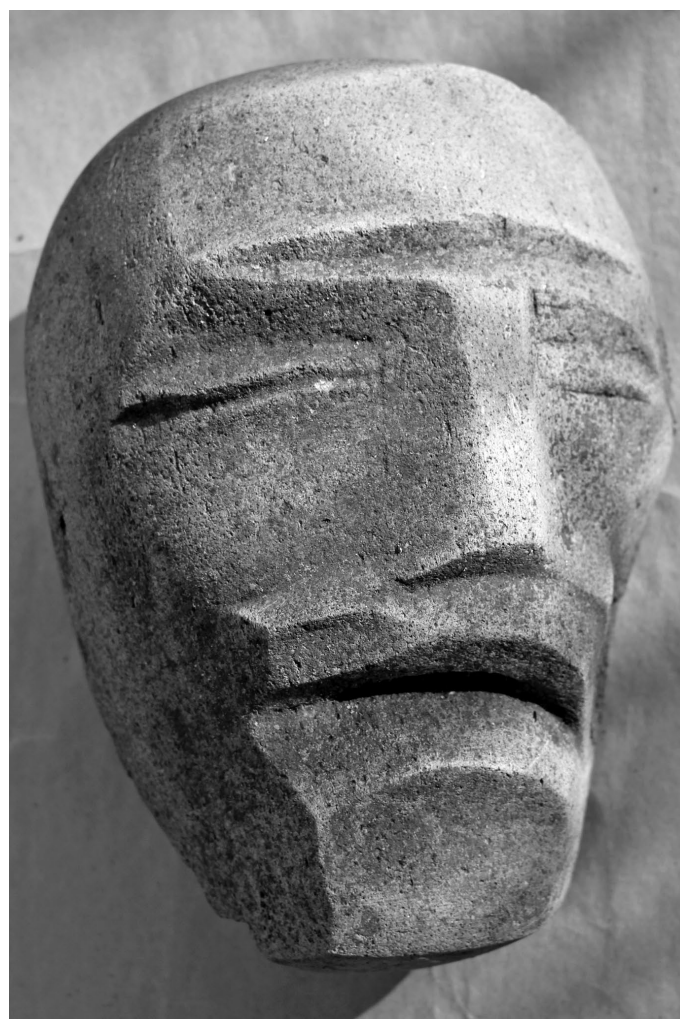
– Én szeretem a holdfényes festményeket, amikor ő a fényosztó. A világ háttér, ő az egyetlen szereplő. Legföljebb még a festő, aki csodálja a holdat, a hold nem törődik vele, a világ sötét. – A hold közben eltűnt az égről; ahol az előbb fénylett, most világmély sötétség lakott.

– Odanézz, fölment a diófa fölé!

A ritkuló diófaágak mutatták cinkosan: Most mi tartjuk, most nekünk világít. – De a dióág görcsös volt és korhadt, a levél már rég lepusztult róla, törésre várt.

– Húsz éve öregszik, diót nem ad, árnyékot nem ad, már a holdat is alig bírja tartani. – Megdobbant a szívem, én csak pár röpké éve látom a diófa öregedő napjait, és mindig találok mentséget rá. De én itt vendég vagyok, vendégnek nem illik megszólalni a háziakat. Nem illik a ház diófáját levéndiózni. Zavartan köhögtem, és beletapostam a tábortűz kihunyt maradvékába.

A háziak időnként őrzőrákot tartanak, nincs-e a diófának elszáradt ága, amelyik a nyakukba szakadhat, mert azt le kell törni, vágni, vagy



Krisztus (fotó: Kaubek László Péter)

feltéglázott kötél végére fogni, és rángatni, amíg letörik. A vendég ilyenkor persze segít, ez afféle „szükséges jó multság”. Ha letört az ág, megnyugodnak, és fűrészelik, törik a hullott ágat. Ha nem törik le, várnak egy évet, majd akkor. A vendég az ilyen csonkolás után azért valami mást is érez. Maga elé nyújtja, megnézi saját ujját, kezét, idősödő kéz ez, az ujjja néha zsibbad. Talán az a diófa is ilyesmit érez. Óh, a dió nem érez semmit, az csak egy érzéketlen fa. Zöldell, száradni kezd, aztán letörik. Jövőre azért újra kihajt itt-ott, küld le diót is, háziak és vendég örömeire, de hát ez a dió dolga. Aztán... hát igen. Hagyjuk, olyan nyűgös dolog kívágni. Majd ő magától...

A hold már túl járt a diófán, és a fenyő döfködte túlevelű ágaival. El is takarta, csak bujkáló fény volt, elömlött az égen.

– Szép – suttogetta, aztán mondta hangosan.

Átkaroltam, és én is mondtam:

– Szép. – Miközben arra gondoltam, hogy az szép, hogy itt állunk az ég alatt, a hold alatt, a diófa alatt, és az elhamvadt gallyak fölött, és látjuk a tétovázó égi fényt, a földi árnyék sötét seregét, valódi fényt pedig talán, ha egymás szemében látunk.

Ekkor mintha felhő járt volna az égen. Az éjszakai felhőt csak akkor veszed észre, ha eltátja felhőszáját, és elnyelni készül a holdat.

– Nézd, akár egy nagy hal!

– Vagy inkább oroszlán!

A hold küzdött egy kicsit, vagy inkább, mint ama pompeji katona, mozdulatlanul tűrte, hogy az égen kószáló, léha felhő egy perc alatt magába nyelje. Felnéztem, nem láttam a holdat, nem láttam a felhőt, nem láttam a diófát. Csak az ő szemét láttam, amely belülről, talán a lélekből fénylett. Talán felém.

Elfordultam:

– Ez az izgága hold elfogy két hét alatt, és visszainő két hét alatt, szinte kacérokodik az elmúlással. Arcátlan csaló, a régiek „hazug holdnak” nevezték. Nincs igazság a hold körül. A diófa romlik és szárad, de szórja szerte dióajándékát, sóhajtva hullatja levélözönét, aztán tavaszra ugyanannyit tár megint



Szűzanya

a világ elé, felejtve őszi fonnyadását. Nincs igazság a dió körül. Hát én, hát te? Megújulunk tavaszra, lesz-e levelünk-virágunk magunk örömeire, egymás hasznára, és elfelejtjük az elfogyás rémületét? És még maradék holdsugarunkat is elnyeli egy-egy oktalan felhő. Ez volna körülöttünk az igazság? Vagy más igazság intézi a hold fényes-homályos életét, más a diófa levélbontó-gyümölcshullató elsorvadását – és más igazság azét, aki rémülten nézi az igazságok egykedvűségét, a maga fogyását, aki aligha újul meg minden tavasszal, aligha formálódik kerekre-karsúra kéthetenként?

Aztán megszorítottam a kezemben tartott másik, meleg kezét:

– Azért holnap este is megrakjuk a tábortüzet!

Idén 2019. július 7-től 12-ig került megrendezésre a III. Versek Szódával Alkotótábor a királyréti Fatornyos Fogadó és Erdei Hotelben, ahol a művészetek iránt fogékony és maguk is alkotó fiatal tehetségek műhelyfogásokat leshettek el, különböző stílus- és formagyakorlatokat végeztek az irodalom és az előadóművészet területén.

Szemináriumi foglalkozás keretében vers- és prózáíró kurzusok, valamint előadóművészeti foglalkozások zajlottak. De

sor került közösségépítő műveltségi vetélkedőkre és ügyességi játékokra is. Három alkalommal pedig vendéglőadók is érkeztek a diákokhoz.

A versszemináriumot Zsille Gábor költő, műfordító, a prózaszemináriumot Bene Zoltán író, szerkesztő, az előadóművészeti foglalkozásokat Háda Fruzsina és Tóth János Gergely színművészek, a játékokat pedig Bíró Máté pedagógus vezette.

Vendéglőadók voltak: Deres Péter író, dramaturg, Honfi Imre Olivér dalszerző,

előadóművész, Smid Róbert irodalomtudós.

Jelen összeállításunkban tíz ifjú tehetség (Bara Gabriella, Bodor Emese Réka, Esztány Zsófia, Kaltenecker Lili, Kedves Eszter Virág, Kovács Újszász Péter, Leskó Abigél, Magyar Boglárka, Moroz Alexa, Sziklai Áron) munkáiból nyújtunk ízelítőt, akikkel a tábort követően tanáraik egy utógondozás keretében külön is foglalkoztak.

Szentmártoni János

## MAGYAR BOGLÁRKA Apám temetése

Tizennyolc éves voltam, amikor apám meghalt. Polgári temetést rendeztünk neki. Sokan eljöttek. A feketébe öltözött embertömeg hatalmas tintapacává olvadt össze a mély gödör mellett. Csak a virágok, egyedül azok voltak színesek mindenfelé. Átütöttek a novemberi ködön, gyönyörű pompájukkal elűzték a szürkeséget.

Apámat mindenki gyűlölte. Még én is. Mégis itt vagyok. Eljöttem a temetésre, mert kötelezőnek éreztem, mert úgy illik, mert anyám is mondta... mert mégiscsak az apám. Tudom, hogy a többiek sem azért jöttek el, mert búcsúzni szeretnének. Csak mindenki látni akarta, hogyan temetik el. Mindenki égett a vágytól, hogy a saját szemével láthassa azt, amit már évek óta látni akart. Látni apámat holtan.

A koporsót lassan eresztették a gödör mélyére. Az összes szem feszülten figyelt, hátha csak a bolondját járatta velük, hátha ez is egy rossz vicc, és apám biztosan mindjárt nevetve felugrik, és azt kiabálja, hogy bevettétek, nem is haltam meg, csak vicc volt az egész. Megrendezett kis komédia, hogy végre jót szórakozhassak rajtatok.

Anyám szerette apámat. Ő volt az egyetlen, aki végigsírta a temetés minden másodpercét. Akkor tört el a mécses igazán, amikor a koporsót elkezdték betemetni, és rákerült az első lapát homok. Anyámban ekkor tudatosult, hogy nincs visszaút. Még jobban rázkódott a válla, a könnyei patakokká duzzadtak. Olyan hangosan sírt, hogy valaki gyengéden megfogta, kiterelte a tömegeből, és megpróbálta halkán megnyugtani.

Más nem sírt. Mindenki azt várta, hogy az utolsó rög is a helyére kerüljön. Végignéztam az arcokon.

Néhányan tartották magukat, mások felsóhajtottak a megkönnyebbüléstől. Mosolyogtak. Mosolyogtak egy temetésen. Apám temetésén.

Amikor kisebb voltam, én sohasem mosolyogtam apám jelenlétében. Amikor hazaért, erősen becsapta maga után a bejárati ajtót, és mi anyámmal máris tudtuk, hogy hosszú este elé nézünk. Apám először betántorgott a konyhába. Puff. Elesett. Anyám segített neki felállni. Apám ilyenkor mindig szitkozódva tápázkodott fel. Puff. Visszaesett. Négykézláb elmászott a konyhaasztalig. Anyám mindenfelét elé pakolt: kenyeret, szalonnát, kolbászt, sajtot, mindent, amit otthon talált. Apám mohón falni kezdett, meg se szólalt, nem köszönte meg a vacsorát. És amikor inni kért, anyám reszkető kézzel, de készségesen nyújtotta oda az üveget. Minden áldott este.

A sírásók befejezték a munkát. Most következtek a virágok. Egy emberként indult a tömeg, hogy a frissen beásott sírhalomra rátegye a virágokat. Egyedül én maradtam a helyemen. Szótlanul álltam, és vártam, hogy mindenki befejezze a tiszteletadást. Voltak, akik nevetve távoztak, beszélgettek, és boldogan jegyezték meg, hogy az élet ismét megoldott egy problémát.

A temető kiürült. A kora novemberi est fátyla kezdett a sírokra telepedni. A levegő lehűlt, az ég beborult, és ahogy ott álltam, mint egy szobor fekete kabátban és kalapban, egyszer csak a kabátomra szállt valami fehér. Egy hópihe. Felnéztem, és láttam, hogy ezer meg ezer hópehely száll felém, és apám sírjára, hogy betakarja. A hó belepte a földkupacot, az egész temetőt, és a fekete kabátból fehérret varázsolt. Lehunytam a szemem. Csak egy pillanat volt az egész, hogy érezzem a friss hó illatát elegyedni a tél szagával. De amikor kinyitottam, egészen más lett minden. Eltűntek a sírok, a temető... csak a friss, puha hó maradt, és egyre sűrűbben hullott alá.

A távolban megpillantottam egy alakot. Magas, szövetkabátos férfi volt, háttal állt nekem. Közelebb mentem hozzá. A hó ropogott a lábam alatt, de ahogy a hátam mögé néztem, nem láttam a lábnyomaimat. Amikor odaértem, megszólalt, anélkül hogy hátrapillantott volna.

- Szervusz, fiam.
- Apa...?
- Búcsúzni jöttem.

Ideges lettem. Tudtam, hogy apám ezt szándékosan mondta, hogy bosszantson, még most is, amikor valószínűleg utoljára látom.

- Igazán nem kellene velem úgy bánnod, mint... – Mint régen? – vágott hirtelen a szavamba. – Ezt akartad mondani, ugye?

Nem feleltem. Némán hallgattuk a szél süvítését. Arca fiatal volt, sokkal fiatalabb, mint amikor meghalt. Bőrén kisimultak a ráncok, és egyáltalán nem volt olyan sovány, mint amilyenre emlékeztem. Mint ha teljesen kicserélték volna. Tetőtől talpig.

- Miért nem anyától búcsúzol inkább? Ő volt az egyetlen, aki megsiratott... Az egyetlen, aki kicsit is szeretett.

- Tudom.
- Dehogy tudod! El sem tudod képzelni, hogy mit tettél velünk! És anya képes volt hinni benned! Képes volt hinni abban, amiben már legalább tíz éve senki! Ő volt az egyetlen, érted? Ő!

Az indulat felfűtött, de meg kellett állnom levegőt venni. Apám kifejezéstelen arccal bámult rám, és egy cseppnyi megbánás sem látszott rajta. Teljesen közböcs maradt.

Már megint hiába jártattam a számat.

- Hallgatnom kellett volna rád.
- Elcseszted a gyerekkoromat!
- Tudom.
- Dehogy tudod!

Szabadulni akartam tőle és az összes emléktől, ami vele kapcsolatos.

- Emlékszem arra az estére... – kezdte halkán, éppen úgy, hogy csak egyedül az hallja, aki közvetlenül mellette áll –, amikor beleittam az üvegbe, és víz volt benne.

- Felordítottál.
- Igazából örültem.
- Mégsem tetted le a piát.
- Mert nem tudtam.

Hallgattunk. Megint a csönd, és megint a szél zúgása. Érdekes módon nem fáztam. A virágokat, ami-

ket a temetésre hoztam, még mindig a kezemben tartottam. Már teljesen elfagytak szegények. Belepte őket a hó.

- Vége van már a búcsúnak? Tanulnom kéne... Egy hét, és zh.

- Persze... Ne haragudj... Csak látni akartalak, fiam.
- Semmi gond... Igazából kösz, hogy utoljára meglátogattál.

– Sosem fogom megbocsátani magamnak, amit veletek tettem.

- Ne aggódj, én sem.

A kép halványodni kezdett, és apám közben végig engem nézett. A szája nem mozdult, fapofával bámult engem, a hangja mégis megszólalt a fejemben.

- Menj be a dolgozószobámba, fiam, és vedd el az asztalról, ami téged illet!

Apám dolgozószobájáról tudni kell, hogy sosem dolgozott benne. Életemben összesen kétszer néztem be oda, és sosem fogadott szívderítő látvány. Koszos üvegek, szemét és papírok a földön. Anyám is csak nagyon ritkán járt be oda.

Amikor felébredtem, nem a temetőben voltam. Először nem értettem, miért van olyan meleg. Kinyitottam a szemem. Anyám hajolt fölém aggódó arccal, mögötte a nagyszüleim, a szomszédok és anyám legjobb barátnője. Mindenki úgy nézett rám, mint egy halottra, aki feltámadt.

- Mi az? Hol vagyok? – kérdeztem.
- Hát nincs baja! – kiáltott az egyik szomszéd.
- Azt hittük, megfagytál! – harsant fel a nagyapám.
- Ájultan talált rád a gondnok. Még jó, hogy volt nálad telefon! Azon értesítette anyádat!

Mindenki éljenzett megkönnyebbülésében. Mosolyogtak, megölelték egymást. Egyedül anyám maradt csendben, némán ült az ágyam szélén, mosolygott.

- Jól vagy, kincsem?

Sírva a nyakába borultam. Olyan szorosan öleltem, olyan hosszan, mint addig még soha. Azt akartam, hogy ne érjen véget a pillanat, hogy örökre így maradjunk.

De véget ért.

Eszembe jutott apám, a látomás, a temetőben történt dolgok. Eszembe jutott, hogy csak tőlem búcsúzott, és hogy megbánta, végül eszembe jutott az íróasztala a dolgozószobájában.

Villámgyorsan pattantam ki az ágyból, majdnem elestem a lábam köré tekeredő paplan miatt. Pizsamában indultam az ajtó felé. A család és mindenki, aki a kis szobában összezsúfolódott, tátott szájjal bámult utánam. Lerobogtam a lépcsőn, át a nappalin, és

megálltam a hatalmas ajtó előtt. Pont úgy, mint régen, amikor az ajtó sokkal hatalmasabbnak látszott. És sokkal sötétebbnek. Lassan a kilincstre helyeztem a kezemet.

– Mit csinálsz?

Anyám rémült arccal állt mellettem. Már nem volt a régi. Lihegett a futástól, és hallani lehetett, milyen gyorsan ver a szíve. Biztosan ráijesztettem.

– Be kell mennem oda.

– Azt hittem, még kell egy kis idő...

– Anyu... Muszáj. Légy szíves, engedd el a kezem!

Anyám félt, rettegett. Nem értette, mit akarok. De nemhogy ő nem értette – még én magam sem.

Benyitottam.

A szobában égett a lámpa, bevilágította a tágas szobát. Rend volt és tisztaság.

– Mikor raktál itt rendet? – kérdeztem halkán, mert még mindig nem hittem el, hogy ez ugyanaz a szoba, amelyik az emlékezetemben él.

– Utoljára öt éve. De akkor is csak az üvegeket hordtam ki.

Percekig bámultunk, kapkodtuk a fejünket, meg-simítottunk minden bútort, por egyikén sem volt. Katonás rend a könyvek között, a vitrinben és a hatalmas íróasztalon. Anyámmal többször egymásra néztünk, de egyikünk sem fogta fel igazán, amit lát. Közelebb léptem az íróasztalhoz, végigsimítottam a sötétbarna tölgyfán. Igazi antik darab. És akkor megláttam az asztal közepén egy nagy, fehér színű borítékot. Amikor felemeltem, éreztem, milyen súlyos. Megfordítottam. A boríték hátulján egyetlen mondat állt.

*Az összes pénz, amit alkoholra költöttem.*

Lerogytam a székbe. Remegő kézzel bontottam ki a borítékot. Azt hiszem, a szám még jobban tátva maradt, mint amikor beléptem ide. Soha életemben nem láttam annyi pénzt együtt. Szólni akartam anyámnak, de már ott állt mögöttem. Amikor ránéztem, könnyes volt a szeme, és tiszta szívéből mosolygott.

Apám, gondoltam, már tudom, anyám miért nem hagyott magadra annyi éven át.

Látta benned azt, amit senki más: a megbánást.

LESKÓ ABIGÉL

## Úton

*Le a sarok:*

*Földet érni: az alázat aggodalma.  
Megérinteni a talajt: remény.  
Engedni magam lépni: bizalom.  
Vonóvá válnak a porcaim,  
Zenélve vallanak szalagjaim.*

*Végiggördül a talpon:*

*Ráfektetni a stabilitást egy síkra: a csalódás izgalma.  
Ráhelyezni a testsúlyt: elfogadás.  
Gördülés közben megállni: türelem.  
Szívem dobog a csontjaimban,  
Válaszokért kalapál: gyullad/ás.*

*Elrugaszkodik:*

*Lábujjhegyekkel markolni az elengedést: a fájdalom csodája.  
Könnyedséggel emelni a nehézséget: megváltás.  
Hinni a következő érkezésben: hála.  
Bokám lifeg tartóizom nélkül,  
Libikókán futkos a fájdalom.*

*Tanítom magam lenyomatot hagyni:*

*Le a sarok, végiggördül a talpon, elrugaszkodik.*

BARA GABRIELLA

## Hirdetés

Kárpátalján, Mátyijevo községben (egykor Mátyfalva), a Leszja Ukrajinka utcában (jobb időkből Móríc Zsigmond utca) eladó egy négyszobás, összkomfortos családi ház, bevezetett gáz, víz és villany nélkül, régi, omladozó tervekkel, kettétört reményekkel és vágyakkal, kívülről kék-sárgára mázolt falakkal, a nagypapa megsárgult fényképeivel, eldobált gyerekjátékokkal, régen elfeledett és eltemetett regékkel, történetekkel és magyarsággal, és egy kertre néző nagymamával.

## Gyászjelentés

Itt nyugszik

Kis István

Példás családapa, jó férj, remek sportember és kitűnő munkatárs, mint itt mindenki más, hiszen a halottakról vagy jót vagy semmit.

Megszületett, felnőtt, dolgozott, félt, gyűlölt, jót tett és vétkezett, szenvedett, szeretett.

Létezett, ameddig lélegzett, és a szíve csütörtököt nem mondott.

Történt vele: semmi.

Élt: 51 évet. Igazából: semmit.

Úgy élt, mintha sosem halna meg, és meghalt úgy, mintha sosem élt volna.

Emlékét őrzik: e sírfelirat, egy végrendelet, egy számla, egy lakás, egy kocsis, egy monogramos pénztárca, néhány ruha, egy elárvult papagáj és a kapzsi, képmutató örökösök.

Béke poraira.

KOVÁCS ÚJSÁSZY PÉTER

## A pisztráng

*A horog az orrnyílás mellett döfi át a porcot.*

*Halvér.*

*Tömény, sötétvörös, mint az emberé.*

*Az állat kicsúszik szorításodból,*

*félköríveket ír a levegőben,*

*uszonyával felzavarja a part kavicsait.*

*Hüvelykujjad a kopolyú mögé süllyeszted,*

*szája kinyílik, mintha visítana.*

*Tekintetébe alvadt vér vegyül,*

*pupillája merev.*

*Visszautasítod az ebédet.*

## Ugródeszka

*Csak a mélységet érezzük és a süvítés élességét,*

*ahogy fülkagylónkba fúródik a levegő.*

*Megérint a tó,*

*a becsapódás erejével táncol izületeinken.*

*A halak szétszélednek.*

*Erősek a vízfenék hangjai,*

*foszlánytömeg lesz belőlük.*

*A felszínhez közeledve kiszakadunk egymás szorításából.*

*Bőrünk csúszós, mint a süllőé.*

## Fehér tollak

*Fehér tollak a homokban.*

*Csőrén rovarok.*

*Fehér tollak a homokban,*

*a gazda hazavárja.*

*Nyárfalomb árnyéka siklik a talajon,*

*mint hangyák a dög alatt.*

*Fehér tollak a homokban.*

*A bogarak visszavonulnak.*

*A nyakra száradt vért eső mossa le,*

*tisztul az űr a letépett fej helyén.*

*Fehér tollak sározódnak össze*

*az elrongyolódott testrészekben.*

ESZTÁNY ZSÓFIA  
**Túlazóperencián**

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy daliás királyfi. Aki történetesen a vőlegényem. Na, igen. Emiatt, persze, egy rakás irigyem is került, főleg a nemesek lányai közül. Jőmagam hercegnő volnék, de természetesen nem akármilyen. Túlazóperencián királya az édesapám, vagyis rangomnál fogva kijárt nekem egy ilyen daliás herceg. Magas, széles vállú, mély, barna szeme és hullámos haja valóban ígésző. Teljesen megértem az irigyeimet. Talán egyszer még szerelmes is leszek az én hercegembe.

Csütörtökön kérte meg a kezem az öreg hársfa alatt. Kicsit zavartak a vállamra hulló falevelek, mert rontották a hangulatot, de a szobalányok szerint így is nagyon romantikus volt. Pontosan, ahogy akartam. Ő volt a hetedik udvarlóm, igazán nem lett volna szép ezt is elszúrni. Az apám legutóbb a végtelenségig felháborodott. Akkor, amikor a hatodiknak is a szemébe kacagtam, miközben a csúzos térdén egyensúlyozott előttem. Hát, az cseppet sem sikerült romantikusra. Úgyhogy egy szavam se lehetett, készültem a feledhetetlen esküvőmre. Csütörtökre terveztük. Vagy inkább tervezték királyi szüleink. Mi az eljegyzés óta nem is láttuk egymást, bár ez egyáltalán nem zavart. Untam a társaságát. Ezért a titkos levelére, amely szerint találkozni óhajt velem, csak annyit válaszoltam, hogy majd csütörtökön, az esküvőn. Addig csak kibírja valahogy.

De nem bírta. Folyamatosan üzenetekkel zaklatott, cselédekkel küldözgetett utánam. Nagyon szerelmes lehet belém, gondoltam, de nem engedtem neki. Jobb, ha már most megtanulja, nem fogok behódolni sem neki, sem a parancsainak.

Kinyílt az ajtó, a szobalány dugta be a fejét.

– Mindenki készen áll – suttogta félénken, lehajtott fejjel. Kisimítottam egy ráncot a fehér esküvői ruhámon, és egy utolsó pillantást vetettem a tükörbe: szőke tincseim elegáns loknikban hullottak a vállamra, kellemesen csiklandozva a bőröm. A szempiláimat és a szemöldökömet kifestették, még jobban kiemelve a tekintetem. A ruhám a legfinomabb anyagokból készült, felül szorosan rám simult, kiemelve a csípőm vonalát, ahonnan fehér zuhatagként hullott alá a földig. A homlokomon egy csillogó ezüstpánt futott körbe, amihez a tarkómon erősítették hozzá az öt lépés hosszú, átlátszó selyemfátylat. Tökéletes. Megvillantottam egy aprócska mosolyt, majd megpördültem, és követtem a szobalányt.

Ahogy lassan, a zongora lágy zenéjének ritmusára besétáltam a pavilonba, mindenki felállt. Előttem két kislány szórta buzgón a rózsaszirmokat. Egyenesen előre néztem, a hercegemre, aki egy virágfüzérekkel teleaggatott emelvényen várt rám, miközben fürkészőn figyelt. Mosolygott, de nem szívből. Pont, mint én. Talán így fog ez menni végig, a „boldogan éltek, amíg meg nem haltak” alatt is.

Amikor mellé értem, felém biccentett, de csak egy leheletnyit, hogy más ne vehesse észre. A pap pedig kántálni kezdett. Izgatott remegés futott végig a gerincemen, amikor hozzám fordulva feltette a nagy kérdést:

- Akarsz ennek a férfinak felesége lenni?
- Igen – vágtam rá gondolkodás nélkül.

A pap most a hercegre nézett, neki is elismételte a kérdést. Ő azonban nem felelt rögtön. Két kezébe fogta az arcomat. Egy pillanatig azt hittem, megcsókol, de csak a fülemhez hajolt, és suttogva megszólalt:

- Majd csütörtökön!
- Azzal faképnél hagyott.

SZIKLAI ÁRON  
**A Szellemfa mondája**

Réges-régen egy messzi városba érkezett egy öreg varázsló. A városszéli fogadóban szállt meg, és napokig ki sem mozdult. A városlakók szinte azonnal pletykákat kezdtek terjeszteni róla. Hogy egy gonosz, magának való ember, aki a sötétség erőivel szövetekezett. Meg hogy egy jóságos öregember, aki áldást hoz majd a városra.

Mikor a városban töltött harmadik napján a főtér felé sétált, mögötte, tisztos távolságban, fölgyülemlett a tömeg. Ahogy kiért a főtérre, az emberek megtorpantak mögötte, majd szabályos kört formázva körbeállták az idegent. A varázsló ekkor egy picit magot húzott elő a zsebéből, a földre ejtette, majd meglocsolta egy fekete, azután egy fehér kulacsból. A tömegben zúgolódás támadt, nem tetszett nekik az egész.

– Várhatod, hogy abból fa legyen! – kiáltott oda valaki.

A varázsló rá se hederített, csak furcsa mozdulatokat tett a mag fölött. Sötétkék fény vetült a közelebb állókra, akik hüledezve látták, hogy egy fa kezd növekedni: a mag kicsírázott, nőni kezdett a törzse, hosszabbodott és vastagodott, végül ágai nőttek, amelyeken egyik pillanatról a másikra sok-sok levél tündöklött.

– Ez egy fűzfa. Nézzétek!

A fűz egy idő után megállt a növekedésben, és percekig halványkék színben lüktetett, majd kis idő múlva a rendes színeiben pompázott. Levelei között ugyanakkor megjelent pár fügeszerű gyümölcs, feketék és zöld színűek.

– Ez itt a Szellemfa – jelentette ki a varázsló. – Két oldala van, mint minden embernek, egy jó és egy rossz. Ha valaki eszik a zöld termésből, kigyógyul bármilyen betegségből, viszont aki a fekete gyümölcsöt kóstolja meg, meghal, és testét nem lehet föltámasztani még a fa másik termésének segítségével sem. Legyen javatokra ez a növény!

Az utolsó szavakkal együtt a varázsló hirtelen eltűnt.

Először nagy csönd támadt, aztán egy pillanattal később mindenki egyszerre akart enni a zöld színű termésből. Addig furakodtak, lökdösődtek és kiabál-

tak, amíg meg nem jelent a város egyik előljárója. Két tömzsi alak tört utat a vékony, göndör hajú férfinak, aki lassan, méltóságteljesen közeledett.

– Mi ez a nagy ricsaj? – kérdezte, miközben a fűzfához sétált.

– Uram, az előbb itt járt egy jövevény, egy olyan varázslóféle, és ezt a fát ültette magról, s meg is növesztette pillanatok alatt.

Az előljáró felnevetett.

– Higgyem is el ezt a mesét?

Susogás vonult végig a tömegen.

– Hol van hát ő, aki ilyet tud csinálni?

– El-eltűnt, u-uram – dadogta egy remegő hang.

Az előljáró megigazította ruháján a gallért. Az aprócska, ideges emberre nézett.

– Szóval eltűnt? Mint a kámfor? – Közben a lesütött szemű embereket vizslatta. Láta, hogy egyik sem kuncog vagy mosolyog. Kezdett elbizonytalanodni. Körbesétálta a fát, alaposan tanulmányozta minden oldalról.

– Mondott valamit ez a csodakertész a csodanövényről?

– A zöld termés meggyógyít a betegségből, a feketétől meghalsz, uram – felelte készségesen az aprócska, vöröshajú férfi, valamivel biztosabb hangon.

– Mit mondtál nekem? – csattant föl az előljáró, a szeme szikrákat szórt. – Hogy én meg fogok halni? Ha ilyen bátor vagy, hogy nemes személyemet gyalázod és fenyegeted, próbáljuk ki rajtad!

– Nem, uram, nem úgy értettem... – próbált magyarázkodni a vörös üstökű ember reszketeg hangon, de már késő volt. Az előljáró két tömzsi kísérője ott termett előtte egy frissen leszakított éjfekete gyümölcsrel, s tömték a szájába, hiába ellenkezett. Mikor kénytelen-kelletlen lenyelte a termést, elterült a földön, s nyomban rángatózni kezdett, mintha belülről marcangolná valami. Olyan színű lett, mintha elégett volna, végül lobbant egyet, s csak egy kupac hamu maradt utána. Mindez fél perc leforgása alatt történt. A tömeg ijedten nézte végig a halálát, még az előljáró is viszolyogva szemlélte az eseményeket.

– Látjátok, nem éri meg velem packázni, mert így jártok – jelentette ki, mielőtt kelletlenül szétrúgta a hamukupacot. – Mostantól a fa az én tulajdonom!

\*

Beszélik, hogy az előljáró hosszú életet élt, és kemény kézzel vezette a várost. Mások úgy hallották,

hamarosan meghalt, mert valaki orvul megetette egy főtéri fekete gyümölcscsel. Egyesek ezzel szemben úgy tudják, a vöröshajú férfi szelleme kergette az örületbe. Van, aki úgy véli, a vöröshajú szelleme beköltözött a testébe, és átvette az uralmat nemcsak az előljáró, de általa az egész város fölött is. Olyan le-

genda is elterjedt, miszerint a vöröshajú szelleme azóta is járja a vidéket, hogy segítsen a rászorulókon és az elnyomottakon. Mindenesetre a Szellemfa mondája évszázadokig tartotta magát arrafelé. Hosszú ideig még azt követően is, hogy a varázslatos növény egyszerű, hétköznapi fűzfává szelídült.

KEDVES ESZTER VIRÁG

## Cseresznyeroppanás

(Egy Hárs Ernő-sorra)

*Életed nélkül éltem,  
nem voltam varázsló.  
Átfestettem a kéken  
világító hálón.*

*Erdőbe jártunk meghalni  
életünk elején bőszen.  
A köröket nem tudtuk lecsalni,  
pedig lett volna okunk bőven.*

*Szétárad szemednek varázsa bennem,  
kékségét nem keresem vakon.  
Ahogy a napfény életet lehel a teremben,  
úgy hatsz te rám, de tagadom.*

*Csöndes trombitaszó, nyáresti hideg,  
szétesni látszik a minket összetartó ideg.  
Túl nehezen élek a mának,  
de érted élnék, ha hagynának.*

*Cseresznye roppan a számban,  
felfrissít nyári íze.  
Mint idős hölgy az álmában,  
úgy szomjazom a vízre.*

MOROZ ALEXA

## Haikuk

*Nézem a napfényt.  
Figyelem, ahogy lassan  
nyugovóra tér.*

*Ülök a parton.  
Vajon létezik élet  
a halál után?*

*Zenedoboz halk  
dallama szól az ágynál.  
Mikor hallgat el?*

BODOR EMESE RÉKA

**Hamlet versus valóság**

A színész az anyja sírja mellett állt. Forrón, hófehéren tűzött a nap, a nagynénje bőszen legyezgette magát vastag, fekete fátyla mögött. Csak ők ketten voltak itt és a pap, meg a négy férfi, akik a sírba eresztették a koporsót. Az egyetlen hangot a fa halk nyikorgása adta, ahogy a kötelekkel lassan lebocsátották a mélybe.

Az édesanyjának nem volt sok barátja, s az a kevés is elmaradozott mellőle, amikor két éve meghalt az édesapja. Sosem panaszkodott, megvolt egyedül is, de az apja temetése után mindig csendes szomorúság lengte be az otthoni, levendulaillatú szobákat, valahányszor a színész hazalátogatott.

Amikor megkapta anyja halálhírét, nem csodálkozott. Tulajdonképp semmit sem érzett az ürről kívül, és ez megijesztette. Mert játszott már halottat, és játszott már gyászolót, volt már félőrült Hamlet a sírban birkózva, volt kedvese mellén kiszenvedő Rómeó, és most, hogy anyja koporsóját eresztették a mélybe, mégis csak állt ott, a sírgödör mellett, némán és mozdulatlanul. Pedig szerette az anyját, nagyon szerette,

érte sokkal inkább beugrott volna a gödörbe, mint Hamletként Ophéliáért, mégsem volt képes sírni, megmozdulni, csak némán nézte, ahogy a koporsó lassan eltűnik a föld alatt.

Amikor halk puffanással földet ért, a nagynénje zokogni kezdett, szája elé szorítva fehér zsebkendőjét. A színész nézte a síró nőt, nézte a koporsót, s közben arra gondolt, micsoda tragédia zajlik körülötte, amiben ő maga csak a sűgő, a külső szemlélő, aki, bár ismeri a történetet, sosem lehet egészen részese. A kezébe vett egy göröngyöt, a sírgödörbe dobta. A föld dübögése újabb zokogási rohamot váltott ki a nagynénjéből, aki remegve lehajolt, fél kezében a zsebkendőjét gyűrögette, a másikba gyűjtött egy kis földet, hogy a koporsóra szórja. Amikor felegyenesedett, arcán szabadon patakzottak a könnyek.

A négy férfi ásót ragadott. Fájdalmas lassúsággal telt meg a sírgödör, és a színész arra gondolt, mennyire érzéketlennek tetszhet itt, a nagynénje mellett. De mintha végleg elhagyták volna a könnyei. Az a könnyedség, amivel bármikor képes volt elsírni magát, most semmivé lett. Az arcizmait sem uralta többé. Ha akarta, se tudta volna eljátszani a szomorúságot. Mert nem gyász, nem fájdalom volt az, amit érzett, csak üresség, és soha senki nem tanította meg, hogyan kell eljátszani a semmit.

KALTENECKER LILI

**Csütörtök**

A viaszosvászon terítőn egy szétnyomott légy hevert. A nő ránézett, benne volt ebben a pillantásban minden fáradtsága: ötvenkét évnyi fáradtság. Lassan kinyújtotta a kezét, és lelökte az ebédlőasztalról a tetemet.

A vele szemben ülő férfi az órát szuggerálta, aztán felesége remegő kezére esett a pillantása, ahogy kitölti a kávé. Nem csodálkozott már, a mindenna-

pokat futószalagon dobta eléjük az élet, ismert már mindent a nővel kapcsolatban, tudta, hogy reggelente három perccel az ébresztő előtt felkel, és kionson a szobából, nehogy felriassza őt. Hiába volt már ébren hajnal óta a férfi.

Csütörtök, szólalt meg a nő hirtelen, és a naptárhoz lépett. Megint elfelejtett lapozni. Csütörtök van, jelentette ki újra, választ sem várva. Aztán halkan felnevetett. Férje kifejezéstelenül pillantott fel rá. Mi van, kérdezte. Hát mi lenne, csütörtök van, mondta a nő, csütörtököt mondunk mi is, azzal visszaült az asztalhoz, és folytatta a reggelijét.

LUZSICZA ISTVÁN

*Ami örök*Apokrif ima öregeimhez,  
Juhász Gyula nyomán

*Az évek jöttek, mentek. Elmaradtatok.  
Emlékeimmé fakultatok,  
arcképetek a szívembe mosódott,  
összeeső vállatok messze suhant,  
vele régi szalagokon őrzött hangotok, s én  
megyek utánuk, tisztásokra lelve életem erdejében.  
Ma már nyugodtan veszem tudomásul hiányotok,  
ma már alig reszket a visszafojtott könny bennem.  
Ma már hiába tudom, hogy nem ti voltatok a minden,  
csak fiúgyermeknek két hatalmas isten:  
mégse múlt el abban, akivé lettem.  
Mert benne éltek  
minden pogácsához harapott fasírtfalatban,  
minden felbrummogó harmonikaszóban,  
minden előpengő Dire Straits-akkordban,  
minden zavarodott füttyörészésében,  
minden meghatott torokköszörülésében,  
minden kézlegyintéssel elintézett válogatott meccsben,  
minden kukoricadarába kevert vizes kenyérszeletben,  
minden elparentált kölyöknyúltetemben,  
minden lepréselt szőlőszemben,  
minden ujjpercek közé búvó arccsípésében,  
minden simitássá szelídülő durr-egy-pofon tenyeremben,  
minden szisszenve nyíló sörösüvegemben,  
minden jobb híján elővett viccelődésében,  
minden elnyelt gyomorgörcsömben,  
minden begyulladt ízületemben,  
minden reggeli vérnyomásgyógyszeremben,  
mind a százötven kilogramm testtömegemben  
éltek és vagytok és lesztek örökkön. Amen.*

## „A hiányokra, problémákra megoldásokat kell találni”

Beszélgetés Erős Kingával

November 30-án a Magyar Írószövetség megtartja háromévente esedékes tisztújító közgyűlését, amelynek keretében Erős Kinga, a Magyar Írószövetség titkára, az Orpheusz Kiadó vezetője is pályázik az elnöki tisztségre.



– *Mutasd be, kérlek, néhány szóban Erős Kingát mint író! Min dolgozol épp?*

– A napokban került nyomdába végre az a könyvem, amelyen az utóbbi időben sokat dolgoztam, *Szavakban lobog – Írók az 1956-os forradalomban* címmel. 2016-ban ünnepeltük az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóját. E kötet közvetlen előzménye, hogy 2016 első hónapjaiban Csontos János íróval és Szabó Mihály rendező-operatőrrel *Hazatérők* címmel dokumentumfilmet készítettünk olyan emigráns írókról, akik részt vettek a forradalomban, majd csupán a rendszerváltás után tértek vissza Magyarországra, vagyis idegenben váltak magyar íróvá, s hozták létre jelentős életművet. Ebben a filmben szerkesztő-riporterként és producerként vettem részt. Ez a munka hozzájárult ahhoz a felismerésemhez, hogy a szélesebb köztudatban mennyire felszínesen van jelen az írók és az Írószövetség szerepe az 1956-os forradalomban, s rá kellett döbbennem arra is, hogy mind ez idáig nem készült olyan könyv, amely egy kötetben, egységes szempontrendszerek szerint megkérdezte volna a forradalomban részt vevő írókat arról, hogy mit éltek át. Sajnos, a huszonnegyedik órában fogtam neki a munkának, hiszen sok

lehetséges interjúalany – akiket megszólaltathattam volna, ha korábban eszmélek – időközben elhunyt. Ebben a kötetben azoknak az íróknak a visszaemlékezései olvashatók, akikkel 2016-ban sikerült személyesen találkoznom, és hosszú beszélgetésekben megosztották velem az emlékeiket. A beszélgetések során nem voltak különleges elvárásaim az interjúalanyokkal szemben, csupán azt kértem tőlük, meséljék el a saját történetüket. Arra számítottam – mivel sokféle szemléletű és világnézetű íróról van szó –, hogy talán lesznek nagy ellentmondások a visszaemlékezésekben. Ellenkezőleg. Tizenhárom különleges, izgalmas, egyedi életút is kirajzolódik e könyv lapjain, miként tizenhárom nézőpont és megannyi emlék került a felszínre a beszélgetések során, de az események és a személyek megítélése meglepően egységes, és nagy tanulságokkal szolgál.

– *Kiterjedt irodalomszervező munkát végzel közel húsz éve, beszélj erről is! Gondolok például a terényi Héthatár Irodalmi Fesztiválra, a Csikófogat nevű tehetséggondozó programra vagy az Orpheusz Kiadóra.*

– Szerencsésnek tartom magam azért, hogy Oláh János mellett tanulhattam a szerkesztői munkát,

mert általa a kezdetektől felismerhettem azt, hogy az irodalmi élet olyan, mint egy élő organizmus, vagyis minden mindennel összefügg benne. A hiányokra, problémákra megoldásokat kell találni. Például nem elég csupán könyveket vagy lapokat kiadni, azokat el is kell juttatni az olvasóhoz. Egy ilyen felismerés számos újabb kihívást, problémát generál, például azt, hogy miként ismertethető meg a kortárs irodalom a fiatalokkal, a pályán kívüliekkel. Ennek köszönhető, hogy mára igen szerteágazó a munkám, hiszen kiadóként könyveket jelentetek meg, ugyanakkor néhány barátunkkal és férjemmel megalapítottuk a Gutenberg Pál Népfőiskolát, amely szintén a munkánkat segíti. 2018 óta foglalkozunk tizenöt határon túli, tehetséges, középiskolás fiatalokkal, akiknek idén nyáron jelent meg első közös antológiájuk, s most már többük rendszeresen publikál folyóiratokban, jó úton halad az első kötethez. A Héthatár Irodalmi Fesztivált az a felismerés szülte, hogy a hátrányos helyzetű kistélepek lakóinak épp annyira joguk van minőségi kulturális programokhoz, mint a fővárosiaknak. Téves az az általános gyakorlat, hogy nekik szükségszerűen a kulturális resztlí jusszon. Lassú építkezés ez, de évről évre azt látom,

hogy fejlődik a fesztivál, és a fellépők örömmel jönnek, maguk is misziónak tekintik ezt a vállalkozást.

– *A Magyar Írószövetség titkáráként milyen vezetői kompetenciákat sajátítottál el? Melyek a legjelentősebb eredményei az elmúlt kilenc évnek?*

– Az elmúlt évtized más jellegű kihívásokkal szembesítette az Írószövetséget, mint a korábbiak. El kellett helyeznünk az intézményt a digitális térben, ennek a munkának az egyik eleme az, hogy 2018 óta szerkesztjük Rózsássy Barbarával közösen az Olvasat című online lapot, amelynek célja elsősorban az irodalombarát olvasóközönség megszólítása. Az elmúlt években Szentmártoni Jánosnak és az elnökségnek olyan komoly, évtizedes problémák felvállalása és kezelése is feladata lett, mint a székház-ügy megnyugtató rendezése. Nem győzöm hangsúlyozni minden megszólalásomkor, hogy ez az épület soha nem állt az Írószövetség tulajdonában, a szervezet csak bérelője volt. Azáltal, hogy a 2015 óta állami tulajdonú székház a PIM kezelésébe került, lehetővé válik az életveszélyes épület felújítása, könyvtárának megóvása. Mivel ez egy állami nagyberuházás, meglátásom szerint lefedi majd a következő elnöki ciklust. A kivitelezés folyamata nem csupán tettekesztséget kíván, hanem nagy munkabírást, jó kommunikációs és logisztikai készségeket, és nem utolsósorban kölcsönös bizalmat a nagy jelentőségű munka minden együttműködő partnerétől. A felújítás során arra kell törekednünk, hogy a pillanatnyi kihívásokra reagálva, a napi adminisztrációs munkát továbbra is hatékonyan és precízen végezhessük olyan időszakokban

is, mint például az épület áramvezeték-cseréje, amely nem lehet indok a munka szüneteltetésére. Olyan időszak előtt áll jelenleg az Írószövetség, amelyben nincs semmiféle korábbi tapasztalata, hiszen a hatvanas évek óta semmiféle felújítás nem történt. Azért adtam be elnöki pályázatomat, mert úgy érzem, alkatomból, ismereteimből adódóan segítségére lehetek az intézménynek és a tagságnak is az elkövetkező három évben.

– *A Petőfi Irodalmi Múzeum révén jelenleg átrendeződik az irodalmi élet. Hol képzeljük el az Írószövetség helyét ebben az új rendszerben?*

– Mindenképpen a partnerek sorában. Hiszen több évtizedes szakmai tapasztalatok és ismeretek állnak mögöttünk, egy olyan értékes kapcsolati háló és szellemi tőke, melynek köszönhetően valóban partnerei lehetünk a PIM-nek. Úgy látom, ez nem egy egyoldalú erőfeszítés a részünkről, hanem kölcsönös igény az együttműködésre, amelynek, ha jól alakul, az író-társadalom és az olvasók lesznek a nyertesei.

– *Miért fontos a november 30-i tisztújító közgyűlés a Magyar Írószövetség életében?*

– Azért, hogy mindaz, aminek eléréséért Szentmártoni Jánossal az elmúlt három elnöki ciklusában küzdöttünk, ne legyen hiábavaló. És azért, hogy beérjenek azok a reformok és munkafolyamatok, amelyek a szervezet megerősödéséhez vezetnek.

– *Melyek a célkitűzéseid elnökjelöltként? Beszélj kicsit a programodról!*

– Úgy gondolok a felújítás időszakára, mint lehetőségre ahhoz, hogy a szövetség tovább erősödjön.

Hangsúlyoznom kell azt is, hogy a székház új helyzete hosszú távon számos anyagi terhet is levesz a vállunkról. Ezáltal több lehetőségünk lesz arra, hogy támogassuk tagjaink anyaországi és határon túli író-olvasó találkozóit, aktívabban vegyünk részt a különféle kegyeleti alkalmakon, karoljunk fel olyan indítványokat, amelyek egy-egy jelentős alkotó emléktáblájának elhelyezését szorgalmazzák. Az elmúlt évtizedben alig néhány alkalommal volt anyagi lehetőség arra, hogy az Írószövetség Arany János Alapítványának bevonásával szerény szociális segínyt biztosítsunk rászoruló tagjainknak. Számításaim szerint 2020-tól alkalmunk nyílik arra, hogy legalább évente egy alkalommal szociális segínyt osszunk. És ami a legégetőbb feladat: az Írószövetség a vidéki és határon túli jelenlétének koncentrált megerősítése. Ezalatt azt értem, hogy a jelenlegi, működő írócsoportokkal sokkal szorosabbra és dinamikusabbra szeretném fűzni együttműködésünket, másrészt szeretnék újabb vidéki írócsoportokat is létrehozni. Felmerült annak az igénye is, hogy a határon túli írószervezetekkel szorosabb legyen az együttműködésünk, szükségesnek látom, hogy az Írószövetségnek legyenek működő határon túli írócsoportjai is. Azt is szeretném hangsúlyozni, hogy a programom arra a három évről szól, ami előttünk áll. Középpontjában a székházfelújításból adódó kihívások állnak, és azok a tervek, amelyek egy ilyen átmeneti időszakban reálisan kivitelezhetők.

**Simon Adri**

PUSZTAY JÁNOS

**Határtalan magyar irodalom**

Megjegyzések egy konferencia kapcsán

Már a cím is állásfoglalást sugall. Ahogy magyar nyelv is egy van, ugyanúgy egy a magyar irodalom is. S ahogy a magyar nyelvnek is vannak helyei, a környezetnyelv által befolyásolt változatai, ugyanúgy az irodalomnak is – a határon túl és a diaszpórában. S ahogy az önmeghatározás, az identitás egyik, ha nem a legfontosabb eszköze a nyelv, az irodalom művelése is szorosan kötődik az identitáshoz. Pomogáts Béla gondolatát idézve: az irodalom szerepe a nemzeti identitás fenntartása. Ám, ahogy a tapasztalat mutatja, a nyelv használatát, azon belül az irodalom nyelvének használatát is túlélheti az identitástudat: az anyanyelvét háttérbe szorító, azt elfelejtő, a környezet nyelvére áttérő egykori „nyelvtársunk” még megőrizheti egykori magyar identitását, ugyanígy az író, költő is, aki már a környezet nyelvén hozza létre műveit.

Irodalom iránt is érdeklődő, s irodalmat is – igaz, nem hivatásszerűen – művelő, az utóbbi közel két évtizedben elsősorban az oroszországi finnugor (uráli) népek és nyelvek helyzetével, az oroszországi kisebbség- és nyelvpolitikával foglalkozó nyelvész-ként azonban látom az anyaországon kívüli magyar nyelvre mint bármely kisebbségi nyelvre – s félok, hogy az ott művelt irodalomra is – leselkedő veszélyeket: a nyelv előbb-utóbb bekövetkező feladását, és az ezzel, ha nem is egyidejűleg, hanem esetleg egy kis időeltolódással végbemenő identitásváltást.

A magyar nyelv és kultúra megőrzését és fejlesztését feladatának tartó koncepció több évtizedes múltra tekint vissza, az anyanyelvi mozgalom megalapításáig, amelyben az akkori idők tudományának és irodalmának máig meghatározó jelentőségű személyiségei vettek részt. Az utóbbi évtizedekre – a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának (MNYKNT) tevékenységére – összehasonlítva ki kell emelni, hogy Balázs Géza professzor, a MNYKNT elnöke, az Anyanyelvpolitika Szövetségének (AÁSZ) egyik alelnöke és több más poszt betöltője, teremtette meg még az 1990-es években a magyar nyelvstratégiát. Ezt a gondolatmenetet folytatva, s a veszélyez-

tett finnugor nyelvek és népek példáját látva alakítottam ki az elmúlt egy-másfél évtizedben a magam koncepcióját, amelynek része, ha nem is meghatározó eleme – mégiscsak finnugor nyelvekkel, népekkel foglalkozó szakember lévén – a kisebbségi magyar nyelv és kultúra sorsa iránti felelősség is. S itt hadd tegyek egy kis, első pillantásra szorosan vett témánkhöz nem kapcsolódónak tűnő kitérőt.

Az ENSZ az idei évet a veszélyeztetett (őshonos) nyelvek évévé nyilvánította. Ebből az alkalomból június végén konferenciát szerveztem oroszországi finnugor területekről hívott előadókkal, hogy megvitassuk, milyen jelenleg az ottani finnugor nyelvek helyzete, s milyen jövő vár rájuk. Mivel azonban megítélésem szerint a magyar nyelvre is sok veszély leselkedik, szeptember végén Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumában a határon túli magyar nyelv helyzetéről rendeztünk kezdeményezésre konferenciát – bár időszerű volna anyanyelvünk határainkon belüli állapotáról és jövőképeiről is következményekkel járóan eszmét cserélni. (Ezt a célt szolgálta [volna] a Balázs Géza, Pomozi Péter és Pusztay János által javasolt Nyelvstratégiai Intézet, amely – a javaslattevők kihagyásával működtetve – kérészetűnek bizonyult, és többnyire látszattervekenységében meg sem közelítette az eredeti célt.)

A finnugor írók kongresszusát augusztusban – javaslatomra – Kolozsvárt tartottuk, s témája – akárcsak a jelen beszámoló témájául szolgáló rendezvényé – a diaszpóra irodalma, a magyarok esetében természetesen beleértve a határon túli magyar irodalmat is.

A koncepciónak további eleme, hogy a Nap Kiadóval tavaly év végén indítottuk el – javaslatomra – a Magyar szemhatár sorozatot, amelynek célja, hogy a határon túli magyar területek és a diaszpóra helyzetéről adjon esszé-szerű írásokban – melyek szerzői az érintettek közül kerülnek ki – áttekintést a jelenlegi helyzetükről. Első kötetünket – mivel a gondolat is egy ungvári tartózkodásom idején született – a legnehezebb sorsú, s idehaza talán a legkevésbé ismert magyarság szülőföldjének, Kárpátjának szenteltük. A kötet összeállítására Zékány Krisztinát, az ungvári egyetem magyar tanszékének vezetőjét kértem fel. A sorozat következő kötete a Felvidéket fogja bemutatni.

Tanítványom és barátom, Pomozi Péter hasonló koncepció jegyében indította el Magyar nyelvű ott-hon című programját, amelynek eredményeként eddig több kötet jelent meg (magyarországi, székely-

A magyar nyelv napja (november 13.) alkalmából közöljük Pusztay János és Balázs Géza írásait.

földi, vajdasági), s előkészületben vannak a többi régióknak szentelt kiadványok is. (Első finnugor fecseként kiadtunk egy mari nyelvű változatot is.)

De kanyarodjunk vissza a határtalan magyar irodalom konferenciához. A fentebb az irodalom egységéről már megfogalmazott véleményünk ellenére, elsősorban pragmatikus okokból az idén május végén Badacsonyan mégis olyan konferenciát szerveztünk, amelynek témája a határon túli magyarság és a diaszpóra magyarságának irodalma volt – kizárva az anyaországi irodalmat.

Tettük ezt abból a megfontolásból, hogy különbözik az anyaországban és a kisebbségi létben művelt irodalom funkciója. Más (lehet) az anyanyelvű irodalom szerepe az anyaországban, más a határon túli tömbmagyarságban, a határon túli szórványban és a diaszpórában. Úgy vélem, hogy az anyaországon kívül az irodalomnak fontos, ha nem elsődleges szerepe van a nyelv megőrzésében és így a nemzet megtartásában, az identitás erősítésében. A talán legkisebb határon túli magyar kisebbség irodalmi életével kapcsolatban fogalmazza meg Bence Lajos, hogy „a muravidéki magyar irodalom jelentősége elsősorban nem az általa létrehozott esztétikai értékben áll, hanem a kicsiny magyar népcsoport szellemi érdeklődését serkentő, önbecsülését, önérzetét tápláló, s végső fokon magyarként való megmaradását szolgáló tevékenységben”<sup>2</sup>. Az irodalom tehát identitás-szervező, valamint a nyelvi színvonal javítását célzó eszköz.

Tettük ezt továbbá azért is, mert különbözik a hazai és kisebbségi, a határon túli és a diaszpórában művelt irodalom ismertsége. Ha ez utóbbiakról az anyaországgal együtt tartunk konferenciát, fennáll a veszély, hogy óhatatlanul elsikkad – már csak a mennyiségi különbség okán is.

Ugyanakkor, ahogy Fűzfa Balázs – a kolozsvári finnugor írókongresszusra a határon túli és a diaszpóra magyar irodalmáról általa összeállított tanulmánykötet előszavában – írja: „A nemzetiségi irodalmak legnagyobb ellensége [...] a nemzeti kánon. A »perifériák«-ról nézve azonban, úgy tűnik, igen nehezen lehet bejutni a »nagykánon«-ba. Ezért a nemzetiségi irodalmak mindig attól félnek, hogy relativizálják az esztétikai értékeket. Azaz túlértékelnek valami olyasmit, ami nem érdemelne meg ezt a gesz-

tust.” Ez utóbbi gondolatot, félelmet fogalmazza meg Gyurác Ferenc is, aki úgy látja, hogy az anyaországi kritika túlzott tapintattal fordul a kisebbségi magyar irodalmak felé.

A MNYKNT egyik alelnökeként, Mórítz László alelnöksággal együtt szerveztük meg a konferenciát, amelyet az Anyanyelvpolók Szövetsége támogatott. A gondolat mozgatórugója az a felismerés volt, hogy a MNYKNT elmúlt évi programjaiban túlsúlyba kerültek az – egyébként rendkívül fontos – nyelvi kérdések, és egyensúlyhelyzetet akartunk teremteni a nyelv és az irodalom között a tisztán az irodalomnak szentelt konferenciával.

Ennyit tehát az előzményekről és a keretekről.

A konferencián elhangzott húsz előadás tematikusan három csoportra osztható. Voltak az adott határon túli vagy diaszpóra-régió irodalmi életét bemutató áttekintések, de elhangzottak egy-egy író munkásságát vagy akár csak egy kötetét, illetve egy sajátos téma feldolgozását nyújtó előadások, továbbá arcképek az anyaországon kívüli irodalommal foglalkozó kutatókról.

Az első csoportba tartozik Dupka György: *Magyar irodalmi élet Kárpátalján az ezredforduló után*, Zékány Krisztina: *A kárpátaljai magyar irodalom helye a középiskolai és egyetemi oktatási programban*, ugyanő: *Kárpátaljai írók és költők vendégként a MOZAIKban*, Muzsnay Árpád: *Irodalmi kultuszteremtés lehetőségei és megvalósításai a mai romániai Szatmár megyében*, Mizser Attila: *Klíma-változás. Viszonyok, rendszerek, anomáliák a „szlovákiai magyar” irodalomban*, Nagy Csilla: *Tendenciák a szlovákiai magyar költészetben*, Fenyvesi Ottó: *Rend és kaland. A délvideki magyar irodalom rövid története*, Ludányi András: *Irodalmunk az Egyesült Államokban és Kanadában*, Kelemen Mária: *Magyar irodalom a német nyelvterületen*, Mórítz László: *A magyar nyelv és kultúra helyzete Svédországban*, Sárközy Péter: *Az olaszországi magyar diaszpóra és az olaszországi magyar írók identitástudata*.

A második csoportba sorolható Csordás László: *A kulturális különbségek játéka Berniczky Éva Szerencsegyökér című novellagyűjteményében*, Kovács Katáng Ferenc: *Ménfőtől Ménfőcsanakig. Sulyok Vince (1932–2009) történész, költő, műfordító emlékére*, Lőrincz P. Gabriella: *Fogolyének* (a GULÁG és a malenkij robot témája), Marcsák Gergely: „...roskad az erkölcs, bomlik a kéve” – *verseszmény és multidézés Vári Fábrián László költészetében*.

<sup>2</sup> Bence Lajos: *Irodalom a Mura mentén. – Arcok, művek, nemzedékek*.

A harmadik csoport előadásai: Cseke Péter: *Ott-hon mindenütt a magyar „szigettengereken”*. Pomogáts Béla és az „irodalmi nemzet” arculatépítése, Máté László: *Czine Mihály és a határon túli irodalom*, Pomogáts Béla: *Emlékezés Borbándi Gyulára*.

A konferencia nyitó, a témakör általános kérdéseit taglaló előadását Balázs Géza tartotta *A magyar irodalom és nyelv határai* címmel. Feltette a kérdést, hány magyar nyelv és hány magyar irodalom van. Véleménye szerint nincs egységes magyar irodalom, de van egyetemes – s így határtalan – magyar irodalom. Ez a felfogás lehet a megoldás kulcsa és kifejeződése.

A tudományos program előtt – mintegy hangulat-keltésül – a hungarológia iránt rendkívül elkötelezett Cservenka Judit elevenítette föl azokat az interjúkat, amelyeket a diaszpórában élő magyar irodalmárokkal, jeles személyiségekkel készített. Mások mellett Cs. Szabó Lászlóval, Borbándi Gyulával, Csokits Jánossal, Nagy Károllyal, Sárközy Mátyással és Sulyok Vincével.

A konferencia előadásait jól kiegészítik azok az írások, amelyek a kolozsvári finnugor írókongresszusra készültek, s amelyek – a kongresszusi résztvevők zömére tekintettel – orosz nyelven jelentek meg a Fűzfa Balázs szerkesztette kötetben (Németh Zoltán: *Bevezetés a kortárs szlovákiai magyar irodalomba*, Végh Balázs Béla: *Magyar irodalom Erdélyben*; Bence Lajos már említett tanulmánya a Muravidék magyar irodalmáról; továbbá Dupka Györgynek, Fenyvesi Ottónak és Sárközy Péternek a badacsonyi konferencián elhangzott előadása). A badacsonyi konferencia előadásait tartalmazó kötetben ezeket az írásokat is közöljük, hogy a kérdéskörrel minél átfogóbb képet nyújthassunk.

A konferencia résztvevői egyetértettek azzal, hogy rendezvényünkben hagyományt kell teremteni. Szándékaink szerint ettől kezdve évente szervezzük meg a *Határtalan magyar irodalom* konferenciát. Így lehetőségünk lesz tematizálni az egyes összejövetelek programját, ezzel is elősegítve a kérdés minél alaposabb, elfogulatlan, reális megismerését és értékelését.

## BALÁZS GÉZA A magyar irodalom és nyelv határai

A magyar nép trianoni szétszakíttatása máig ható trauma. Gyakran szembesülünk a pszichológiából ismert tanáccsal: fel kellene dolgozni. Nem tudom, pontosan mit jelent ez: érzéketlenebbé kellene tenni magunkat, túl kellene lépni rajta, el kellene fogadni? Mindez megtörténhetne, s talán meg is történik a magyarság egyes rétegeiben. Főként azokban, amelyek tagjai eleve érzéketlenek bizonyos problémák, emberi és nemzeti sorsok kérdéseiről. De vajon az empatikusabbak, közöttük a szellem emberei számára a néma elfogadás, belenyugvás lenne az elérendő cél? A trianoni trauma számos következménye közül az egyik: a magyarság, a magyar kultúra, irodalom és nyelv megosztottsága. A kérdés sarkosan sokszor

így vetődik fel: hány magyar irodalom, hány magyar nyelv van?

A magyar nép trianoni szétszakíttatása hozta magával a magyar irodalom határainak, s ennek kapcsán a megosztottságának gondolatát. Ha határok szabdalják szét a magyar nyelvterületet, akkor létezik-e egységes magyar irodalom, vagy a határokon túli magyar irodalmi törekvések valamiféle külön utakat, esetleg külön fejlődést, végső soron pedig külön irodalmak kialakulását jelentik? A polémia-nak ezer ága-boga van, a válaszok pedig ideológiai, politikai, esztétikai szempontból árnyalódnak. Pedig, ha nem a kétértékű igenekben és nemekben gondolkodnánk, ha követnénk a bennünket talán még jellemző (ázsiai) háromértékű gondolkodást, akkor megtalálnánk a választ a kérdésre. Írásomban a magyar irodalom és a magyar nyelv megosztottságáról szóló viták tanulságait felhasználva igyekszem választ adni a sarkos kérdésre, kísérletet teszek az eddigi válaszok meghaladására.

### Megbonthatatlan egység és kettős kötődés

1920 után a magyar irodalmi tudat a „megbonthatatlan egység” gondolatát képviselte. A „felvidéki, erdélyi, vajdasági magyar irodalom megnevezés azt

Elhangzott a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága által szervezett, *Határtalan magyar irodalom* című konferencián, Badacsonytomajon, 2019. május 30-án.

sugallta, hogy az ezeken a területeken fejlődő, bontakozó magyar irodalmak a magyar irodalomnak csak táji, területi színváltozatai.<sup>1</sup> A „megbonthatatlan egység”, valamint a csak „táji, területi színváltozat” elképzelést felváltotta az a nézet, hogy a szomszédos országokban létrejövő magyar nyelvű irodalom helyzete folytán elkülönül a magyarországi irodalomtól, ráadásul koronként egymástól is. Ebből eredeztethető Görömbei András „kettős kötődés” gondolata: „ezeknek a nemzetiségi irodalmaknak alapvető, közös vonásuk az, hogy nyelvükkel, kultúrájukkal, régebbi történelmi hagyományukkal, s részben érzelmi kapcsolataikkal a magyar nemzeti tudathoz és kultúrához kötődnek, viszont létezésük állami, anyagi és részben kulturális keretét az állam határozza meg, amelyikben élnek”.<sup>2</sup> Ez a kettős kötődés határozza meg a velük kapcsolatban használatos (és érdekes módon újra- és újraíródó) terminológiát: romániai, csehszlovákiai, később csehországi és szlovákiai, jugoszláviai, még később szerbiai, szovjetunióbeli vagy kárpátukrajnai, ukrainai magyar irodalom. A máig tartó politikai átrendeződés miatt napjainkban inkább a stabilabbnak tűnő földrajzi megnevezéseket használják: felvidéki, kárpátaljai, erdélyi (esetleg partiumi), vajdasági (vagy délvidéki) magyar irodalom. Ezúttal nem térek ki arra részletesen, hogy az ukránok nem kedvelik a Kárpátalja kifejezést, a „Vajdaság” közigazgatási fogalom, a „Délvidék” neologizmus.

A felsorolásból több régió hiányzik. Feltűnő, de megmagyarázható, hogy kimaradt Horvátország, Szlovénia, Ausztria kisszámú, és magyar irodalmi szempontból jelentős eseményt, eredményt felmutatni nem tudó magyarsága. Burgenlandi, örvidéki magyar irodalomról még csak nem is történik említés. Hiányzik szinte valamennyi Kárpát-medencei vagy szorososan a Kárpát-medencéhez kapcsolódó szórvány, így a legjelentősebb, a moldvai csángó magyarság. Pedig utóbbiaknak még költőjük is van: Lakatos Demeter személyében, akinek verseit nem az irodalmárok fedezték fel, hanem a nyelvészek, s ők is adták ki egy alig hozzáférhető kiadványban.<sup>3</sup>

Az egyetemes magyar irodalom szempontjából értelemszerűen figyelembe kell venni a jelenlegi magyarországi irodalmat, az állami vagy földrajzi jel-

zőkkel megkülönböztetett, nemzetiséginek, kisebbséginek is nevezett határon túli magyar irodalmakat (a kisebbségi jelző is fölvet némi ellenállást), valamint az ugyancsak állami vagy földrajzi jelzőkkel megkülönböztetett emigrációbelit. Kérdés persze, hogy van-e értelme argentinai, brazilai, Costa Rica-i, vagy közelebbi, európai tájakra gondolva: franciaországi, hollandiai, angliai magyar irodalomból beszélni. Ez nem is jellemző, inkább használják az összefoglaló dél-amerikai vagy amerikai, nyugat-európai vagy egyszerűen – mindent beleértve – nyugati magyar irodalom kifejezést. (Északi, déli és keleti magyar irodalomról pedig egyáltalán nincs említés, a jelenség vagy nem létezik, vagy ismeretlen.)

### A sípok metaforája

A határon túli (mások szerint korrektebbül: határon kívüli) nemzetiségi magyar irodalmakkal kapcsolatban meghatározó metaforák születtek: ilyen a „haza a magasban”, az ötágú síp illyési gondolata, vagy a sokak által, sokszor hangsúlyozott híd-szerep, azaz a két ország, két kultúra közötti átjárhatóság, kapcsolat, összekötő szerep. Ötágú síp címmel 1973–1975 között jelent meg amerikai magyar irodalmi folyóirat. Ezek a metaforák többeket továbbgondolásra ösztönöztek. Például ennek nyomán a felsorolásból korábban méltatlanul (talán a Szovjetunió iránti lojalitásból) kimaradt kárpátaljai magyar irodalommal kapcsolatban hangsúlyozni kezdték a „hatodik síp” szerepet. A nyugati emigrációban Ferdinandy György Hétágú síp címmel szerkesztett rovatot a Szabad Európa Rádióban (utalva ezzel a tágabb értelemben nyugati, emigrációs irodalomra), amelyben igyekezett bemutatni a Magyarországról „kikerült” könyveket.<sup>4</sup>

Ha valóban ennyi névvel jelzett és nem jelzett földrajzi egység létezik, akkor egységes magyar irodalomról lehetetlen beszélni, de talán az egyetemes jelző még érvényes. Az egyetemesség védőernyője alatt azonban állami, területi, esztétikai és talán ideológiai sokféleség rejlik.

Csehy Zoltán a kisebbségi irodalmak recepciójának – a más perem- vagy részhalmoz irodalmakhoz hasonló – csapdahelyzetére hívja fel a figyelmet.<sup>5</sup>

1 Görömbei András: *Napjaink nemzetiségi magyar irodalmi*. OPI, 1984. 5.

2 Uo. 6.

3 Lakatos Demeter: *Csángó strófák*. ELTE–MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1986. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok, 26.)

4 Balázs Géza: *Egy jó bekezdés többet ér, mint egy sebességváltó*. Ferdinandy György író gondolatait lejegyezte: Balázs Géza. Édes Anyanyelvünk, 2019/1.

5 Csehy Zoltán: *Stigma vagy védjegy? Három „meleg” költői karrier a magyar szubkulturális sajtó tükrében*. In: Biró Annamária–

Velük kapcsolatban ugyanis gyakori a túlzott tolerancia gesztusa (az esztétikumtól függetlenül értékelik a műveket). Szélső értéke ennek a gesztusnak: értékelni, örülni kell annak, ha valaki egyáltalán magyarul ír. A magyar nyelven történő alkotás feltétlen fontos szempont: „Az irodalom szempontjából a nyelvnek, a nyelv révén öröklődő nemzeti hagyományoknak meghatározó jelentőségük van, hiszen az irodalom hordozója, életközege, gondolkodási és kifejezési eszköze az anyanyelv”.<sup>6</sup> Csakhogy Lakatos Demeter moldvai csángó költő például archaikus, olykor szinte alig érthető magyar nyelven ír. Persze az első magyar irodalmi nyelvemlékek kapcsán is megalkuszunk: gyatra, ügyetlen nyelvezet, de már magyar! Az emigráció, a diaszpóra, a szórvány esetében ez így hangozhatna: de még magyar!

Más nyelvi kultúráknak is vannak elszármazott, sőt olykor nyelvet váltott képviselői. Úgy tartják, ha a tematika (identitás?) még az adott népcsoporthoz köthető, akkor odaszámítható. Ide sorolhatók a magyar nyelvterületről elszármazó, csak más (francia, angol, német stb.) nyelven író, magyar származású írók. Még akkor is, ha esetleg egyetlen soruk sincs magyarra fordítva. Ebben az esetben a szerző magyar volta, esetleg a mű magyar tematikája a döntő. Olyan helyzet ez, mint a tudósok esetében: magyar származásúak, de nem Magyarországon és nem magyar nyelven érték el tudományos sikereiket, ettől még magyar tudósnak számítanak.

### A magyar nyelv határai

Az egységesség és a különbözőzés kérdése a magyar irodalom kapcsán rögtön a trianoni döntés után fölvetődött, a magyar nyelv kapcsán azonban csak jóval később. A trianoni döntést követő első hetven évben föl sem merült, hogy a magyar nyelv is szétagolódhat, s nem lesz többé egységes. A rendszerváltozás után azonban egyes nyelvészek megkérdőjelezték az egységes magyar nyelv, az akkoriban szokásosan a nyelvészeti szakirodalomban használt és korábban nem vitatott központi vagy egységes norma megnevezést; más szempontból: a magyar nyelv egyközpontúságát, vagy nevezzük néven: Budapest központúságát. A magyar nyelvnek állami nyelvekre való szakadását vagy „szétfejlődését” hangsúlyozták.

Boka László szerk.: *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2.* Europrint, Nagyvárad, 2017. 331.

6 Görömbei András: *Napjaink nemzetiségi magyar irodalmi.* OPI, 1984. 5.

Iránymutató példaként pedig leginkább a történetileg teljesen másként alakult német nyelv többközpontúságát (pluricentrikusságát) vették alapul. A fölvetett gondolatot tettek követték, és elkezdték külön-külön leírni a magyar nyelv állami nyelvváltozatait. A magyar szociolingvisztikai szakirodalomba bevonult a romániai, kárpátaljai, szlovákiai, sőt jugoszláviai<sup>7</sup> magyar nyelv vagy nyelvváltozat terminusa. A magyar nyelv államnyelvi nyelvváltozatainak hívei nem pusztán a magyar nyelvben természetes módon meglévő regionális, táji színezetre gondolnak, hanem az ugyancsak természetesnek tekintett államnyelvi jelenségeknek a magyar nyelvbe való szerves beépülésére, egyfajta vegyes- vagy kétnyelvűségi jelenségek elfogadására, emancipálására. A (Budapest központú) monocentrikus magyar nyelv helyett a pluricentrikus magyar nyelv elfogadására tettek javaslatot.

Az egyik szlovákiai nyelvész – igaz, csak lábjegyzetben – fölveti, hogy elképzelhető lenne a szlovákiai, felvidéki magyar nyelvnek külön nevet adni. Én személy szerint nem támogatnám ezt a gondolatot, ahogy azt sem, hogy a moldvai csángó magyar nyelvjárást önálló nyelvvé nyilvánítsák – magyar nyelvész ötlete alapján erre a törekvésre is akad példa.<sup>8</sup> Így jutottunk el az egykor egységesnek – más szóhasználatban: osztatlannak – tekintett, majd Trianon után egységesnek tekinteni akart magyar nyelvtől előbb a helyi nyelvváltozatok rehabilitálásáig, később az államnyelvi nyelvváltozatok kihirdetéséig, megnevezéséig, külön kutatásuk megkezdéséig, valamint ezek teljes különállóságának, magyar nyelvről való leszakadásának a fantáziálásáig.

Hogy ne lépjék át a józan ész határát, egy erdélyi nyelvész, Péntek János fölvette a közös norma, közös köznyelv fogalmát, amely diszkriminációmentes mind a magyarországi, mind a nem magyarországi magyarul beszélők számára, és amely jól érzékelteti a nyelvi elemek horizontális ide-oda vándorlását, kifejezve, hogy ez nem valamiféle vertikális kényszer.<sup>9</sup>

7 Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Osiris-Forum-MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest-Újvidék, 1999.

8 A témához lásd: Kontra Miklós–Saly Noémi szerk.: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás. Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* Osiris, Budapest, 1998. A könyvsorozat címe: A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén.

9 Péntek János: *A nyelv ritkuló légköre.* Szociolingvisztikai dolgozatok. Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001.

Bár mérvadó magyar nyelvészek soha nem beszéltek a nyelvjárások ellen, a köznyelv, a köznyelvi norma terminusaiból talán arra lehet következtetni, hogy az értékesebb, szemben a nyelvjárásokkal. A nyelvjárások leértékelése, egyes esetekben „gúnyolása” valamiféle urbanizációs szociálpszichológiai kérdés, amely összefügg a falu–város (abnormális) ellentéttel, és ebben kevésbé hibásak a nyelvészek.

A magyar irodalom táji kötöttségű produktumainak megteremtésére a 19. század óta több kísérlet történt. Talán annyi megállapítható, hogy két nyelvjárás tette a legnagyobb lépést az önálló irodalmi nyelv, táji nyelvváltozat felé: a szögedi, és az erdélyi székely, ez utóbbinak transzszilvanizmus (az új helyesírás elfogadta a szerintem szabálytalan transzilvanizmus formát) néven van jelentősebb visszhangja.

### Egységesség vagy széttagolódás?

Kinek lehet igaza: az egységességet, osztatlanságot hirdetőeknek vagy a demokratikus jogok alapján a helyi változatokat emancipálóknak, vagyis a széttagolóknak? Valószínűleg mindkettőnek, de csak megszorításokkal. Az egységes kifejezés csak akkor helyes, ha a sokféleség egységéről beszélünk. Vagyis van a nyelvi működés alapszintje: a konkrét, tarka sokféleség (végtére is minden ember, minden közösség saját nyelvet, nyelvváltozatot beszél, alakít). Ám egy kulturálisan tagolt társadalomban ezek fölé boltozódik egy elvontabb, a különbözőségeket áthidaló, összekötő szint: az egységes, de talán még jobb kifejezés: az egyetemes. Minden evilági fejlődésben megtalálható a széttartás és az összetartás, így a nyelv történetében is. Természetes, egymást váltó, kiegészítő folyamatnak tarthatjuk. Egy-egy közösség mindig kialakította, értékelte, és többnyire büszkén hangsúlyozta a helybeliséget (a nyelv esetében ennek megjelenítője a helyi nyelvjárás), de azért törekedtek arra is, hogy a hozzájuk hasonlókkal, például rokonokkal is megértessék magukat. Olykor a különbözőséget hangsúlyozták, olykor az egységet. Otthon smarni, darasmarni, daramorzsa vagy porozinkó, de a távolabbról jöttek: császármorzsa.

A nyelvi egységességet – a magyar nyelv esetében – nem törvények és nem parancsok irányították, hanem Károlyi Gáspár, Kazinczy Ferenc és Kosztolányi Dezső – hogy csak a három k-val kezdődő nyelvi apostolt említsem. Követték őket az egyházak, a színjátszás, az irodalom, az iskolák, sőt jó darabig még az Akadémia is. A 16. századtól egészen

a 20. századig ez volt a fő törekvés. Ám a 20. század elején valami megroppant. Ma már azért sem lehet nyelvi egységességről beszélni, mert az avantgárd óta, de különösen a posztmodern irodalomban elképzelhetetlen valamiféle esztétikai-poétikai-stilisztikai egység. Ha csak a stílus oldaláról nézzük az irodalmat, a ma irodalmát a stíluspluralizmus jellemzi. A posztmodern gyakorlat nyelvi leírása lehetséges, de a szerzőket és a műveket a nyelvi különbözőség jellemzi, nem az egység. És persze valamiféle kulturális és nyelvi egységesítés ellen hat a többszintű média, különösen a digitális technológiák, és természetesen a már említett állami megosztottság.

Korunkat a hibriditás jellemzi: hibrid politikai rendszer, hibrid társadalom, hibrid média, és úgy látszik: hibrid nyelv. Nincs egységességre törekvés, aki ilyet állít, azt antidemokratikusnak vagy diktatórikusnak nevezik.

### Mégis: egyetemes

Az emberiség, és a konkrét emberi közösségek alapvető törekvése az együttműködés. Alapszinten, az emberek tényleges együttélésében elemi érdek az együttműködés. A falu nyelve, a táj nyelve, a nyelvjárás is együttműködés, és a régiók nyelve is kimutatható. Ez az egészséges alap. Kivéve a faluból, a régióból azonban önkéntelenül is keresik az emberek a tágabb, különböző közösségeket összekötő nyelvi formákat. Ez lenne a köznyelv (esetleg nagyobb táji változatai: a regionális köznyelvek). Vagyis az eleven, termékeny sokféleség nem zárja ki az egységet. A tarka sokféleségbe – történelmi okok miatt – értelemszerűen beletartoznak a kettős- vagy vegyesnyelvűséget mutató államnyelvi változatok is. Beletartoznak a Tözsér Árpád (*A kódváltás pragmatikája*) vagy Domonkos István (*Kormányeltörésben*) verseiben bemutatott, a nyelv váltásra vagy a nyelvi elszegényedésre utaló jelenségek is. Talán nem szégyellnivaló, ha ezt szomorúan szemléli és értékeli egy magyar értelmiségi. A sokféleségbe bele kell értenünk a rendkívül tagolt emigrációs, sőt, egyes esetekben már a visszidens (visszaemigrált szerzők műveit tartalmazó) irodalmat is.

Többnyelvűség, idegen nyelvi hatás, nyelvi visszaszorulás minden korban létezett. De emellett mindig volt törekvés az egységre is. Valamiféle elvont „egységesség” mércéje alapján nem tehetjük egymás mellé a *Halotti beszédet*, az *Ómagyar Mária-siralmat*, magyar kódexeink szövegeit, Balassi Bálintot, Páz-

mány Pétert, Zrínyi Miklóst, és mégis egyaránt nagyra értékeljük ezeket a nyelvi teljesítményeket. Talán egyetlen jellemző összekapcsoló elemük: a magyar nyelv, az, hogy törekedtek magyarul írni. Még az esztétikai cél sem közös bennük, csak az, hogy magyarul akartak – és szerencsére tudtak – írni.

Éles vitát kiváltó kérdéseket tudatosan egyszerűsítő gondolatmenetemben az egyetemes és ezért egységesnek is mondható, valamint a helyi, táji, regionális, más állami irodalom és nyelv polémiáját állítottam középpontba. A sokszor egymás ellenében megjelenő állítások más és más szinteken érvényesek lehetnek, de végső soron mégiscsak együtt jelentik az egyetemes magyar nyelvet és irodalmat. A különbségeket kiegészítő értékeknek kell tekinteni, és nem az egyiknek a másik elé vagy fölé való helyezésére tett kísérletnek. Talán nem kellene használni a „központi” magyar nyelv és irodalom megnevezést, mert akaratlanul is valamiféle irányítást vagy felsőbbrendűséget hirdet, de tompítani kellene a „kisebbségi komplexusból” fakadó rossz érzést is. Ugyanakkor nem lehet feladni a „magyar nyelvben és irodalomban összetartozunk” életérzést. Emellett elkerülhetetlennek tartom, hogy bizonyos hátrányos

kisebbségi, szórványhelyzetben élő alkotók irodalmi teljesítményét a helyzetükhöz illően is értékeljük. Vegyük csak azt a példát, hogy adott esetben maga a magyar nyelven való megnyilatkozás is életveszélyes lehet, ilyenkor a magyar szó önmagában helyzet-állás, ami tiszteletet, megbecsülést érdemel, ebben az esetben nem feltétlenül a megfogalmazás módjára kell koncentrálni.

Nyelvpolitikai okokból nem tartom szerencsésnek a mindenkori államokról elnevezni a kisebbségi, nemzetiségi irodalmakat, és az államnyelvek tekintett nyelvváltozatokat. Az államok gyakrabban változnak, a nyelvek ennél maradandóbbak. De ne feledjük: a nyelvek is elmúlhatnak, kihalhatnak. A magyar nyelv és irodalom őreiként erkölcsileg nem állhatunk a magyar nyelv és irodalom szétszabdálása, egységekre bontásra, más nevekkel való elnevezése mellé. Elképzelhető, hogy a jövőben egyszer az egyik államnyelvi magyar irodalom és nyelvváltozat már nem lesz többé az egyetemes magyar nyelv és irodalom részének tekinthető, például azért, mert valakik nem akarják annak tekinteni. Az Isten óvjon minket és őket ettől. Ezt a folyamatot egy magyar értelmiségi aligha erőltetheti. Lehet, hogy azt kellene az eszünkbe vésni: határtalan a magyar nyelv és a magyar irodalom.



*Oroszlán, Márk evangélista*

SIMON ADRI

*Ady a szanatóriumban*

*tizenkilenc újév a háborúnak vége  
nem kevés alkoholt juttattunk a vérbe*

*a szanatóriumot platánsor fedi  
kora délután itt már be kell fűteni*

*a nagyságos asszony az orvossal tárgyal  
a magasban délnek fordul egy madárraj*

*füstöt hozott a szél a szoba szűk csendes  
ne aggódjon drága nemsoká meleg lesz*

*vetközzön költő úr megmérem hogy mennyi  
a vérnyomása és be kellene venni*

*néhány szem Veronált itt lesz egy híg oldat  
a fények az ablakra rácsokat csikoznak*

*egy utazókoffer és két kisebb táska  
versei ma este kerülnek adásba*

*cigaretta hozott látom három pakkal  
idáig őrizte önt egy sereg angyal*

*Endre ha nem akar tüdőrákot kapni  
a dohányzást most már abba kéne hagyni*

*hozok borogatást ön már megint lázas  
hurutosan köhög és a nyelve száraz*

*tüzelő orcája kifejezett vészjel  
hozok takarókat fagyni fog az éjjel*

*az izmok ernyedtek a kötőszövet laza*

*...kérem asszonyom menjen most már haza*

SÁRKÖZY PÉTER

## Az olasz irodalom „fortunája” (elterjedése) Magyarországon a 19–20. században

### A magyarországi olasz fordítás-irodalom kezdetei

A Magyar Napló 2019 májusi számában közzétett írásomban (*Magyar költők „az olasz negédes kertjében”*) arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a magyar nyelvű irodalom első századaiban Balassi Bálinttól Zrínyi Miklóson át Faludi Ferencig, Csokonai Vitéz Mihályig és Kisfaludy Sándor 1801-ben kiadott *Himfy szerelmei* versciklusáig a legnagyobb hatással költőink formálódására az olasz költészet volt.

A 18. század végén azonban a magyar kultúra is „nyitottabbá” vált a francia felvilágosodás eszméi és az új európai irodalom befogadására, és ezzel a magyar költészetben nemcsak a „deákös” költészet, hanem az olasz költői modellek hatása is véget ért. Ettől kezdve a magyar irodalom is egyre inkább az európai irodalom szerves részévé vált. Költőink nemcsak a klasszikus antik és a reneszánsz olasz költészet hatására írták már műveiket, hanem figyelemmel kísérték és ismerték a korabeli német, francia és angol költők, a neoklasszicizmus és a romantika nagy alakjainak (Lessing, Herder, Goethe, Schiller, majd Heine, Byron, Keats, Shelley, Stendhal, Victor Hugo és társaik) egyre gazdagodó életművét.

Természetesen a 19. században sem szűnt meg az olasz irodalom magyarországi jelenléte, „fortunája”, ahogy az olaszok nevezik az olasz irodalom európai kisugárzását. Sőt, a fordítások alapján akár még azt is elmondhatjuk, hogy tulajdonképpen a századfordulón kezdődött el az olasz irodalmi művek igazi fordítása Magyarországon.

A századfordulón és a 19. században az egyik leg-sikeresebb olasz írónak – vígjátékai révén – Carlo Goldoni számított. Először a németajkú magyar városokban vendégszereplő német színtársulatok adták elő vígjátékait (német nyelven). Az első magyar nyelvű Goldoni-bemutatóra, a *Tettetett beteg (La finta ammalata)* bemutatójára 1792. május 14-én került sor. A darabot Kelemen László magyarította „német eredetiből”. Ezt egymás után követték a századfordulón az új, általában a színészek által németből fordít-

tott és nagy sikerrel előadott darabok.<sup>1</sup> 1796-ban Csokonai Vitéz Mihály is belekezdett egy Goldoni-darab, az *Il bugiardo* fordításába, *A hazúg epítáfuma* címmel, azonban a darab bemutatására vállalkozó társulat híján csak a II. felvonás egyik nagymonológját fejezte be.

Annak ellenére, hogy a századforduló Goldonit követő olasz drámaíróinak, Vittorio Alfierinek és Silvio Pellicónak zsarnokság ellen szóló drámái a cenzúra miatt nem kerülhettek színpadra, nem beszélhetünk az olasz színművészet kiszorulásáról a 19. század első felének magyar kulturális életéből. Ebben az időben ugyanis az olasz opera nagy mesterei: Rossini, Donizetti, Bellini és Verdi művei hódították meg – mint egész Európában – Magyarországon is a közönséget. Ekkor a zenés és prózai színház még nem különült el egymástól, így a korabeli magyar közönség joggal érezhette úgy, hogy az olasz szerzők jelen vannak a magyar színpadokon. Az Operaház 1884. évi megnyitásáig a Nemzeti Színházban bemutatott körülbelül hatezer zenés darabnak majdnem fele, két és félezer volt olasz komponista szerzeménye.<sup>2</sup> A korabeli magyar közönség számára Verdi *Nabuccójának* 1847–48. évi nagy sikerű előadásai jelentősen hozzájárultak a magyar *Bánk bán* sikeréhez, mint ahogy az olasz operaművészetnek is meghatározó szerepe volt Erkel Ferenc életművének formálásában.

### Az olasz fordításiirodalom első korszaka: Dante, Petrarca, Boccaccio művei magyar nyelven

Az olasz irodalom magyarországi ismertségét egészen 1870-ig az is megnehezítette, hogy a bécsi udvar megakadályozta az alattvalók szabad utazását a birodalom határain túlra, főként a forrongó, majd az olasz egységért harcoló Itáliába. A katonatisztek kivül csak a nagyon gazdag arisztokratáknak és a szegény festőknek<sup>3</sup> nyílt lehetőségük – a bécsi kancellária

1 A 18. század végén bemutatott Goldoni darabokról részletesen beszámol Várady Imre, az olasz irodalom magyarországi hatásának történetéről írt, olasz nyelvű monográfiájának 500 oldalas bibliográfiájában. E. Várady: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria. II. Bibliografia*. Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1934. 140–141.

2 Nagy Artúr: *Olasz színművek és színészek a Nemzeti Színházban 1837–1884-ig*. Budapest, 1940.

3 Berzeviczy Albert: *Magyar utazók Olaszországban a múlt század első felében*. Magyar Könyvtár, 1903; Sárközy Péter: *Magyar utazók, írók, művészek Rómában*. In Uő.: *Róma mindannyiunk közös hazája*. Romanika, Budapest, 2010. 71–95. Az Itáliában járt

különleges engedélyével – egy-egy hosszabb olaszországi tanulmányútra. Ennek következtében az olasz irodalom klasszikusainak és a korabeli olasz irodalom legnevesebb képviselőinek, valamint a magyar költők és írók műveinek immár könyvkereskedelmi célzatú fordítása Magyarországon az európai forradalmakat és háborúkat követő „béke-korszakban”, 1870–1914 között bontakozott ki igazán.

A klasszikus és a kortárs olasz irodalom első jelentős magyar fordítója még a század negyvenes éveiben Császár Ferenc (1807–1858) volt, akinek neve Petőfi költészetének szigorú kritikusaként maradt fenn az irodalomtörténeti emlékezetben, de valójában jelentősége az olasz irodalom magyarországi fordításában és elterjesztésében keresendő. 1830–1840 között a fiumei Magyar Királyi Gimnáziumban tanított magyar nyelvet és irodalmat olasz középiskolai tanulóknak. Ő az első magyar nyelvkönyv és irodalmi antológia szerzője.<sup>4</sup> Hazatérte után Pesten a Királyi Tábla bírója lett, de emellett verseket, kritikákat írt, és olasz irodalmi műveket fordított. Így: Vittorio Alfieri két drámáját (1836), Ugo Foscolo Werther-regényét (*Jacopo Ortis utolsó levelei*, 1850) és a *Sírokról* írt nagy preromantikus hazafias költeményét, Cesare Beccaria híres jogelméleti munkáját *A bűnökről és a büntetésekről* (1856), Silvio Pellico fogságának naplóját (1856), valamint Dante az *Új élet* (1852) című verses regényét, és a *Pokol* első négy énekét.

Az olasz irodalom három nagy „koronájának”<sup>5</sup> (Dante, Petrarca, Boccaccio) és az olasz epikus költőknek igazán elmélyült tanulmányozása Magyarországon ugyanakkor nem Császárhoz, hanem Arany Jánoshoz köthető. Arany komolyan foglalkozott az olasz epikus költészettel: Boiardo, Ariosto, Tasso és Marino eposzaival, és saját maga számára néhány oktávát le is fordított Ariosto *Orlando Furiosójából* és Tasso *Gerusalemme Liberatájából*, Dante *Poklának* első hat sorával együtt. Akadémiai székfoglalóját pedig *Zrínyi és Tasso* címmel tartotta meg. Babits két híres szonettje előtt és mellett a legszebb és legmé-

lyebb magyar ódát az *Isteni Színjátékról* ő írta, Dante címmel, 1852-ben. Az általa szerkesztett Koszorú folyóiratnak nagy szerepe volt 1865-ben, a Dante születésének hatszázadik évfordulója alkalmából Magyarországon szervezett eseményekben, amelyek egyúttal az új Olasz Királyság melletti kiállást is jelentették.

Az 1865-ben egész Európára kiterjedő Dante-centenáriumi ünnepségekhez köthető a magyarországi Dante-kultusz kezdete is.<sup>6</sup> A centenárium alkalmából kezdte el fordítani a *Divina Commediát* Bálint Gyula tábori lelkész, Tasso eposzának második magyar fordítója. Az európai és főleg a német Dante-láz hatása alatt egymás után jelentek meg az *Isteni Színjáték* egyes részeinek fordításai (Angyal-Engel János, Csicásy Imre, Cs. Papp József és a Milleneumi *Dante-körkép*hez Gárdonyi Géza is készített egy „magyarosított” fordítást a *Pokolból*), amelyeket a század végén Szász Károly 1885–1899 között kiadott teljes, terzinában készült fordítása zárt.<sup>7</sup> Szász Károly fordítása ugyan kiérdemelte a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar szakemberek elismerését, ugyanakkor a neves kritikus, Péterffy Jenő, és a Négyesy-szeminárium „nyugatos” költői hiányolták a fordításból Dante költőiségét. Ezért kezdte el fordítani Babits Mihály 1908-ban az *Infernót*, hogy meggyőződjön arról: „Dante száz húrú hárfájának van-e elég ereje visszhangozni” egy új magyar költő hangját.<sup>8</sup> A közelmúltban, 2016-ban Nádasdy Ádám az angol fordítókhoz hasonlóan rímtelen drámai jambusokban fordított, filológiai magyarázatokkal ellátott teljes *Isteni Színjátéka* igen pontos. Magam is elismerem az új fordítás értékeit és hasznosságát, de úgy hiszem:

és dolgozó magyar festők, szobrászok, építészek olaszországi tevékenységét Lyka Károly részletesen bemutatja a *Magyar művészet 1800–1850* című munkájában (Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. Kiadása, Budapest, 1942. 226–256).

4 F. Császár: *Grammatica ungherese per l'usodegliitaliani*. Zágráb, Pest, 1833.

5 Dantét, Petrarcát és Boccacciót az olasz irodalomtörténetben az olasz nyelv első firenzei királyainak – „le tre corone della lingua italiana” – nevezik.

6 Kaposi József: *Magyarország és Dante születésének hatszázados évfordulója*. In. Uő: *Dante Magyarországon*. Révai, Budapest, 1911. 128–136.

7 Dante *Színjátékának* magyarra ültetésével. Dante Magyarországi fortunájáról 1911-ben Kaposi József írt monográfiát; Szász Károly fordításáról Péterffy Jenő; a többi 19. századi fordítóról Szauder József; Babits Dante-fordításáról Szauder József, Rába György és Mátyus Norbert írtak komoly elemzéseket. Lásd: Szauder József: *Dante a XIX. század magyar irodalmában*. In. *Dante a középkor és a renaissance között*. Szerk.: Kardos Tibor, Akadémiai, Budapest, 1966. 499–575.; Rába György: *Két költő: Dante és Babits*. Uo. 575–633.; Mátyus Norbert: *Babits és Dante. Filológiai közelítés Babits Dante fordításához*. Szent István Társulat, Budapest, 2015.

8 *Babits Mihály Dante fordítása. Műhelytanulmány*. Nyugat, 1912/8.

Babits fordításának költői nagysága máig vitathatatlan.<sup>9</sup>

A magyarországi 20. századi Dante-kultusz 1921-ben, a költő halálának hatszázadik, majd az 1965. évi, születésének hetedik centenáriumán éledt fel újra. 1921-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert által a magyar–olasz kapcsolatok felújítására 1920-ban létrehozott Corvin Mátyás Társaság (Società Mattia Corvino) az évforduló ünnepeit az 1848/49-ben kialakult magyar–olasz barátság felélesztésére használta fel, és a rendezvényekről rendszeresen beszámoltak a Társaság 1921–1943 között, olasz nyelven kiadott Corvina című folyóiratban.<sup>10</sup> 1920-ban jelent meg a *Purgatorium*, 1922-ben a *Paradicsom* Babits fordításában, majd 1940-ben a teljes három cantica a fordító száz oldalas bevezető tanulmányával és jegyzeteivel.

A két világháború között egymás után kerültek lefordításra Dante más költői művei is, mint a *Vita Nuova*, és a latin nyelvből fordított prózai munkái. Részben ezek felhasználásával szerkesztette meg Kardos Tibor, a pesti olasz tanszék 1949–1973 közötti professzora *Dante összes műveinek* első kiadását. A kötet először a Helikon kiadásában jelent meg 1962-ben, majd a centenáriumra való tekintettel, új kiadásban 1965-ben. A Dante-évfordulóra látott napvilágot, szintén Kardos Tibor szerkesztésében, az Akadémiai Kiadónál egy, a magyar dantisztikát máig meghatározó nemzetközi tanulmánykötet, *Dante a középkor és a renaissance között*<sup>11</sup> címmel.

A másik két firenzei „koronás költőnek” magyarországi fordítása érdekes módon háttérbe szorult Dante mögött, annak ellenére, hogy mindkettőjük munkássága már a 14. század végétől ismert volt Magyarországon. Petrarca latin nyelvű prózai műveit sokan olvasták, és a 17. századtól előbb latinul, majd magyar fordításokban is hozzáférhető volt. Az olasz „vulgáris” köznyelven írt *Daloskönyve* nemcsak a 16. századi európai szerelmi költészetet határozta meg, hanem a magyar petrarkizmust is, Balassi Bálinttól egészen Kisfaludy Sándorig. Ugyanakkor szonettjei-

nek első fordítására és kiadására a 19. század végéig várni kellett, majd Radó Antal és Sárközi György válogatott fordításai<sup>12</sup> után a teljes *Canzoniere* magyar kiadása 1967-ben jelent meg, Kardos Tibor professzor kezdeményezésére és szerkesztésében, az Európa Kiadónál, hús fordító közreműködésével. Folyamatban van Petrarca latin műveinek kétnyelvű kiadása, amelyet a szegedi latin tanszék tanárai és egykori diákjai készítenek, Szörényi László és Lázár István szerkesztésében a Lazi Kiadó gondozásában.

Boccaccio *Dekameronjának* a 16. századtól Magyarországon is több olvasója volt. Egy-egy latinra fordított novellája alapján írt széphistóriát Istvánffy Pál 1539-ben és Enyedi György 1577-ben, amelyek a 18. század végéig több kiadásban is megjelentek.<sup>13</sup> Ugyanakkor, miközben a *Dekameron* első német, francia és spanyol fordításai már a 15. században kiadásra kerültek, az első magyar fordítása csak 1879-ben jelent meg, akkor is elég sajátos körülmények között: csak a száz novella, a keret-elbeszélések és a fordító nevének feltüntetése nélkül.<sup>14</sup> Ennek a fordításnak a századfordulóig 25 kiadása jelent meg, annak ellenére, hogy igen negatív volt a kritikai visszhangja a keret-elbeszélések nélküli száz novellának. Heinrich Gusztáv szerint „a fordítás nem a legtisztább szándékkal készült, és a ponyvairódalom körébe való.”<sup>15</sup> Ezért a századfordulótól kezdve egymás után jelentek meg az új fordítások (Zempléni P. Gyula, 1890; Rényi Gyula, 1899; Radó Antal, 1899; Bokor János, 1909; Balla Ignác, 1920). A *Dekameron* filológiai szempontból is pontos fordítását a tragikus sorsú klasszikafilológus, Révay József készítette 1931-ben, Radó Antal versbetéteivel. Ez a fordítás 1945 után több mint hús kiadásban jelent meg. Az első világháború után Boccaccio többi munkája (*Fiametta*, *Ninfale Fiesolano*, *Corbaccio*, *Dante élete*) is kiadásra került, ezek alapján készült és jelent meg 1964-ben a Helikon klasszikusok sorozatban *Boccaccio művei-*

9 Sárközy Péter: *Babits Dante-fordításának korszerűsége*. In: Uő.: *Itália vonzásában*. Nap Kiadó, Budapest, 2014. 126–154., Uő.: *Az új „magyar-Dante”. Nádasdy Ádám Isteni Színjáték fordítása*, Magyar Napló, Budapest, 2017. április, 17–24.

10 A folyóirat repertóriumát a római egyetem magyar filológiai folyóiratának, a Rivista di Studi Ungheresi 1996–1997. évi számaiban közzöltük: Ruzicska Pál–Kovács Zsuzsa: *La rivista Corvina*.

11 *Dante a középkor és renaissance között*. Szerk.: Kardos Tibor, Akadémiai, Budapest, 1966

12 *Petrarca összes szerelmi szonettjei*. Ford., jegyz.: Radó Antal, Franklin, Budapest, 1886; *Francesco Petrarca daloskönyve / Rimescelte*. Ford.: Sárközi György, Franklin, Budapest, 1943

13 Lásd: Heinrich Gusztáv: *Boccaccio a XVI. századi költészetünkben*. In: Uő.: *Boccaccio élete és művei*. Franklin, Budapest, 1881

14 *Boccaccio 100 vig elbeszélése olasz eredetiből fordítva*. Rosenberg, Budapest, 1880

15 Az addig ismeretlen fordító neve az 1896. évi 12. kiadásban tűnik fel először: Szász Károlyként megjelölve. Később ezt úgy próbálták igazolni, mintha nem a neves akadémikus, református püspök készítette volna ezt a bestsellerré vált sikamlós olvassmányt, hanem kolozsvári unokaöccse, a Puskin-fordító ifj. Szász Károly (1863–1925), de ő 1880-ban még csak 17 éves gimnazista diák volt.

nek gyűjteményes kiadása, Kardos Tibor és Rózsa Zoltán szerkesztésében.

### Az olasz fordítás-irodalom a 20. század első felében

Az olasz irodalom legjelentősebb magyar fordítója és italianistája a 19. század utolsó két évtizedében és a 20. század első felében Radó Antal (1862–1944) volt. Szerepe hasonló volt Császár Ferencéhez. Pályáját újságíróként kezdte, pesti lapok milánói tudósítója volt, majd a parlamenti gyorsíró iroda vezetőjeként dolgozott. Kiváló költő és műfordító volt, 1922-től tragikus haláláig a Magyar PEN Club fordító tagozatának elnöke. Legnagyobb elismertséget a klasszikus és a modern olasz költők műveiből készített fordításaival érdemelte ki: *Petrarca összes szerelmi szonettje* (1885), *Olasz költőkől* (1886), *Leopardi összes lírai verse* (1890), *Az Örvongő Lórántból* (1914), *Dante Pokla* (1921). Emellett újságcikkeiben, recenzióiban rendszeresen mutatta be az új olasz irodalom jelentős képviselőinek (Carducci, Pascoli, D’Annunzio) műveit. Ő írta az első magyar nyelvű irodalomtörténeti kézikönyvet (*Az olasz irodalom története*, 1896). Radó Antalnak és az ő példáját követő fordítóknak köszönhető, hogy az egyre inkább iparaggá váló fordításirodalom magyarországi elterjedése idején a századfordulótól a magyar olvasóközönség megismerhette az új olasz irodalmat. Giovanni Vergát, Giosué Carducci költészetét, Edmondo De Amicist, D’Annunzio regényeit és drámáit, valamint az olasz női szerzők első képviselőinek (Matilde Serao, Ada Negri, Grazia Deledda) műveit.

Ahogy azt Rába György kiváló tanulmányaiban bemutatta, a 20. század elején az új irányok és költők magyarországi megismertetésében igen nagy szerepe volt a Nyugat folyóirat fiatal költőinek és íróinak (Babitsnak, Kosztolányinak, Szabó Dezsőnek) és a lap italianista szerkesztőinek, kritikusainak (Fenyő Miksának, Elek Artúrnak, Király Györgynek).<sup>16</sup> Szinte szimbolikusnak tarthatjuk, hogy az első számban Ignotus bevezetőjét, Elek Artúr egy dekadens olasz költőről, Arturo Grafról írt tanulmánya követte. A modern olasz költők (Carducci, Fogazzaro, Graf, Pascoli, D’Annunzio, Gozzano, Stecchetti, Palazzeschi és Ma-

rinnetti) versei fontos részét képezik Kosztolányi *Modern költők* műfordítás-kötetének. Babits Mihály – emberfeletti munkát kívánó – *Isteni Színház*-fordítása és az *Amor Sanctus*-kötet mellett, csak Leopardi egyik versét (*Szilviához*) fordította le (emellett írt egy gyönyörű verset Leopardi és saját magányáról *Recanati* címmel), valamint a Nyugat első évfolyamaiban több könyvismertetést és recenziót írt a modern olasz írókról – Kosztolányihoz és Szabó Dezsőhöz hasonlóan –, az olasz futurizmusról és Kassák aktivista folyóiratairól is.<sup>17</sup>

A két világháború közötti Magyarországon a magyar–olasz barátság jegyében a korabeli olasz irodalom szinte minden jelentős képviselőjének (Gabriele D’Annunzio, Giovanni Papini, Luigi Pirandello, Riccardo Bacchelli, Massimo Bontempelli) művei magyar fordításban is elérhetőek voltak. D’Annunzio és Pirandello darabjait a színházak rendszeresen műsorra tűzték. Az olasz regények fordításában fiúmei olasz fordítók (Mario Brelich, Antonio Widmar, Ignazio Balla) mellett neves írókat is találhatunk, mint a Pirandello-drámákat fordító Heltai Jenőt és Karinthy Frigyest (a *Hat szerep keres egy szerzőt* fordítóját), vagy a filozófus Fülep Lajost (Giovanni Papini *Krisztus története* című könyvének szerkesztőjét és társfordítóját). Hasonlóképp, a fiatal Déry Tibor fordította magyarra Pirandello *Mattia Pascal két élete* és *A kiteszított* című regényeit.

A legtöbb olasz regényt (majd félszázat) Gáspár Miklós fordította. Ezek között sok bestseller volt, mint Pittigrilli ponyvaregényei, de lefordította Pirandello novelláit, Riccardo Bacchelli egy regényét, De Amicis *A szív* című híres művét, valamint Collodi *Pinocchioját* is ő ültette át magyarra. A fordító neve mögött egy magyar drámaíró nő, Gáspár Margit „rejtőzött”, aki a második világháború után az ötvenes évek magyar színházi életének egyik vezetőjeként, az Operett Színház igazgatónőjeként lett közismert. Kevesen tudták, hogy a „vörös csárdáskirálynő” a harmincas években „más színekben” lett olasz fordító, Italo Balbo és Marinetti barátnője. Mindez nem titok,

16 Rába György: *Szép hűtlenek*. Akadémiai, Budapest, 1969; Uő: *La primagenerazione della rivista „Nyugat” e la letteratura ungherese*. (A Nyugat folyóirat és az olasz irodalom). In: *Italiae Ungheria. Diecisecoli di rapporti letterari*. (Itália és Magyarország. Tíz évszázad irodalmi kapcsolatai). Szerk.: Horányi M.–Klaniczay T. Budapest, Akadémiai, 1967. 291–306.

17 Babits Mihály: *Carducci magyarul, Vörösmarty olaszul és más dolgok*. Nyugat, 1911. 983–984.; *Futurizmus*. Nyugat, 1910. 487–488. Lásd: Dobó Gábor: *A futurizmus Magyarországon (1909–1944)*. Irodalomtörténeti Közlemények, 2016/6. 709–728.

hiszen Gáspár Margit minderről életrajzi regényében, a *Láthatatlan királyságban*<sup>18</sup> részletesen beszámol.<sup>19</sup>

### Az olasz irodalom magyarországi fogadtatása a II. világháború után

A II. világháború után, az úgynevezett hidegháború éveiben megváltozott a magyar–olasz kulturális kapcsolatok helyzete. Az ötvenes évek első felében a kevés klasszikus mellett szinte kizárólag csak az olasz fasiszta ellenállásról szóló műveket jelentettek meg Magyarországon (Antonio Gramsci: *Levelek a börtönből*, 1949; Renata Vigano: *Ágnes halála*, 1950; Francesco Jovine: *Elátkozott föld*, 1952). Ugyanakkor az olasz neorealizmus igazi képviselőinek (Elio Vittorini, Vasco Pratolini, Italo Calvino) műveit csupán a hatvanas évek második felében adták ki, sőt Pier Paolo Pasolini regényeinek magyar fordítása csak az új évszázad első évtizede végén kezdődött el, amikor a pozsonyi Kalligram Kiadó elkezdte megjelentetni Pasolini életműsorozatát.<sup>20</sup>

A magyar italianisztika megújulása az ötvenes évek második felében és a hatvanas években kezdődött el, elsősorban a budapesti és a szegedi egyetemi olasz tanszékek tudományos munkásságának és az olasz költők és írók (Dante, Petrarca, Boccaccio, Machiavelli, Goldoni, Manzoni, Nievo, Leopardi, Carducci, Pascoli, Pirandello) műveinek kiadása terén végzett szerkesztői és fordító munkájának köszönhetően. A klasszikusok kiadásában a Kardos Tibor vezette budapesti olasz tanszék, a tudományos kutatásban az MTA Irodalomtudományi Intézet italianista kutatóinak: Klaniczay Tibornak, Rába Györgynek és Szauder Józsefnek tudományos munkássága járt elől (akiket később tanítványaik követtek).

A hatvanas–hetvenes években egymás után jelentek meg a modern olasz irodalmat bemutató antológiák, mint a *Modern olasz költők* versei, vagy a húsz 20. századi olasz íróról és költőről készült tanulmánykötet.<sup>21</sup> Nagy szerepe volt a 20. századi modern olasz irodalom hazai megismertetésében az 1956 ok-

tóberében alapított Nagyvilág című folyóiratnak<sup>22</sup>, és az 1957-ben alapított Európa Könyvkiadónak.

A világirodalom klasszikus és kortárs műveinek kiadására specializálódott Európa Kiadónál a kezdektől fogva komoly tere volt az olasz irodalomnak. Már az ötvenes években megjelentetett első kötetek között a klasszikusok (Dante, Petrarca, Goldoni, Manzoni, Giovanni Verga és Federico de Roberto) mellett megjelentek a II. világháború utáni neorealista regények, a még Határ Győző által fordított Vasco Pratolini (*Szegény szerelmesek krónikája, A városnegyed*), Carlo Bernari (*Nápoly eladó*), Goffredo Parise, Mario Soldati művei. A hatvanas években vált a kiadó sztár-regényírójává Aberto Moravia egzisztencialista-erotikus regényeivel (*A közönyösek, A megalkuvó* stb.), főként az *Egy asszony meg a lánya* című kisregény filmváltozatának sikere után. 1961 nagy eseménye volt Giuseppe Tommasi di Lampedusa *A párdúc* című regényének megjelentetése Füsi József (halála miatt befejezetlen) fordításában. Az Európa Kiadó olasz fordítói „első generációjának” (Kálnoky László, Karsai Lucia, Lator László, Lontai László, az erdélyi Lőrinczi László, Székely Éva, Telegdi Polgár István, Zsámboki Zoltán és még többeknek) köszönhető az olasz hermetizmus és egzisztencializmus költői (Eugenio Montale, Umberto Saba, Salvatore Quasimodo) és írói (Cesare Pavese, Elio Vittorini, Italo Calvino, Dino Buzzati, Elsa Morante) műveinek magyarországi hatvanas–hetvenes években elért sikere. Ugyanakkor érthetetlen, hogy Sandro Pennának miért csak költői antológiákban jelentek meg versei (igaz, ott Rába György és Rónay György fordításában), és Pasolini első kötetei is csak a rendszerváltást követő években kezdtek önálló kötetekben is megjelenni.<sup>23</sup>

A nyolcvanas évektől kezdve Barna Imre fordítói munkásságának köszönhetően, Umberto Eco és Claudio Magris szinte összes műve azonnal elérhetővé vált az olaszul nem tudó magyar olvasók számára. Barna Imre után, a szintén magyar szakon végzett Magyarósi Gizella lett az Európa Kiadó irodalmi

18 Gáspár Margit: *Láthatatlan királyság*. Szépirodalmi, Budapest, 1985

19 Sárközy Péter: *Marinetti és a „Csárdáskirálynő”*. Hittel, 2017/3. 55–63.

20 *Pier Paolo Pasolini válogatott munkái. Utcakölykök*. 2009; *Erőszakos élet*. 2011; *Korom vallása. Versek*. Ford.: Csehy Zoltán, 2013; *Olaj*. 2015

21 *Modern olasz költők*. Szerk.: Rába György és Sallay Géza, Magvető, Budapest, 1965; *Olasz irodalom a XX. században*. Szerk.: Szabó György, Gondolat, Budapest, 1967

22 *Nagyvilág repertórium, 1956–2000*. Szentendre, Mokka-ODR

23 *Egy halott énekei*. Vál., ford., utószó: Parcz Ferenc, Új Mandátum, Budapest, 1994; *Mindenszentek és Halottak között: Pier Paolo Pasolini*. Összeállította: Parcz Ferenc, Új Mandátum–Montázs, Budapest, 2000. Dobai Péter 2002-ben jelentette meg korábban folyóiratokban publikált Pasolini-tanulmányait és -fordításait: *Angyali agresszió. Írások Pasoliniról és a filmről*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2002.

vezetője. Neki köszönhető az első igazi Holocaust-könyv, Primo Levi 1946-ban írt *Se questo è un uomo* magyar fordítása és megjelentetése (*Ember ez?*, 2014) a szerző más műveivel együtt, ezen túl a magyar származású olasz író, Giorgio Pressburger regényeinek magyarra ültetése, valamint Marceкло D’Orta nagy sikerű ifjúsági könyveinek kiváló fordítása. Ugyanakkor szerkesztője és egyik fordítója volt Goldoni színművei háromkötetes új kiadásának és Benvenuto Cellini önéletrajzának is.

A kilencvenes évekre Barna Imre és Magyarósi Gizella mellett egy igen jelentős új olasz fordítónemzedék formálódott az öt magyarországi olasz tanszéken. Köztük Szénási Ferenc, a szegedi egyetem tanára (a 20. századi olasz költők és írók fordítója, Italo Calvino monográfiája és a 20. századi olasz irodalomtörténeti kézikönyv szerzője<sup>24</sup>), Lukácsi Margit, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem olasz tanszékének tanára (Luigi Pirandello, Pier Paolo Pasolini, Antonio Tabucchi, Dacia Maraini, Tomaso Landolfi és Andrea Camilleri regényeinek fordítója), vagy a Szegedi Egyetemen végzett Matolcsi Balázs gimnáziumi nyelvtanár (a Strega-díjas, mai olasz szerzők – Niccolò Amanti, Alessandro Barrico, Elena Ferrante, Paolo Giordano, Alberto Saviano – magyarországi bemutatója).

Az 1993-ban újraalapított debreceni olasz tanszék első vezetője, Madarász Imre kezdeményezésére az

24 Szénási Ferenc: *Italo Calvino*. Osiris, 1994; Uő: *A XX. századi olasz irodalom*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004

Eötvös József és a Hungarovox Kiadó gondozásában a századfordulótól kezdve egymás után jelentek meg a nagy olasz reneszánsz költőket és a 18-19. századi klasszikusok műveit bemutató kötetek, köztük a magyar italianisták doyenjének, Simon Gyulának Ariosto, Boiardo, Poliziano Aretino, Alfieri, Carducci, Pascoli gondos előszavakkal ellátott fordításkötetei. Így jelentek meg a költő Baranyi Ferenc és Hárs Ernő olasz fordításai is.<sup>25</sup>

Így elmondhatjuk, hogy az olasz irodalom szinte teljes tárháza a 21. század elején már magyar nyelven is elérhető. Természetesen a tudományos kutatáshoz és a nagy költői értékű művek igazi szépségeinek megértéséhez az eredeti nyelv tökéletes ismerete szükséges, a költői művek átadásához pedig igazi költő-fordítókra van szükség, mint a „magyar Dante” esetében Babits Mihály és Nadasdy Ádám volt. Rendkívül fontos, hogy minél több olvasó magyar nyelven is hozzá tudjon jutni az olasz irodalom, az európai irodalom egyik legnagyobb hagyományokkal és remekművekkel rendelkező értékeihez.

25 Lásd: Baranyi Ferenc: *Szerelem és nemes szív. Olasz költők versei*. Hungarovox, Budapest, 2003; Dante: *A pokol*. Tarandus, 2012; Hárs Ernő olasz fordításai: Dante: *A virág. Szonettek*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015; Petrarca: *Diadalmenetek*. Eötvös József Kiadó, Budapest, 2007; Tasso: *A megszabadított Jeruzsálem*. Szent István Társulat, Budapest, 1995. Az eposznak 1995-ben még egy fordítása jelent meg, Tusnady László, a Sárospataki Comenius Főiskola emeritus tanára, Tasso-kutató munkája, az Eötvös József Kiadó gondozásában.



Szűzanya-szobrok

KISS LAJOS ANDRÁS

## A vertikalizmus és a horizontalizmus között

Gondolatok Tornai Szabolcs esszéinek világképéről<sup>1</sup>

### „A tökéletes üresség klasszikus formája”<sup>2</sup>

Úgy vélem, Tornai Szabolcs egyszerre folytatója és megújítója a magyar irodalmi kultúrában régóta kiüntetett helyet elfoglaló esszéiroi hagyománynak.<sup>3</sup> Esszéi finom eleganciával, ugyanakkor elmélyült filozófiai érzékenységgel értelmezik a magyar és a világirodalom, a vizuális kultúra (film, festészet, fotóművészet stb.) régebbi és újabb teljesítményeit. Ugyanakkor Tornai írásai szembesítik az olvasót a kései Kádár-korszak művészetpolitikájának el-  
lentmondásos természetével, a primordiális tradíció, a keleti vallások, az ezotéria, a rockzene, a sámánizmus külön-külön is meglehetősen összetett problematikájával. Az általam vizsgált két esszékötet tematikájában ugyan akadnak átfedések, de a témák feldolgozásában már jelentős eltérések figyelhetők meg. A legfontosabb különbség az, hogy amíg *A meglepetés lépcsőfokai*-ban<sup>4</sup> található írások – jelentős mértékben a tematikai sokféleségnek köszönhetően – rövid terjedelműek, addig a „*Hol a bóbítád?*”<sup>5</sup> című kötet voltaképpen egyetlen kérdéskörre koncentrált. Ezen kívül *A meglepetés lépcsőfokai*-ban összegyűjtött esszék általában fragmentumszerűek, ezzel együtt dinamikusak, még akkor is, ha éppen a buddhizmus meditatív és „csendes belső világába” vezetik az olvasót. További írói lelemény – mintegy a fragmentumszerűséget ellenpontoszva –, hogy egy második, ha úgy tetszik, meta-szinten, mégis képes egyfajta metafizikai kohéziót megteremteni azáltal,

hogy a csend és az üresség filozófiai dilemmái renszerűen ismétlődnek az írásokban.<sup>6</sup>

*A meglepetés lépcsőfokai* első és egyben leginkább kidolgozott esszéje a kötet címadó írása. Az esszé apropójául Antonioni *Nagyítás* című filmje szolgál, a huszadik századi filmművészet egyik legnagyobb-rúbb alkotása. Tornait elsősorban az bűvöli el Antonioni filmjében, hogy a rendező a legbanálisabb prózaiságot képes metafizikai magasságokba emelni. „Egy közönséges angol park. Valahogy mégis egy másik dimenziót nyit meg.”<sup>7</sup> Ha a buddhista filozófia felől próbáljuk értelmezni a pantomimesek teniszjátékát (azaz a film záró képsorait), akkor a tiszta illúzió megnyilvánulását kell látnunk, amely egyúttal a verbális kommunikáció csődjét is kifejezi: „A beszéd ugyan életbevágó kommunikációs eszköz a hétköznapiakban, de mivel a nyelv önmaga viszonyrendszerén nem mutat túl, vagy legfeljebb csak látszólag, a bölcsélet legmagasabb szintjén a tökéletes állapot: a csend.”<sup>8</sup>

A nyugati gondolkodás számára a *semmi*, illetve az *üresség* is „létezik”. Mármost abban az értelemben, hogy a semmi a tapasztalás és a megismerés konstitutív összetevője.

Paradox címével Alain Corbin *A Csend története* című könyve is ugyanerre a problémára utal: a nem-létezőről is csak a létezők megnevezésére hivatott nyelv segítségével tudunk érdemlegeset mondani.<sup>9</sup> Ezek a felismerések nem állnak távol Tornai Szabolcs gondolkodásmódjától sem. A Buñuel filmjeit elemző remek esszében (*Szürrealista gyakorlatok az éberséghez*) az illúzió és az ismertelméleti szkepszis kapcsán a következőket írja: „Buñuel két filmje (*A szabadság fantomja* és *A vágy titokzatos tárgya* – K. L. A.) egyszersmind a megismerés allegóriája is. A totális szabadság feltétele annak belátása, hogy a világ illúzió. Ezen belátás feltétele a megismerés. A megismerés feltétele a gondolkodás.

1 Részlet egy hosszabb tanulmányból.

2 Lie Ce *Az elomló üresség igaz könyve*. Ferenczy Könyvkiadó, Budapest, Ford.: Dobos László. A francia fordítás a *Tökéletes Üresség Klasszikus formája* (Lie-Tseu: *La Vrai Classique du vide parfait*) címet kapta, amely jobban illeszkedik mondandó lényegéhez. Lásd: Éditions Gallimard (Pléaide), Paris, 2004

3 A magyar esszéírás klasszikusairól még napjainkban is a Kenyeres Zoltán válogatta háromkötetes *Esszépanoráma 1900–1944*. (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1978) adja a legteljesebb képet.

4 Tornai Szabolcs: *A meglepetés lépcsőfokai*. Esszék. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015

5 Tornai Szabolcs: „*Hol a bóbítád?*” A transzcendencia képzetei a modern magyar költészetben. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018

6 A „*Hol a bóbítád?*” a magyar költészet, pontosabban néhány huszadik századi magyar költő művészetének háttérben meghúzódó mitológiai, metafizikai és onomato-poétikai (azaz a nyelv világteremtő erejéhez kapcsolódó) problémákat vizsgálja, mégpedig a horizontalizmus versus vertikalizmus tengelye mentén. Ennek kifejtése a teljes tanulmányban olvasható.

7 Tornai Szabolcs: *A meglepetés lépcsőfokai*. Esszék. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 6.

8 Uo. 12.

9 Corbin, Alain: *Histoire du silence*. Éditions Albin Michel, Paris, 2016

A gondolkodás feltétele a kétely. A kétely feltétele az éberség. Az éberség feltétele pedig a csend.<sup>10</sup>

A kötet egyik esszében (*Gyorsabb az életnél*) Tornai Szabolcs Fligeauf *Tejút* című filmjét értelmezve kiemeli, hogy a rendező erősen vonzódik a keleti kultúrához, amely kevésbé bőbeszédű, mint a nyugati. „A nyugati kultúra logocentrikus, vagyis a szó, az ige, a nyelv transzcendens igazságát hirdeti, ezáltal viszont elvesztette a csend lehetőségét.”<sup>11</sup> Tornai Fligeauf egy másik filmjében ugyancsak a csend heurisztikus szerepének ábrázolására figyel fel. „A meditatív, helyesebben kontemplatív jelleg minden filmjének döntő sajátossága, s a *Dealer*ben a csendnek pontosan kijelölt helye van. Ráadásul a csend is hozzájárul a metafizikai kettősség megsejtéséhez. A halálos, dermedt, letaglózó némaság, amely a *Dealer*re oly jellemző, egyszersmind a felszabadulás nyugalma is.”<sup>12</sup> A kötet filmtematika köré szervezett esszéinek legjobban kidolgozott darabja Tarr Béla *A torinói ló* című filmjét elemzi (*A ló kérdez*). Tornai kiindulópontját egy látszólag közhelyszerű megállapítás képezi: minden nagy műalkotás provokatív. Egyszerűen azért, mert kibillent a befogadót a jól bejáratott és rutinszerűen működő életvilág langymeleg evidenciáiból, és valamiképpen állásfoglalásra, a dolgok addigi menetének átértékelésére, sőt, olykor egyenesen „színvallásra kényszeríti”. Természetesen különbség van provokáció és provokáció között. A valódi provokáció célja nem a szimpla megbotránkoztatás, hanem az addig szilárdnak hitt „befogadói identitás” megrendítése. Vagyis: katarzisz. Tornai nem is titkolja: Tarr Béla és Krasznahorkai László filmje igazi katarzisz élményt jelentett számára. Még akkor is, ha első reakciója „a tiltakozás volt.”<sup>13</sup> Az öregedő kocsis és lányát körülvevő, a végletekig lecsupaszított, szinte lételemné merevedett világ mintha az elkerülhetetlen apokalipszis előszobája lenne. Egy olyan világ jelenik meg a vásznon, amelyben a pusztulásba való csendes beletörődés lehet az egyetlen hiteles emberi reakció. Paradox módon, a végletesen lecsupaszított és kifosztott lét filmbéli látványa olyan elemi erejű felháborodást provokál, amely a lét értelmének újragondolására kényszeríti a nézőt. Rögtön hozzá kell tennem: *A torinói ló* csendes apokalipszisének

nem sok köze van a manapság Amerikában oly divatos kollapszológiai és túlélési irodalomban megjelenő felettébb bizarr hóborthoz: a komfortos és gondosan „megtervezett” világvége-váráshoz. *A torinói ló* nem ezt a látszat-végítéletet vizionálja, hanem a film „[...] a legkínzóbb kérdésre irányítja rá a figyelmet, vagyis arra, hogy az emberi lét ér-e valamit egyáltalán.”<sup>14</sup> Az esszé címe *A ló kérdez*, ami mélyen igaz állítás, noha elsősorban a tekintetével kérdez. Darida Veronika *Az állat tekintete* című tanulmányában az ember és az állat közötti határ elmosódására hívja fel a figyelmet, és ezzel kapcsolatban egy fontos mondatot idéz Jacques Rancière Tarr Béla szóban forgó filmjéről írott munkájából. Rancière véleménye szerint: „Marad ló, ami többféle szerepet egyesít magában: a munka eszközt, a túlélés eszközt az öreg Ohlsdorfer és lánya számára. Aztán az összevert lóét, az emberiségért mártíromságot szenvedő állatét, amit Nietzsche Torino utcáin átölelt, mielőtt besüllyedt az örült éjszakába. De a nyomorék kocsis és lánya egzisztenciájának szimbólumát is, a nietzschei teve testvéreként, vagyis olyan lényként, ami arra való, hogy minden lehetséges terhet hordozzon.”<sup>15</sup>

Noha a film alapvető egzisztenciális kérdéseket érint, mindezt a végletekig redukált „gondolati szegénységgel” teszi. Pedig – mondja Tornai – a film alapját – ha roncsolt formában is – egy olyan szinkretista (és apokaliptikus) világkultúra képezi, amely valamilyen változatban minden világvallásban megjelenik, mindez természetesen modellszerűvé csupaszítva. „Mivel a film a pusztaság eszköze vázára épül, *A torinói ló* egyaránt tekinthető zsidó, mohamedán, perzsa, hindu és keresztény vízióknak, s tévedés volna azt hinni, hogy kizárólag a Biblia szelleme lengi körül.”<sup>16</sup> A nagy szakrális szövegekre, illetve a modern regényirodalomban és költészetben megjelenő válság- és hanyatlástudatra utalva, Tornai Szabolcs úgy látja: Tarr Béla filmje ennek a tradíciónak a filmbéli, végletesen könyörtelen ábrázolása. Lehet-e még valami újat hozzátenni a nyugati kultúra jól ismert „kriszisképéhez”? Joggal kérdezi Tornai. Igen – hangzik a válasz. *A torinói ló* egyfajta archeo-modern vagy inkább archeo-posztmodern alkotás. Mégpedig azért,

10 Tornai Szabolcs: *A meglepetés lépcsőfokai*. Esszék. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 31.

11 Uo. 54.

12 Uo. 55.

13 Uo. 58.

14 Uo. 60.

15 Rancière, Jacques: *Utóidő*. Műcsarnok Kiadó, Budapest, 2011. 41. Ford.: Bagi Zsolt. Idézi Darida Veronika: *Az állat tekintete*. Magyar Filozófiai Szemle, 2016/ 3. 98.

16 Tornai Szabolcs: *A meglepetés lépcsőfokai*. Esszék. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 62.

– mert egyfajta szinoptikus látásmód révén – egyben látja és láttatja az emberi történelem különböző stációit. „A szerzőpáros újítása alighanem abban áll, hogy bár a modern válságtudatnak és a tradicionalitás bizonyos elemeinek az összeolvasztása nem az ő találmányuk, e metafizikai ötvözetet a filmművészetben ők képviselik a legmarkánsabban.”<sup>17</sup> Továbbá az is fejtörésre okot adó dilemma, hogy hol keressük az egyetemes pusztulás eredetét: valamilyen objektív természeti törvényben, esetleg „Isten akaratában”? Vagy abban, hogy az ember nem képes megfelelően élni a szabadság adományával, és rendre felelőtlen ön- és környezetpusztító döntéseket hoz? Tornai szerint nem békülhetünk meg sem a fatalizmussal (jöjjön, aminek jönnie kell), sem pedig a bénult tehetlenséggel. „A modern fatalizmus – vagy fanatikus

defetizmus – lényege, hogy a lét sakkjátszmájában a fátum azonnal mattot ad az embernek. Amint elkezdődik a játék, máris befejeződik. Vagy azért nem kezdődik el a játék, mert már oly sokszor adott mattot, hogy láthatólag semmi értelme megint újrakezdeni.”<sup>18</sup> Tornai Szabolcs perben áll a defetista opcióval. Kétségbeesetten igyekszik valamilyen pozitív kapaszkodóra lelteni a filmben, ami persze kudarcra ítélt vállalkozás, hiszen *A torinói ló* még a heroikus pusztulás lehetőségét is visszautasítja. Ezért be kell látnunk, hogy „*A torinói ló* kétségtelenül a megoldhatatlannal szembesít. Megnyitja a legnagyobb mélységet, amely gondolatilag és művészileg megnyitható. Ám ahelyett, hogy a felemelkedést segítené, belelök a tátongó szakadékba.”<sup>19</sup>

17 Uo. 65.

18 Uo. 71.

19 Uo. 73.



*Madár*

CSORBA CSABA

## Mohács: hősök és / vagy áldozatok?

Olvasom a kitűnő történész, Hóvári János írását a Mohács(ok)ról.<sup>1</sup> Történeti tényeket sorol fel, s azokat értelmezi – a szakma szabályai szerint. A tények – tények, nem vitathatók. De az összefüggések (értelmezések) már korántsem ilyen egyértelműek. Mohács a „magyar önostorozás szimbóluma” lenne? Igen is, meg nem is... Ez készített írásra...

Mohácshoz fűződnek személyes emlékeim is, és amikor ezeket fölelmegetem, talán korántsem csak olyan tényekről van szó, amelyek a „magánszféra” körébe tartoznak.

Az 1950-es években történt, a hírhedt Rákosi-rendszerben. Családom apai ágon zempléni volt. Édesapám jogot végzett, s miután letette a bírói vizsgát, Sátoraljaújhegyről Kisvárdára nevezték ki járásbírónak. Néhány év múlva jött az „ukáz”: kinevezték Mohácsra járásbírói elnöknek. Nem örült neki, hogy a rokonságtól ilyen messzire kell szakadnia. De egyetlen mondattal „helyre tették”: – De Csorba elvtárs – ez volt a szokásos megszólítás akkoriban, noha valójában sosem volt párttag –, ez nem távolság! Moszkva és Vlagyivosztk: az távolság!

Óvodás kisgyermekként gyakran sétáltunk szüleimmel a mohácsi Duna-parton. Akkoriban csak az északi útszakasz volt „szabad”, mert fegyveres katonai járőrök meneteltek a déli szakaszon, mivel arra volt a határ, „Tito, a láncos kutya” birodalma. Észak felé menet viszont akadály nélkül ellátogathattunk a II. Lajos király feltételezett halálának helyén álló emlékműhöz. Óvodába jövet-menet pedig a monumentális (külső díszburkolat nélküli) fogadalmi templom közelében haladtam el nap mint nap.

Mohácson, majd alig három év múlva már Pécsen (ott lett édesapám megyei bírósági elnök négy évig) öntudatlanul is tanúja voltam a nehéz időknek. Kisgyermekként persze nem tudtam értelmezni a látottakat, szüleim pedig óvakodtak attól, hogy egyetlen szóval is utaljanak arra, ami szűkebb-tágabb körben történik... Sok évtizeddel később tudatosult bennem, hogy a tények értelmezése rendkívül bonyolult dolog.

Nem véletlenül nem lettem jogász... De idestova hat évtized tapasztalatai elvezettek a felismeréshez: mind a jogtudomány, mind a történettudomány tényekkel és azok értelmezésével foglalkozik. Vannak (jog)szabályok, a történészek számára a „tudományos módszertan” követelményei – amelyek meghatározzák, hogyan kell és lehet gyűjteni tényeket, és azokból milyen következtetéseket lehet levonni.

Ideológiai okok miatt és ideológiáktól többé-kevésbé függetlenül is, az események sokféleképpen értelmezhetők. A jogszabályok, a jogászai gyakorlat élesen megkülönbözteti egymástól a gyanút, az alapos gyanút és az egyértelműen bizonyított tényt. A történelemtudomány szakmai szabályai korántsem ennyire egyértelműek és szigorúak.

Jogásztól hallottam, hogy ha a történészeknek a bíróság előtt kellene megvédeniük egyes állításaikat, gyakran vesztenének pert, mert kijelentéseiket nem tudnák minden kétséget kizáróan bizonyítani.

De a jogalkalmazás sem büszkélkedhet a „tökéletességgel”. Egyrészt a jogszabályok önmagukban sem lehetnek „tökéletesek”, másrészt egyes jogesetek értelmezése és a vonatkozó törvényhely megtalálása, alkalmazása tekintetében is mindennaposak a viták. Ennek köszönhető, hogy perek egész sorában az egymást követő bírói fórumokon jelentősen eltérő ítéletek születnek.

A mohácsi csatának könyvtárnyi irodalma van. Két tény tekintetében tökéletes az összhang: a csatát 1526-ban a török szultáni had nyerte meg, és meghalt a menekülő magyar király.

Nem ismerjük viszont pontosan a csata helyét, s az elesettek sírjainak is csupán elenyésző részét tárták föl eddig. E két utóbbi tény ugyan fontos „adalék” lenne, de alapkérdésekben korántsem perdöntő.

A magyar történettudományban (ez korántsem csak magyar sajátosság) a századok folyamán kialakultak bizonyos alaptézisek, minősítések: a „jó”, a „rosszak”, a „haladók”, a „retrográdok”, a „győztesek” és a „vesztesek”, a „hősök” és a „gyávák”, az „önfeláldozók” és az „árulók” csoportjai. A „jó döntések” és a „rossz döntések”, a „kényszerhelyzet” és a „véletlen”, a „balsors”.

Természetesen az nem vitatható, hogy a felsorolt kategóriák elvileg és gyakorlatilag valóságok lehetnek. Csakhogy néha kiderül, hogy az állítás nem alapos kutatásra, egyértelműen bizonyítható tényre vezethető vissza, hanem alapja csupán egy történész szellemes, logikusnak tűnő ötlete.

1 Hóvári János: *A velünk élő Mohács(ok)*. Magyar Napló, 2019/8. 3–7.

Ilyen volt az a „szellemes magyarázat”, hogy a középkori magyar királyi sereg csak nyár végén indulhatott hadba, mert meg kellett várni, amíg a lovakat föltáplálták, s a betakarítás után biztosítani tudták a szükséges élelmet. Ezért érhetek 1526-ban Mohácsra csak augusztus végére a hadak (már akik odaértek). Hogy a hónapok óta úton lévő szultáni hadak hogyan szerezték az élelmüket, nem tudjuk, valószínű, ott már márciusban arattak, s a lovak takarmánya is előbb beérett. Vagy mégsem?

A 13. század közepén bizonyára másképp követték egymást az évszakok. Ezért tudott IV. Béla király már április közepén jelentős haddal eljutni a Sajóhoz.

Mohács minősítése a történészek körében általában az „elkerülhetetlen tragédiák” csoportjába tartozik. Ebből az „alapállásból” értelmezik a tényeket. Hóvári János is ezt teszi.

Kevesen vannak, akik – akár csak részlegesen is – vállalják a szembeszállást ezzel az „axiómával”. Én megpróbálom.

A vizsgálat nem indítható az 1526-os évtől, de még a Jagellóktól és Mátyás királytól sem. (Természetesen nem vállalkozom arra, hogy ebben az írásban a középkori magyar történelmet századról századra részleteiben elemezzem.)

Az alapkérdés számunkra több mint egy ezredéve egyértelmű: hogyan viszonyult a magyar királyság a többi európai államhoz, s ők hogyan viszonyultak hozzánk?

A magyar államalapítás időszakától 1526-ig kimondatlan alapelv volt, hogy a Kárpát-medence térségén túl „programszerűen” nem terjeszkedik a magyar királyság. Sőt, a 10. században a Bécsei-medencét magába foglaló, a Duna völgyében az Enns folyóig terjedő területről is lemondunk. A Kárpátoktól, a Vágtól nyugatra és keletre, Moldovában és délre, Havasalföldön húzódhatott a külső települési-védelmi vonal, amelyet feladtunk.

Árpád-házi királyaink külhonból hozott asszonyai és az Árpád-házi hercegnők házasságai révén Konstantinápolytól a Pireneusi-félszigetig tolták ki a keresztény „kapcsolatrendszerünket”. Tehát, „betagozódtunk” a keresztény Európa kultúrkörébe. Ennek voltak előnyei és hátrányai is. A 14. századtól leginkább a hátrányait „élveztük”.

Európa hatalmasságai, a mindenkori pápák, a jelentősebb országok királyai, a német-római és a görög császárok legfőbb törekvése az volt, hogy hatalmu-

kat kiterjesszék, egyre nagyobb területeket hódítsanak meg.

A magyar trónra került Anjou-királyok, majd nekik köszönhetően a koronánk viselőjévé vált Luxemburgi Zsigmond „európai-típusú hódító politikája” Magyarország számára korántsem volt előnyös. Pénzügyi szempontból, és azért sem, mert háborúik embervesztéssel jártak. Zsigmond hozadéka volt az első Habsburg a magyar trónon, aminek tragikus következményeit máig nyögjük. Ki hitte volna, hogy a sajnálatos gondatlanság (a Szent Korona őrzésének „lazasága”) máig tartó magyar átokká válik.

Amíg 1440 májusában-júniusában az országban belháború zajlott a csecsemő László király és a lengyel Ulászló hívei között, addig Murád szultán hada Nándorfehérvárt ostromolta. A várral nem törődtek az országnagyok (Hunyadi János sem), felmentő had szervezésére sem gondolt senki. A Délvidéket védő raguzai származású négy Tallóci-fivér közül a legfiatalabb, János, a várnai perjel csapatai azonban helyt álltak (6 hónapon keresztül), s a szultán megszegyenülve elkulloghatott, miután az aknát is időben berobbantották a védők (nemrégiben a szerb régészek megtalálták a török holttesteket).

A közelmúltban szobrot avattak Hunyadi János tiszteletére Belgrádban. Fájó azonban, hogy a Tallóciaknak, köztük Nándorfehérvár megmentőjének sehol sem állítottunk máig emléket.

1444-ben a „hosszú hadjárat” arra készítette a szultánt, hogy rendkívül előnyös békét ajánljon az országnak. Látszólag elfogadtuk, de a király mégis megszegte. Pedig Nándorfehérvár mellett Galambóc és Szendrő is a déli védővonalunk része lehetett volna, és Szerbia is visszakapta volna függetlenségét.

Pápai nyomásra a törökök elleni „keresztes háború” keresztény bódulata győzött. Holott erős védővonalal és megújuló békeszerződésekkel elkerülhető lett volna az oszmánokkal való állandó háborús szembenállás, amelyben a keresztény Európa leginkább csak szép szavakkal bátorított minket. Az igazi tragédia I. Ulászló halála volt 1444-ben, nem II. Lajosé 1526-ban. Ugyanis nem volt gyermeke (Mária királyné ügyességéből kifolyólag, aki küldetését azzal koronázta, hogy a férjét halálba küldte), míg a Jagelló királynénak viszont több is született I. Ferdinánd királytól.

Mátyás király nem építette tovább a déli védővonalat, ennek következményei a török betörések Erdélybe, Várad felégetése stb. Olyan háborúkba

bocsátkozott, amelyek pillanatnyi sikereket hoztak, de az ország számára hosszú távon előnytelenek voltak, és amikor váratlanul meghalt, üres kincstár és kifizetetlen többezres hadsereg maradt utána. A mondák „igazságos királya” csak legenda.

A Jagellók uralma 1490 után rohamléptekkel vitte romlásba az országot. A honvédelem lezüllesztésének tipikus példája az 1514-ben szervezett „keresztes háború” örült eszméjének felkarolása. Történelemszemléletünk torz tükrö az, hogy Dózsa Györgyről még ma is utcák százai vannak elnevezve.

A máig uralkodó történelemszemlélet szerint Mohács elkerülhetetlen volt. S akik ott meghaltak, hősök. Pedig inkább szerencsétlen áldozatok, akiket értelmetlenül feláldoztak. Mint ahogy 1914-ben huszárezredet indítottak lovasrohamra (felderítés nélkül) az orosz géppuska-állások ellen a keleti fronton. Az eredmény: emberek és lovak hullahegyei.

A hadtörténelemben akad arra példa, hogy a túlerőben lévő ellenféllel szemben a védők vállalták a csatát. Tette ezt például Leonidász spártai harcosai a perzsák ellen.

Csak hogy ezek a kivételek. A túlerőben lévő ellenféllel szemben a 20. században sem Tito szerbjei, sem a vietnamiak, sem a koreaiak nem vállalták a nyílt csatát (és éppen ezért győztek). De nem kell ilyen messzire menni. A magyar történelemben is van erre példa (bár nem lehetünk büszkéek rá): I. Károly (nem Károly Róbert a neve) 1330-ban hadjáratot indított Basarab havasalföldi vajda ellen, aki színleg behódolt, majd a diadalittasan visszafelé menetelő magyar sereget a Kárpátok egyik szorosában kelepcébe csalva, szinte teljesen megsemmisítette, maga a király is alig tudott elmenekülni. 1467 decemberében pedig Mátyás István moldvai vajda ellen indított hadjáratot. A vajda színleg meghódolt, majd Moldvabányán éjszaka rátámadt a királyi hadra, és jelentős veszteségeket okozott. Maga Mátyás is súlyos sebet kapott.

1521-ben Nándorfehérvár magára hagyása, majd visszafoglalásának elmulasztása, egy második, erős védővonal kiépítésének elmaradása után mindenáron békére kellett volna törekedni az új szultánnal. Ez sem történt meg.

Sem Mohácsnál, sem máshol nem lett volna szabad nyílt csatát vállalni, talán még a Dráva átkelőhelyénél sem. Egyrészt Kinizsi halála óta egyetlen magyar hadvezér sem volt, aki több tízezres sereget el tudott volna vezetni, s aki gyakorlatból ismerte volna a török főszereg harcmódorát. A mohácsi táborba érkezett magyar, horvát, német, cseh, lengyel csapatok katonáinak döntő többsége sosem harcolt a törökök ellen. Idő sem volt arra, hogy a csapatok összeszokjanak. Brodarics István a csata előtt néhány nappal Mária királynénak küldött levelében őszintén megírta, hogy a helyzet reménytelen. Csak a „hősi” (értelmetlen) halál volt biztos.

Történészeink szerint a csata elkerülhetetlen volt, mert már nem volt idő meghátrálni, bevárni újabb kontingenseket (amelyek érkezése csak azt eredményezte volna, hogy több halottat veszítünk), valamint úgy vélik, ha időben visszavonultak volna, akkor a török had elpusztította volna a Duna-menti sávot. A vesztes csata után is ez következett be.

Budát nem tartották védhetőnek, arra alkalmasnak, hogy falai között várják be a szultánt. Csak hogy a következő évtizedek azt bizonyították, hogy a „korszerűtlen vár” megfelelő őrséggel védhető lett volna. 20-30 ezer ember elosztva Budán és Pesten nem csak órákig tudta volna tartani magát, mint Mohácsnál.

A szultán nem akarta elfoglalni Magyarországot 1526-ban, s később sem. Ezért adta vissza a koronákat is. A Habsburg Birodalomba való betagozódás volt a végzetes hiba, ez már nyílt kihívás volt a Török Birodalommal szemben.

Jellemző, hogy a mohó, hatalomvágyó, de a világpolitikában tájékozatlan I. Ferdinánd király mit írt 1529. szeptember 7-én bátyjának, V. Károly császárnak: „Az oszmánok elfoglalják Bécset, itt telelnek, tavasszal a német birodalomra törnek”.

A „második Mohácsnak” azért nem tudunk szívből örülni, mert utána még évtizedekig kellett várni az ország teljes felszabadítására, és noha Nándorfehérvárt többször is megszereztük, éppen a nyugati hatalmak jóvoltából sikerült elveszítenünk, s lett belőle szerb főváros...

LÁZÁR BALÁZS

## **Roncstavas**

Urnamagány.  
Körben fehérhúsú koszorúk sápadt gyönyörűsége.  
Megtölt a nincs, a nem lehet:  
egy halom hamu az Apám.  
Többé már nem velem, csak bennem kiabál.  
Kutatok katonán az emlékek között,  
mint örült játékban, hol megnyerhető végül a feltámadás.  
Egy szóra még, egy tekintetet talán...  
Közben mikrofont kell cserélni a lelkész beszéde alatt.  
(Érzem, nehezen engedi el szellemét az anyag.)  
Igen, a bibliai Lázárról prédikál.  
A jelen gravitációs ereje rángat  
észrevétlen, tépik sejtjeimet a percek.  
Majd ahogy az érzékek befelé figyelnek,  
a gyászolók egy fekete lyukba összeállnak,  
mely elnyeli történetünk, mint templom csendje az imát.  
Mikor a földbe rakják, a gomolyfelhők közül kisüt a nap.  
Istenre gondolok. És összeomlik ez a Roncstavas.

## **Mors Imperator**

Még hetven se volt, de már aggastyánná ette a rák,  
az ismerősnek tűnő idegen arcban kereste Fiú az Apát.

Évtizedek láthatatlan romjain ült mellette a kórházi ágynál,  
nézték egymást, s nem tudták, melyikük az árvább.

Hófehér haj alatt a test szürke sziklájába forduló tengerszemek,  
kéken villogó ítélet a szómlások utáni csend felett.

Mint beteg hangszer zihált az egykor oly öblös mellkas-fagott,  
míg két ujj a levegőben egy elképzelt emlékért matatott.

A gyöngye test vékony hártyaként feszült körkörös téridők között,  
s az eleven átjárón egy szusszanással Mors Imperatorhoz szökött.

CS. NAGY IBOLYA  
**„Kettőzött tükörben”**  
 Dobozi Eszter (1956–2019)

Dobozi Eszter költői indulásakor a kritika azonnal fölfigyelt azokra a személyiségjegyekre, amelyek poézisének is jellegadó vonásaiként tűntek föl – s azután maradtak is, minden finom, poétikai módosulásaik, a lírai beszéd formai gazdagodásai, vers-technikai változatai mellett. „Korai költészetének markáns vonása a maszk mögé rejtett lírai alanyiság” – írta például egyik bírálója (Diószegi Szabó Pál), vagyis az én, a vers mögöttes tereibe húzódo ember lélekrajzának szemérmes rejtőzése, mássá transzponálása. Ahogy másik kritikusa írta: a poéta „rendszerint kerüli a konkrét, személyes élmények megverését” (Károlyi Csaba), a lírai én alakváltozatok mögé bujtatja önmagát. Az alkotói út későbbi szakasza, a „visszaút” sem beszél arról, hogy a költő feladta volna ezt a hangnemi pozíciót. Válogatott kötete (*Ahogy ő néz, ahogy ő lát*, 2015) e líra alakulásának nyomon követhető folyamatában, valamint a legutolsó könyv (*Hószín átfut, sár fennakad*, 2018) új verseinek jelenvalóságában sem tétetik teljes olvasói közszemlére ez a lélektérkép. Miképpen Dobozi Eszter prózájában sem. A „rákbarakkban” is „Angelika” írja majd a naplóját (*Túl a rákbarakkon – Angelika naplójából*, 2015), mert könnyebb a traumát *elbeszélteni*, mint *elbeszélni*, s talán nem tévedünk túlzottan, ha ezt az alakváltást nem csupán modern poétikai eljárás-ként, hanem a személyiség önvédelmi gesztusaként is értelmezzük. Egyéb – ugyancsak maradandónak bizonyuló – sajátosságokra is felhívta a figyelmet az 1986-os *Az Egy* különös címet viselő verseskönyv elismerő kritikai fogadtatása: a „költői érzékenység, a gondosan kimunkált kötet szerkesztés”, a „képvilág” töprengésre készítő árnyaltsága a későbbi művek



elemzéseiben is vissza-visszatérő ítézi jellemzés. Mondhatjuk, hogy Dobozi Eszter *tanár* volt egész életében, erős benső és fogalmi igénnyel a világ, a dolgok megértésére, a benti és külvilági rendre, rendezettségére? A szétesettség nem volt kedvére, sem formai, sem intellektuális értelemben, teljességében vágyta szemlélni a létet, *kettőzöttségében*, az idő minden kiterjedésében, filozófiai rétegezettségében, az „ajándékba kapott” hét évtől kicsikart minden szépségében, minden fájdalomában.

Első találkozásunk az író és a szerkesztő virtuális légyottja volt, az 1991-es „*Csak a napnyugtát néztük*” című dokumentumkönyvet, vallomáskötetet a debreceni Csokonai Kiadó jelentette meg. Az az „érzékenység”, amely a világ versbéli képének általa vésett vonásait jellemezte, a mások bajai, sorsdrámái felé fordulás, a megértő és tisztázó kíváncsiság, nyitottság képességével-adottságával a tényirodalom közelébe is elsegítette: a rendszerváltás hajnalán a kommunizmus embertelen tetteit kutatta. Tiszaladányból 1945

januárjában „jóvátételi munkára” hurcoltak számos asszonyt, gyermeklányt, öreget. A politikai agresszivitás, az uralmi gátlástalanság, az emberi kiszolgáltatottság dokumentuma lett a túlélők vallomásaiból összefűzött kötet, egyúttal az elbeszél történelem, az *oral history* jelentős példája is. Alföldy Jenő tollából való a „szociográfia mindenkori költészete” kifejezés. Mert (Dobozi Eszter dokumentumkönyvére is utalva) „szenvadás, remény, csalódás, vér és örömkönnny, hétköznapi helytállás, munka és szerelem, elkövetett bűn és csöndes erény, víg időmúlás és a mulandóság fölötti szomorúság rejlik az ilyen művekben. S ez már maga a költészet”. Sorsok labirintusában járt másik regényében, a *Sánta Katában* is (2011). Hősnője, Olga, a botladozó-pislákoló csillagkép metaforikus bűvkörében próbálja megérteni élete értelmét, léte buktatóit, kínzó hiányérzetének okait-eredőit. A *lélektani regény* az *utazás* alapmotívuma révén akár a *megértés*, a *ráeszmélés* érzelmi-intellektuális folyamata is lehetne, de nem lehet, mert hősnője nem képes sorsának fogalmi rendbetételére. Így a regény az elbeszélő szerző empatikus, mintegy megbocsátó ítéletével zárul: „mégis csak fáj

A Magyar Napló alkotói közössége és olvasói nevében fájdalommal búcsúzunk a 2019. október 9-én elhunyt szerzőnktől és barátunktól.

benne, ami fájhat. Annál inkább sajog, lüktet, nyilall, minél kevésbé tudatosan átélt élményből fakad: a gyötirelem, ha gyötirelem.”

Lírája – Vasy Géza ír erről – az első kötet személyiséget fölépítő szándékától, a világgal való kapcsolat el nem érhető harmóniájának keserűségétől, a csonka-lét tudatának állapotától a sokszorosan rétegezett, polifonikus létezéskép (*Látó*, 1991; *Fehér*, 1998; *Kettőztető*, 2001) lehetséges harmóniájának érzékeléséig, az emberi létezés törvényeinek felismeréséig ível. A boltozódó versvilág azután egyre inkább a létfilozófiai összegzés szándékának jeleit mutatja: az élet „fordított integetés”, a végtelenben

bolyongva „van-e még visszaút?” – kérdezi, van-e visszatalálás, újrakezdés, hiszen „nem egyszer élttem”. Dobozi Eszter újrendezné a világot (Czegő Zoltán), nem magáért, hanem másokért, mert örök mozgásban élünk (*Kötés*, 2013); de a természet és a történelem folytonos, rendért kiáltó diszharmóniájában (*Másolhatatlan*, 2005).

Utolsó verseskötetének megrendítő címadó versében már *fényszálakból* sző *fényhálót*, *kéklő ezüstfogaton jár*, s *aranyzitán szűrődik* át „minden teste”, már egy másik világ felé tart, megtisztultan, *aranyfüstösen*: s ez, hite szerint nem az elmúlás, hanem az újjászületés.

DOBOZI ESZTER

## ***Vezeklő***

*Milyen lesz résekbe húzódni vissza?  
Milyen bepréselődni szűk helyekbe,  
ahol tered olyan kicsinyke, mintha  
tested betöltené: ne tudj semerre  
moccanni sem. S a fal, mely úgy szorítja  
parányi lényedet, hogy már lehetne  
határaiddal egy. Járnai teremről  
teremre: álmodod csupán vezeklőn.*

## ***Amarillisz***

*Milyen volna belépni a kehelybe,  
mint a méhek, bogarak? Araszolni  
a viaszos szíromlevélen egyre  
beljebb, majd föl a bibéig karomnyi  
szálon. A ringó porzókon pihegve  
megtelepedni. Nem törődve holmi  
árnyalakokkal. A fényes fehérrel  
betelni, s csak lenni végtelenében.*

## ***Láthatatlan köldöksinór kötöz még***

*Közel megyek: csak keszekusza szálak.  
Te vagy talán a cerszömörce bokra,  
most kellő távolságba jutva látlak.  
Ahogyan eltévelyedő, zokogva  
nézek körül, téblábolok a tájban.  
Ami volt, már minden annak a roncsa.  
Láthatatlan köldöksinór kötöz még  
bennünket össze, amint föl-föleszmélsz.*

## ***Toll és kavicságy***

*A könnyű s a nehéz. Az égieknek  
rokona és a földé. Szállni föl-föl,  
a napkorong körül szárnyalni rendben,  
sugárrá válva, koronát s a köntöst  
föladva rája, ki úr mind a teljes  
világ fölött s a részletekben. Ő jön  
felénk madár alakjában, fehérlőn,  
vagy mint az angyal, áttünnén a fényből.*

BOROS ERIKA

## Invokáció

„csiricsári népre / nem hagyom a tornyot”  
– emlékmozaik Kányádi Sándorról –

„Nagyasszonyunk hazánk reménye  
tekints a déli féltékére  
bús nemzeted csekély paránya  
ítélve örök árvaságra  
zokogva esd  
mint pusztában a zsidókat  
hajdan az Úr vezérelj óvjad  
segítsd a nyelvben bujdosókat  
s vezesd a vándorénekest”

(Invokáció)

Utoljára a Déli pályaudvarnál találkoztunk, mindketten egy könyvesboltba igyekeztünk. Annyi „rendszerváltkozás” után is „nyelvben bujdosónak” éreztük magunkat, Erdélyről, a mi kicsi hazánk sorsáról beszélgettünk. Arra buzdított, hogy nyugdíjas tanárként is költözzek vissza, mert szükség van ránk, „kiknek ujjbögében / s elméjében loppal / jegyesül a jelen / jövő századokkal // s akik életükkel / föl-fölmosolyozzák / meggyötört arcodat / édes Erdélyország”.

Kányádi Sándor hazatért. Hazatért a Nagyöküllő mentére, megpihenni a nagygalambfalvi szülőföld derékalján, ahol az utcájuk szádán öreg kút állt, amely utca „Nem zsákutca: csak tarisznya”, három füstös faházzal s három térdig nyesett fűzfával, de „Becsületből, akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta”.

Így érkezhetett el a nagyszalontai Arany János múzeumba, ahol tiltás ellenére is felpróbálta a költő kalapját: „Fölpróbáltam. Nyakamig ért. / Nagy volt, szörnyen nagy és örök. / Nézttem, nézttem, s még tán el is mosolyodtam: / No de sebaj, belenövök.”

Brassói gyerekként, ha a kökösi hídon vitt át az utunk Sepsiszentgyörgyre, szüleim jól a szívembe vésték, hogy az ágyúöntő Gábor Áron itt, a Feketeügy partján halt hősi halált az 1848-as szabadságharcban. „Béhunytam a szemem, hátha úgy meglátnám / Gábor Áron mestert szürke paripáján. /

Prázsmár felől szörnyű por és füst kavargott, / s dörgötek a hídfőn a székely harangok.” (Ma már emlékmű jelzi a helyet.)

Általános iskolások lehettünk, amikor egyik délután megérkezett hozzánk Sándor bácsi, a versíró, mesemondó, és duruzsoló hangján nagy derűt keltett a gyermekek között a *Paszulyka meg Fuszujka, Az elveszett követ* és a *Mátyás napi vásár* történetével. Az 1950–60-as évek költőjét újságok hasábjairól ismerhettük meg, a Küküllő-mente embereiről, sorsproblémáiról, mindennapjaikról az udvarhelyszéki nyelvjárás szófordulataival írt dalszerű verseket. Hangzás és láttatás volt valamennyi verse, amelyben nyerít a csikó, sír a sár, öreg fa alatt öreg ember, akinek keze remeg, de remeg a fa lombtalan ága is, vadkörtefára akasztott kasza himbálódzik, nyírfák közé zuhan a nap, kecskék bokrásznak a domboldalon, pacsirta zeng, sirály kering a levegőben. Szerelmi valómása is *Két nyárfa* címet viseli. „Én sem volnék, ha nem volnál, / ha te hozzám nem hajnál, / te sem volnál, ha nem volnék, / ha én hozzád nem hajolnék.” A másik gyönyörű vallomásában: „Bántani én nem akarlak, / szavaimmal betakarlak, / el-elnézlek, amíg alszol. / Én sohasem rád haragszom, / de kit bántsak, ha nem téged”. A kantárszarat tapodja a gyermek kezéből elszabadult, szügybe szegett fejjel vágató ló, „Hús esztendeje kiáltoz / segítségért ez a gyermek. // Dőlnek a fák; csattog az ég, / villog iszonyú baltája. / Vágtat a ló, sír a gyermek / a holdtalan éjszakában.” A vers 1958-ban keletkezett, de már felsejlik a következő korszak indulata, lázadása.

Kolozsvárott magyar nyelv és irodalom szakos hallgatóként jelen voltunk a Forrás első, illetve második nemzedékének – Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Páll Lajos; Farkas Árpád, Czegő Zoltán, Magyarai Lajos, Csíki László, Molnos Lajos, Király László és mások – könyvbemutatóin, a Gaál Gábor-kör ülésein. Innen is indultunk feltarisznyázva nemzetföltő közszereplői feladatra. Az Egyetemi Könyvtár szomszédságában volt az Akvárium cukrászda, ahol gyakran összeverődöttünk, és a tér túloldaláról, a Napsugár szerkesztőségéből átjött hozzánk Kányádi Sándor, főként az ifjú költőkhöz, akik őt vezérukként tisztelték. És ekkor nemcsak versekről szóltak a délutánon, hanem a szavak között húzódozó üzenetekről is, a „pedig volna még / volna még valami / mondani-valóm / a nyíló nárcisz- / mezőkről például / az alko-

nyi szélben”. *Kérdésekről* többször is: „Feküdtél-e már késeken, / háltál-e jégen meztelen, / hagyott-e már úgy el a vér, / öntött-e már úgy el a vér, / hogy ne hallj, ne láss?” Nem véletlenül, hiszen a fiúk már találkoztak a „kékszeműekkel”, a Securitate embereivel. Az értelmiségi nemzedék parancsa a *Noé bárkája felé*: „Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.” Rejtjeles üzeneteket küld a *Cigánytáncban*: „Inkább gatya nélkül járok, / de senkinek sem szolgállok.” A Ceaușescu-érában írta a *Lakodalmast*: „Ünnepi csizmámon / elvásott a patkó, / talpa is kilyukadt, / szára sem igen jó. // De azért csak járom, / járom ezt a táncot. / Ha nem tudod járni: hallgass! / Egy nóta van: lakodalmas. / Vásson el a csizmám térdig! / Kivárom a nóta végét.” Hús esztendőket kellett még várni a nóta végére.

Egy brassói szakiskolában tanítottam, amikor Sándor bátyám megtudta, hogy villanyszerelők lesznek a diákokból, jelezte, szívesen eljönne közénk. Felejtetetlen élménnyel gazdagodtunk, a diákjaim is életre szóló tanulással. 2003-ban az Áprily Lajos Gimnázium dísztermében irodalmi körre hívtuk meg a költőt, aki maga szavalta el a verseit. Döbönt csend

ülte meg a termet, amikor ezt mondta: „van, aki sír / van, aki hallgat / akik elmentek közülünk / nem voltak közülünk valók” (*Krónikás ének Illyés Gyulának – odaáttra*).

1986-ban Brassóban híre futott, hogy megjelent Kányádi Sándor egy gyermekkönyve, amely rejtjeles verset is tartalmaz. A *Madármarasztaló* kötet cím már eleve üzenet volt: marasztalni kívánta a Magyarországra vagy Németországba áttelepülni szándékozót, akiket sorra kísértünk ki a vasúti pályaudvarra. A kötet alcíme: *Versek kicsiknek, nagyoknak* – ahol ballag a folyó, elfújta a szél a napot, és elszálltak hét határba a csókák és a varjak, csak egy nem vágyott zsiros barázdába, maradt az öreg toronyban. Az *Elszálltak...* című versre rátaláltunk, el sem mozdul onnan, „némán ül hírnöke annyi zivatarnak”, a verebek is noszogatják, küldik eleséget szedni. „Meggzólt harmadnap, / de csak annyit mondott: / csiricsári népre / nem hagyom a tornyot.”

„Nagyasszonyunk, hazánk reménye” vezetted Kányádi Sándort, a „vándorénekest”, hogy a szülőföldjén lakó emberekben táplálja a már csak pislákoló reményt a megmaradásra.



Szentlélek

TURCZI ISTVÁN

*Csöndgenerátor*

Papp Tibor emlékére

*Magányos lovas áll a levegőben  
nem tudják ki vagy szilvaszemű gyermek  
fiatalságod ott rostokol házad előtt  
tokaji pincék szirénasötét vermek*

*A keserves indulásnak szárnya nő  
szabadon eperré változik a darázs  
de ki lehet biztos a mozdulatban  
vendégszövegekből privát Ermitázs*

*Költők tányérján várakozik a szél  
könnyű homokként pereg szét a beszéd  
vérmalom zúz és szavak lepkesége  
legendacsikkek hevernek szerteszét*

*A keserves indulásnak árnya nő  
fény és tenger közt bújsz el önmagadban  
rettegésből rakódik újra össze  
ami mondható ami mondhatatlan*

*Egyszerre kel és nyugszik a nap  
kikapcsol minden gép ma nincs adás  
Úgy száll a csönd egyre feljebb mint  
harangok húsvéti énekéből a feltámadá* **S**

*Pelikán*

SERFŐZŐ SIMON

**Költő a kövek között**

Kalász László emlékezete

Amerre ment, mindenhová jó kedély kísérte. Felvidített mindenkit, akivel összetalálkozott. Maga volt a fölszabadultság, a tiszta öröm, ami sugárzott belőle. Nem ismertem senkit, aki ne szerette volna szülőfalujában, Perkupán, sem néhány kilométerrel odébb, Szalonnán, ahol tanított, sőt azon túl – Miskolcon, a megyében –, amerre megfordult élete során író-olvasó találkozókon, ügyes-bajos dolgai intézése során, bárhol az országban.

A közelben elfüstölgő vonat megvárta, ha észrevette a mozdonyvezető, hogy a tanító bácsi még az úton döcög – le ne maradjon, ki tudja, hová siet. Ha a csapos meglátta a sarki kocsmából – ami az utca túloldalán lógatta az ajtaját, szemben a házzal, ahol a családjával lakott –, már mérte is a „seritalt”, végzván a munkával az iskolában, könyvtárban, ahol dolgozott, hátha betéved mindenki Laci bácsija. S elmondja az asznapi viccet, mondjuk azt, hogy: miért rázta meg Isten a vargát? Amire az ott italozók már adták is a választ: mert nem volt leföldelve – s hahótáztak hozzá. Ismerték a választ, Kalász nem egyszer feltette nekik a kérdést, csak azért, hogy jókedvre derítse az ott lévőket. Ne kornyadozzanak magukban, ha volt rá okuk, ha nem. S miért ne lett volna, nem olyan idők jártak arra akkor sem, hogy sok örömiük telt volna benne.

S még valamiről nevezetes volt az említett Kalász-ház. Nem csak a mindenki által tisztelt, szeretett költőről, hanem arról a terebélyes fűzfáról is, amelyik az udvaron magasodott. Tréfálkozva egyszer-egyszer róla próbálta magát elnevezi fűzfa-poétának, de ez nemigen „sült” el neki. Annál mindenki többre tartotta, már akkor is, amikor még nemhogy díjai nem voltak, talán kötete sem. (A Hetek költői közül neki jelent meg utoljára az első könyve.)

S nemcsak mások, ő is többre tartotta magát. Bizonyítják versei. Még akkor is, ha azokat nem emlegetik-szavalják országszerte. Mert nem ismerik őt, elterelődik róla a figyelem, talán mert arról az országrészről is, ahol leélte az életét. S azok között a kétkeziek között, akikkel ő egy nyelvet beszélt, értette a tréfájukat, akárcsak ők az övét. Az édesapja útkaparó volt, a kavics motívuma a verseiben innen való, az utak mellékéről. S ha máshol nem is, az itteni tájak, iskolák egyike-másika őrzi az emlékét s a nevét, most már időtlen időkiig.

KALÁSZ LÁSZLÓ

**Hiába szólsz**

*a szó már mit sem ér  
ha szót emelsz  
a szó vissza lehullik  
súlya szerint és darabokra tör*

*darabja is tovább némán sikongva  
perdül s szilánkja szádon megsebez  
születéskor mikor szád kimondja  
reccsen a B az É roppan a K hull  
az E jégcsap a robbant ereszen  
rezzen a J az A s a J ijából  
ezer nyíl süvölt ezer félelem*

*e szirt-időben visszhangja is aláhull  
vijjan suhog remeg s célban nem áll meg  
csak mind lepattog e vad kés-világról  
a káromlás a nyögés és az ámen*

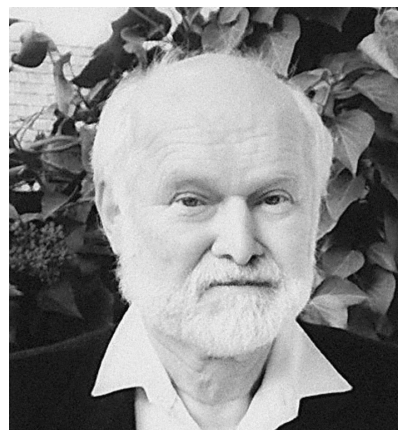
(1984)

Serfőző Simon írásával és a közreadott verssel a húsz esztendeje, 1999-ben elhunyt borsodi költőre emlékezünk.

## „A szemlélődés a vers vajúdasának ideje”

Beszélgetés Kovács Istvánnal

2019. március 15-én vehette át a Széchenyi-díjat Kovács István költő, író, műfordító, történész, polonista, akinek tavaly jelent meg legújabb verseskötete a Magyar Napló Kiadónál, *Shakespeare a Corvin közben* címmel. A tudományos életben is jelentős életművel rendelkező szerzőt ezúttal költői, irodalmi pályakezdéséről, a Kilencek költőcsoportról, a versek keletkezéséről s jövőbeli terveiről Zsille Gábor költő kérdezte.



– Csoóri Sándor élete alkonyán, Elkártyázott köpeny című összegyűjtött verseskötetének (Helikon Kiadó, 2004) előszavában keserűen megvallja, hogy az anyag válogatásakor eluralkodott rajta az érzés: mindig csak verset kellett volna írnia. Hetvenötödik életévedben benned nem merül föl ilyesmi?

– Nem. Az ilyen érzés megbénított volna. És mindnyájunk szerencséje, hogy Csoóri Sándor nem csupán verseket írt. Gdnyában a Megalázhatatlanok–Rendíthetetlenek–Kiátkozottak Filmfesztiválon most, szeptember végén hosszú évek múltán újra megnézhettem a *Nyolcvan huszárt*, amelyet versenyen kívül vetítettek. Elkápráztatott a forgatókönyv költői szépsége, az emberi lélekben viharzó drámát feltáró érzékenysége, ami ugyanakkor történelmi tényekre koncentráló pontossággal is párosult. Méltó az operatőr-rendező Sára Sándor természeti képekben kibomló, az arcvonásokban megjelenítve sorsokat idéző látomásaihoz... Sárával egyébként halála előtt tíz nappal beszéltem telefonon. Örült, hogy a filmet műsorra tűzték Gdnyában, ahol nemegyszer megfordult...

Most, hogy Sáráról, a *Nyolcvan huszárról*, a szabadságharc szökött, kiátkozott katonáiról beszélünk,

éppen október 6-a van. Százhetven évvel ezelőtt e nap hajnalán körmölte utolsó búcsúlevelét egyik bajtársának Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok. Amikor meghallotta az aradi sáncárokból visszhangzó sortüzeket, záró mondatként volt ereje papírra vetni: „Éppen most szenvedtek ki négyen közülünk, még visszhangzanak a lövések szívemben.” Én Sára Sándor utolsó szavait halomra hallála óta nap mint nap.

– Feltételezem, nem kizárólag a Nyolcvan huszárra céloztál, amikor az imént úgy fogalmaztál: mindnyájunk szerencséje, hogy Csoóri nem csupán verseket írt...

– Igen, az esszéire is gondolok, például a *Szántottam gyöpöt* és az *Egykor elindula tizenkét kőműves* címűekre. Ezek tudaterősítő energiával töltöttek fel bennünket, kötet nélküli szegénylegényeket, akik a hatvanas évek végén az *Elérhetetlen föld* című antológiával törünk, vagy inkább zuhantunk be a könyvekkel körülbástyázott „nyilvános” irodalomba, a tágabb irodalmi köztudatba. Csoóri a közéleti bátorságával is hatott ránk, akárcsak az emberi tartásával és a verseivel Nagy László, továbbá hitének drámai gondolatiságával, nyelvének szikárságával Pilinszky János, burjánzó képeivel a lüktető

világegyetemet betapétázó Juhász Ferenc, életművével Illyés Gyula.

– *Fiatal költőként mi foglalkoztatott leginkább?*

– A csecsemőkoron túli igazi eszmélkedésem, vagyis 1956 ősze óta mind tudatosabban a történelemben taszított ember érdekelt. Mivel anyámat hatévesen, vagy igazából még később ismertem meg, s apámat soha, az árvaság állandó védekezési ösztönével, készenlét-figyellel vértézett föl. Ettől függetlenül hatalmas bizalomkészséggel éltem az engem körülvevő világban, s közeledtem azokhoz, akikkel valamilyen módon közöm volt, közöm lehetett, vagy szerettem volna, hogy közöm legyen. Igen, a gyermek tulajdonságjegye, hogy egy ideig minden felnőtt iránt bizalommal van. Személyre szabott bizalommal, amelyet persze – csalódást okozva – könnyen eltékozolhat az arra méltatlan. Ám a gyermeki bizalom hőssé is magasztosíthatja azt, aki adott helyzetben gesztusaival, szavaival, tetteivel kitűnik akár az iskolatársak, akár a felnőttek közül... Ők így lehetnek egyenrangúak a történelem „igazi” hőseivel: a gyermekkor színterein is megfordult Kossuthal, Zrínyivel, Hunyadival, Mátyás királlyal, Szondiával, Kinizsival, Toldi Miklóssal, Dózsa Györggyel, akik – a bennem



Az első ugrásom Szolnok fölött. (A képet Kastély Sándor ejtőernyős bajnok készítette.)

kikristályosodott beleérző képesség révén – ugyanolyan élő, személyes ismerősök voltak, mint valóságos felebarátaim. Mindezt megerősítették bennem az olvasmányélmények, amelyek áttetszettek a mindennapi létélményeken, így a folyamatos jelenben még inkább ott lüktetett az egyszer már lezártnak hitt múlt. Vagyis a múlt egyenjogú és egyenrangú része a mának, és ha érzékenyek vagyunk rá, akkor a hőseivel, a tanulságaival lélekmentően befolyásolhatja a jelent. Valahogy úgy, ahogy az Amazonas a torkolatvidékén édesvízzé változtatja a sós hullámhegyekkel nyomasztó óceánt...

Azt hittem, hogy csak a gyermekkorban élhet egyszerre a múltban és a jelenben is az ember. De

nem. Felnőttként is. Függetlenül attól, amit Szent Ágoston vall az időről: „A jelen pedig, ha mindig jelen maradna, s nem zuhanna a múltba, nem idő volna, hanem örökkévalóság.” Szeretem a magányt, bár kimondottan társasági ember vagyok. A békességes magány mélyén olykor megcsillan az örökkévalóság embernek kiporciózott időszeletkéje – belegravírozva küldetésének irányelve is. Anyámnak egyszer türelme volt ahhoz, hogy órákon át nézze, miként játszom két malterszakállas téglával, egy paladarabbal, botra kötött madzaggal és néhány agyagkatonával. Nem sejthette, hogy közben meghódítottam a világot, egyszerre Nagy Sándorként és Nagysándor Józsefként.

– Ismeretségünk éve alatt úgy tapasztaltam, erős szociális érzéked van, és ez jól jön egy költőnek...

– Igen, versteremtő képességem legfőbb forrása az empátiakészség. Különböznél aligha élne bennem ma is osztálytársam apja, a negyvenéves szabó, akit mondvacsinált vádak alapján 1957-ben felakasztottak – neve 1989. június 16-án elhangzott a Hősök terén. Vagy említhetem néhány évvel idősebb barátomat is, akit fel akartak akasztani, de kivégzése előtt belehalt a gerinc-lövésbe. És empátia nélkül miként élnének bennem „az öreg haverok”, akiket életfogytiglani börtönre ítélték? Másként mondván: az élők és holtak iránti elkötelezettség avatott költővé. És persze a szerelem ideája, amelyet egy valóságos mosoly lobbantott fel és hitelesített. Bűvöletében írtam meg első verseimet... a történelemtől, 1965 novemberében.

– Öt évtizeddel ezelőtt, az Elérhetetlen föld idején terveztél, hogy műfajilag ilyen szerteágazó lesz a munkásságod?

– 1965 szeptemberében Rózsa Endre hívott meg a versantológiájukat saját elképzelésük, esztétikai és etikai elveik alapján kiadni tervező költői csoportba – kilencedik tagnak. Bár a szigorú ítéshírében álló Kiss Ferenc irodalomtörténész és kritikus versírásra biztató szavai némi önbizalommal töltöttek el, lámpalázasan fészkelődtem a Bajtárs sörözőben rendezett első összejövetelen. Szakom révén jól tájékozódtam a kortárs lengyel irodalomban, míg a magyarról szinte semmit sem tudtam. Ráadásul Utassy József az első találkozáson odavetette: nincs olyan, hogy valaki alapos verstani ismeretek nélkül költő legyen. Az első foglalkozásokat is ő tartotta e tárgyban ha-

mar szárba szökkenő barátságunk kezdetén. Ültünk a Duna-parton, s az általa megadott témát különböző versformában kellett „megénekelni”.

Az antológia anyagát rostáló heti találkozók így nekem hiánypótló műhelymunkát is jelentettek, az író-olvasó találkozók pedig igazi jellempróbát. A folyóiratbeli közlés kezdőknek akkoriban majdhogynem elérhetetlen volt. A beküldött versekre három-négy hónap múlva kapott szokványos választ mi már előre borítékoltuk, mármint hogy „szépek a versek, majd küldjön újakat”. Kollégiumokon végighullámzó szenzációt keltett, ha valakinek az Új Írás vagy a Kortárs, ne adj’ Isten, az Élet és Irodalom hozta a verseit. De egy megyei lapban megvalósult közlésért is gratuláció járt. A nyilvánosság hiányát az író-olvasó találkozók töltötték ki. Amíg az *Elérhetetlen föld* három évig tartó kemény küzdelem eredményeként 1969 végén meg nem jelent, hírünknek köszönhetően, de főleg a népművelés szakot végzett barátok-ismerősök, klubvezetők, diákbizottsági titkárok révén az ország számos művelődési házában, ifjúsági klubjában, diákszállójában, kollégiumában megfordultunk költői estek vendégeiként. A találkozók persze óhatatlanul átcsaptak politikai disputába.

Az úgynevezett „kényes kérdésekre” adott válasz nem lehetett óvatoskodó mellébeszélés. Az 1956 után megszüntetett II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolából *Az elsüllyedt csatatéren* az Eötvös Kollégiumba átvágó Rózsa Endre határozott és kimérten okos volt; a *Fordulópont* költője, Oláh János cáfolhatatlan érveivel visszafogottan indulatos; a legszínvonalasabb eszmei pengeváltásból is mindig



Az *Elérhetetlen föld* antológia bemutatója 1970 decemberében Mezey Katalinnal

Mezey Katalin került ki győztesen; Utassy József elképesztő szókimondásától, forradalmi hevületétől még a besúgók is zavarba jöttek. Hiszen feljelentésük nyomán Utassyra legalább öt évet sózhattak volna. *Zúg március* című versét 1972 után köröztették a megyei párttitkárok.

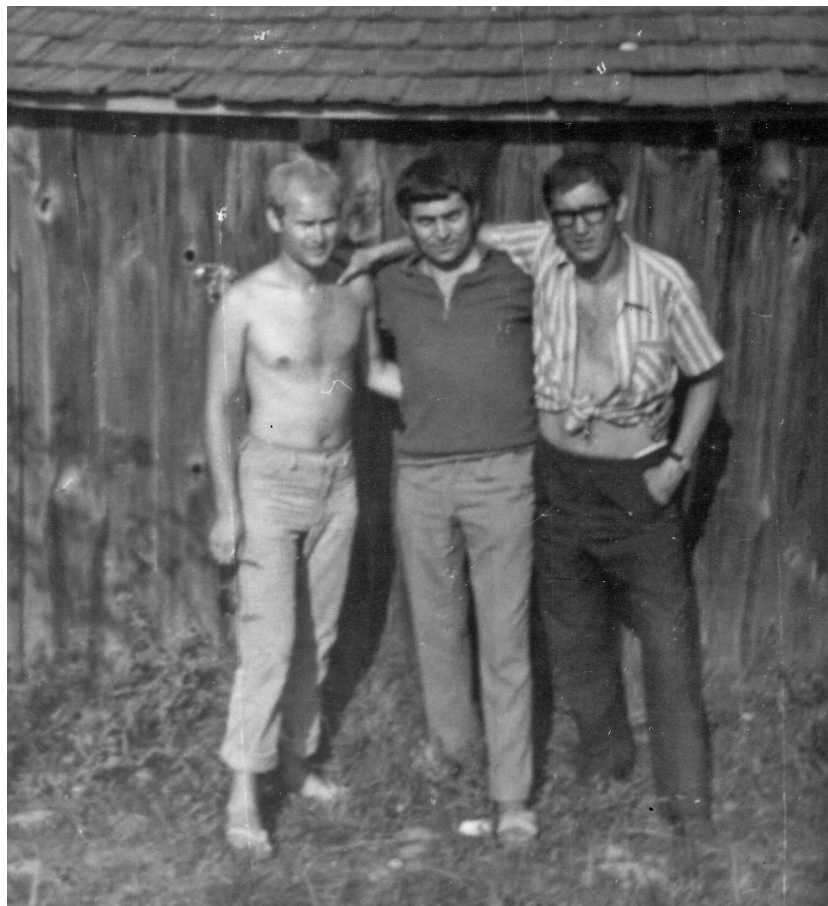
– *Kilencek-társaid is több műfajban próbára tették a tehetségüket...*

– Oláh János egyaránt foglalkozott szépprózával, drámával, esszéírással, akárcsak Mezey Katalin, akinek egyik színdarabjában még én is szerepeltem. Péntek Imre kitűnő képzőművészeti tanulmányokat írt, Konczek József egyedi hangulatú, karcolatszerű novellákat, amelyek múltidézésében a líra és a groteszk aranymetszése is felfedezhető, Győri László mintha

az elfeledett tömörkényi íráshagyományt akarta volna feléleszteni tömör elbeszéléseiben. Versfordítással mindenki foglalkozott; Rózsa Endre, Kiss Benedek, Utassy József – Nagy László nyomán és Juhász Péter pártfogásával – a bolgár lírát igyekeztek birtokba venni.

Példájuk rám is ösztönzőleg hatott. Elsőnek Georg Heym *Polen* című versét fordítottam le, amely nem szerepelt az akkoriban megjelent *Ködvárosok* című kötetében. Benedek Marcellhez jártam műfordítói szemináriumra. Kiss Ferenc után tőle kaptam a második irodalmi tartalmú dicséretet az említett Heym-vers átültetéséért.

– *Tehát irodalmi pályád beindulását remekül katalizálta a műfordítás?*



A hetvenes évek elején Utassy Józseffel, Péntek Imre vendégeként Zala megyében

– Antológiánk megjelenése után Nagy László beajánlott az Európa Könyvkiadó új lengyel referensének. Előbb lektori jelentéseket kellett írnom lengyel regényekről. Kénytelen-kelletlen megtanultam tömören fogalmazni és határozott értékítéletet hozni: mi jelenjen meg, és mi ne. Közben megkért Domoikos Péter, hogy fordítsak a *Keleti finnugor irodalmak kistükre* című kötetbe. Nem tudtam, hogy kétezer sorról van szó. A prózafordítás mellett aztán Edward Stachura *Szekercelárma avagy emberek a téli erdőn* című regénye kötelezett el. Nagy László vállalt érte kezességet, hogy megbirkózom vele. Regénynek hirdette a lengyel kiadó is, de valójában hosszan hömpölygő prózavers volt a legszokványosabb témákról: a munkáról és a szerelemről. És mégis milyen köz-

napian is fennkölt vallomás mindkettőről! Mivel hőseit azonnal kenyeres társaimul fogadtam, vagy inkább ők vetek be maguk közé, győztesen kerültem ki a nyelvvel folytatott örömteli küzdelemből. Az első saját könyvemnek tekintett *Szekercelárma* 1972-ben jelent meg. Saját bemutatkozó verseskötetem, a *Havon forgó ég* egy évvel később. Stachura *A kertben tomboljon csak a sáskahad* című poémájának néhány verssorát szívesen életmottómul választanám: „Váltak, akik megszülettek, / voltak, akik meghaltak, / és voltak olyanok is, / akiknek mindez kevés volt.”

Az Európa Könyvkiadó az Eötvös Kollégium után harmadik otthonom lett. Legnagyobb és a jövőt illetően leghasznosabb fordítói vállalkozásom Marian Brandys *Kozie-*

*tulski és a többiek* című, hétszáz oldalas történelmi esszéfolyamának – amit ő maga tényirodalomnak nevezett – átültetése volt. Magyarul *Napoleon és a lengyelek* címmel jelent meg a Századok és emberek című sorozatban, 42 ezer példányban. Nincs nehezebb, mint élőbeszédszerű esszészöveget fordítani. Ráadásul a napóleoni gárda lengyel könnyűlovasezredének történetét korabeli dokumentumok sokasága színesítette, hozta a korszakkal együtt szellemközelbe. Végre megismerhettem a somosierrai lovasroham történetét. Andrzej Wajda *A légió* című filmjében hat-hét percet szentelt a bravúros attacknak, amely a valóságban tizenhárom percig tartott.

– Ezek szerint ez a könyv a fordítása során már egyértelműen a történelem felé terelt...

– Igen, és egyúttal arra is rádőbentett, hogy mi a fordítás. Tudatosodott bennem, hogy a szavak, a mondatok micsoda szervezőereje a gondolathangsúly. Ám leggazdagabb hozadéka e szellemi vállalkozásnak az volt, hogy megtanultam történelmi esszét írni. Hogy eredménnyel, azt az Így élt sorozat Bem-kötete bizonyíthatja. A kiadó ennek sikere nyomán kötött szerződést arra, hogy írjam meg a '48-as szabadságharc lengyel légiójának történetét. A megbízás beteretelt a levéltárakba, és belém plántálta a kutatás szenvedélyét.

A fentebbiekből következően szaktanulmányok írásakor is nyelvi igényességre törekedtem. Vagyis a történetírást szakmai kritériumok maradéktalan szem előtt tartásával, de költői érzékenységgel igyekeztem művelni. Nem véletlen, hogy egykor a krónikaírás az irodalom fogalmkörébe tartozott. Az, hogy könnyebben írok, gördü-

lékenyen fogalmazok, óriási előnyt jelentett akkor is, amikor az MTA Történettudományi Intézetében dolgoztam.

Persze, amikor a Kilencek tagjaként rádöbentem, hogy komolyan kell vennem a költészetet, amely talán egész életemet áthatja, nem gondoltam, hogy a költészetnek, és csakis a költészetnek köszönhetően tudom megvalósítani gimnazistaként szőtt álmaimat. Azt, hogy történészként a reformkorral, a szabadságharcral és a szabadságharc lengyel résztvevőinek életével és tevékenységével foglalkozom majd. Vagyis a költői pályámon útra bocsátó *Elérhetetlen föld* című antológiának köszönhető, hogy történész lettem.

– *A rengeteg történészi, műfordítói és közéleti munka nem korlátozta a költészetet?*

– Biztosan korlátozta, korlátozta. 1989 után két ízben vállaltam diplomáciai szolgálatot, előbb a varsói magyar nagykövetségen kulturális tanácsosként, majd Krakkóban főkonzulként. Bizony, a Lengyelországban töltött kilenc év alatt új versem alig született. Anyagot viszont helyel-közzel tudtam gyűjteni az évek múlva megírni tervezett történelmi munkákhoz. Nem voltam szakdiplomata, így a diplomáciai munkát is költészetként művelhettem. Ez segített a kapcsolatteremtésben, s meghatározta tevékenységem eredményességét. Jutalomként öt lengyel város választott díszpolgárának, köztük Krakkó. A krakkói díszpolgárok sorában egyetlen diplomataként szerepelek. Biztos, hogy ennek áraként egy verseskönyvemmel kevesebb készült el.

A kérdésedbe foglalt korlátozás tényére akkor döbentem rá igazán, amikor be kellett fejeznem



*Salföldi életkép Somogyi Győző portáján, Jerzy Snopek lengyel nagykövet társaságában*

*A gyermekkor tündöklete* című regényemet. Ennek bevezető fejezetét 1972-ben írtam, s közölte is az Élet és Irodalom. Tíz évvel később ültem neki a folytatásnak a sziglieti alkotóházban, de letelt a két hét, s az írás félbemaradt. Az igazi ok persze az volt, hogy eleget kellett tennem történész-vegyesbizottsági, írószövetségi, munkahelyi megbízásoknak... És persze szerződéses volt Stanisław Komornicki *Varsó barikádjai* című visszaemlékezésének lefordítására. Azzal vigasztaltam magam, hogy mivel a regényt az 1956. november 4-i szovjet intervencióval tervezem befejezni, minek megírnom, ha úgysem jelenhet meg.

1997-ben már nem maradt indok az írás további halogatására. Kijártam magamnak egy bő szabad hetet. Erdélyi távollétében Somo-

gyi Győző festő barátom birkáira kellett vigyáznom, de a juhászokdás annyiból állt, hogy naponta egyszer-kétszer ki kellett nézнем a legelőre. Reggeltől estig írhattam. A negyedik napon arra kellett rádöbennem, hogy a regény már önmagát írja... Ezt szeretném újra átélni az elkövetkező években. Szemlélni, kedvemre olvasni ihlető szépirodalmi műveket, ellátogatni a tervezett regény színhelyeire. De vajon marad-e még minderre idő? A szemlélnéléshez idő kell: a szemlélnélés a vers vajúdásának ideje. Ennek híján csak szerencsés vagy drámai csillagálás esetén szület meg a vers.

– *Szeretném bekukkantani a költői műhelyedbe. Verseidet hagyományos módszerrel, tehát papírra írod, golyóstollal, vagy eleve számítógépbe?*

– Első változatként mindent golyóstollal írok, vagy ha nincs kéznél, akkor ceruzával – legyen szó könyvismertetésről, tanulmányról vagy magyarra átültetendő szövegről... Beleértve természetesen a verset is. A kezdet kezdetén elképedtem, amikor megtudtam, hogy van, aki írógépet iktat keze és a fehér papír közzé. Szépirodalom elleni szentségtörésnek tartottam, függetlenül attól, hogy regényhőisével együtt én is láttam, ahogy Kosztolányi Dezső az *Édes Annát* gépeli... A korábbi alkotói elvet feladva, apránként én is eretnek lettem. Rájöttem, hogy a tollal írt, majd legépel szöveghez hozzá kell nyúlnom, azt javítanom kell, s akkor is újra kell gépelnem az egész szöveget, ha a „kiigazítás” két-háromoldalanként csak néhány sort érint. Marian Brandys említett könyvének magyarra fordított szövegét annak idején kétszer is alaposan kidekoráltam a tollammal, így a hétszáz oldalas szöveget kétszer kellett legépeltetnem. A gépeltetés költsége szinte a fordításért járó egész honoráriumomat elvitte. Áldom a számítógépet, amely e tekintetben is megváltás számomra, megkímél a teljes szöveg újragépelésétől – gondolok itt a *Honvédek, hírszerzők, légionisták* című életrajzi lexikonra, amely ezer oldalon tárgyalja a szabadságharcban részt vett lengyelek életét és magyarországi működését. Az anyaggyűjtés harminc éve alatt állandóan bővültek az egyes címszavak. (Három-ezer-négyszáztizennégy gyűlt össze belőlük.) Az új adatok beírása a számítógép révén nem okozott gondot.

Az természetes, hogy a vers első változata csak kézírással szület meg, ezt követően jöhet szóba a számítógépes javítás,

ha az újra fellobbanó ihlet úgy hozza, vagy az elégedetlenség úgy diktálja. Az igazi elégedettség akkor tölt el, ha az egyszer leírt vershez nem kell hozzányúlni. Akadt ilyen több is, például a *Beolvasztás* című, amelyet negyven éve öt perc alatt papírra vettem, s rendületlenül állja az idő próbáját.

– *Van állandó költői „munkaidő”? Versírássod valamely konkrét napszakhoz kötődik, vagy bármely órában nekiülsz?*

– Ritkán írok verset, s előfordult két-három évig tartó kihagyás is. Mondhatnám: nem jött az ihlet, talán azért, mert úgy vártam, mint a sült galambot. Az ilyen jellegű kényelem veszélyes... Lelki kiszáradással fenyeget... Ennek veszélyét érzékelve tettem félre a napi feladatokat az elmúlt nyár derekán, és csaknem három hónapot tudatosan a versírásnak szenteltem. Ez azt jelenti, hogy átadtam magam a csöndnek, a szemlélődésnek, s az ennek nyomán bennem kavargó, verset kiforgó lelki örvényeknek. Az érzelmek elsőként engem megrendítő szökőárja nem romokat, hanem verseket hagyott maga után. Írtam vagy huszat. Napi huszonnégy óras lelki készenlét jellemezte ezt a negyed-évbe zsúfolt alkotói korszakot.

– *Van állandó versíró zugod? Vagy bárhol írsz, ha úgy adódik: kávéházi szegleten, vonaton, repülőn?*

– Tavalay az írásnak szentelt időt jobbára salzföldi portánk alsó házában töltöttem, amelynek négy részre tagolt ablaka diófát, fenyőfát és barackfát keretez – némi helyet engedve két-három magabiztos cserjének is.

Az, hogy kávéházban verset írnak, számomra elképzelhetetlen. Félórát sem bírok ki a falai között. Az

étteremben maradásra is csak a munkaebéd kényszeríthet. A Centrál kávéházban is csak azért éreztem jól magam néhány esztendeje, mert a hatvanas évek második felében a helyén lévő Eötvös-klubban, ahol az Omega játszott szombatoként, egy jogász diáktárrsal csapos voltam, és jobban kerestem, mint pár hónappal később kezdő tanárként. Csodáltam Utassy Józsefet, aki nem egy „nagy versét” a Hungária kávéházban írta, amelynek kötetcímet is szentelt.

A repülőgép ovális ablakán kibámulva, többnyire lekötnek ejtőernyős élményeim. A katonaságról, amelynek kötelékében a szolnoki ejtőernyősöknél szolgáltam, jó emlékeket őrzök. A bátorságpróbát jelentő ugrásokon kívül például azt, hogy az ebédet pincérek szolgálták fel. Katonapincérek. Hétköznapi is nemegyszer tálaltak fel rántott csirkét. Ez életre szóló élményt jelentett öt év monoton menzakeresés után, amelyet Győri László frappáns verssorral jellemezett: „Hanyagul a tarhonyába nyúlok.” És azóta se olvastam annyit, mint a katonaság idején: öt hónap alatt körülbelül hatvan könyvet. Elsősorban tágabb térségünk íróit: Miroslav Krležát, Ivo Andrićot, Liviu Rebreanu, Vladimír Páralt... és a rám zúduló magyarokat: Illyés Gyulát, Tersánszky Józsi Jenőt, Németh Lászlót, Kodolányi Jánost... Pótolnivalóm címlistája azóta is felsorolhatatlan... Persze az is eszembe jut a többnyire lengyelországi légi úton, hogy mindig vidám és lezser oktatótisztünknek – mint évekkel később megtudtam – a hatzredik ugrásánál nem nyílt ki az ejtőernyője. Maga a repülés egyfajta költői létállapot. S az ilyenben minek verset írni?

– *És a vonatozás?*

– Az egészen más. A mozdony a maga behemótságával szinte kebelbarátja az utazónak. Az ablakon át a változékony tájba gravírozott arcvonásaim jelentik az állandóságot. A messzeségben is önmagam-ba bámulva nem egy verssor eszembe jut, amelyet érdemes lejegyezni.

– Thorvaldsen szobra című művedet sajátos, ritkán alkalmazott műnemben írtad: *esszévers. Hogyan választottad ezt a műfajt? És miként találtál rá Thorvaldsen alakjára?*

– 1994 őszén a varsói Királyi Várban nagyszabású kiállítást rendeztek az izlandi származású dán szobrászművész, Bertel Thorvaldsen műveiből. Miután Antonio Canova, akinek Ferenczy István a tanítványa volt, 1822-ben meghalt, a 19. század első felében már ő, Thorvaldsen a világ legnagyobb és legtermékenyebb szobrászművésze. Életének bő négy évtizedét töltötte Rómában, egy vásárcsarnoknyi műteremsor szellemi irányítójaként. 1838-ban tért vissza Dániába, tele bőrönddel, pontosabban a munkáival telepakolt hajóval. Így egy évtizeddel később megnyílt életműmúzeumát – az első ilyen jellegűt a világon – volt mivel megtölteni.

Megrendelői körében szép számmal akadtak lengyel arisztokraták és művészetpártoló társaságok. 1820-ban ő maga több hetet töltött az öt évvel korábbi bécsi kongresszuson létrehozott Lengyel Királyságban. Vagyis indokolt volt a *Thorvaldsen Lengyelországban* címmel megrendezett varsói kiállítás, amelyre a koppenhágai Thorvaldsen Múzeum hathatós támogatásával kerülhetett sor.

A kiállítást – emlékezetem szerint – a krakkói Nemzeti Múzeum is bemutatta 1995 elején. Ott megvett katalógusát azóta is gyakran



*Családom társaságában A gyermekkor tündöklete című regényből készült Budakeszi srácok című film díszbemutatóján, 2006. október 22-én*

forgatom. Nagy élményt jelentett 2006-os ukrainai ösztöndíjam során, hogy a lvivi (lemergi) domonkos templomban rátaláltam Józefa Borkowska síremlékére, amelyről a Thorvaldsennek szentelt esszéversben írok: „Stanislaw Borkowski, / a jeles történész és geológus (...) / ezernyolcszáztizenöt-tizenhatban / tett itáliai útja során rendelt márvány domborművet / a néhány évvel azelőtt elhunyt / édesanyja síremlékéhez. / A lemergi dominikánus templomban / elhelyezett szarkofágját akarta vele még inkább / örökkévalóvá tenni. / A már ezernyolcszáztizenhatban helyére

került reliefen / a halál szárnyas génusza vezeti el / a világ iránt már teljesen közönyös asszonyt, / akit hiába próbál fia az életnek visszatartani. // A síremlék e része az Orpheuszt, Eurüdikét és Hermészt / ábrázoló, Krisztus előtti V. századi / híres görög domborműre emlékeztet. / A márvány dermedt fehérsége / s az embert eszményivé formáló finom vonalak / az időtlenséget jelenítik meg, / amelyről nem lehet tudni, / bölcsője-e vagy koporsója / az örökkévalóságnak.”

Varsóban, az Óvárosba vezető főúton, a Krakowskie Przedmieście két közismert szobra is látható

Thorvaldsennek. Az egyik a Lengyel Tudományos Akadémia székháza előtt ülő Kopernikusz-szobor, a másik Franciaország marsalljának, a Varsói Hercegség főhadparancsnokának, a lipcei csatában hősi halált halt Józef Poniatowski-  
nak lovas szobra a köztársasági elnöki palota előtt.

– *Józef Poniatowski nem volt kimondottan népszerű a maga korában...*

– Életében többször is árulónak kiáltotta ki őt a lengyel közvélemény, ám napjainkban már megkérdőjelezhetetlen hősként él az emlékezetben, s szarkofágja nemzeti zarándokhely a Wavel székesegyházában. Andrzej Wajda katonaként is magával ragadóan jeleníti meg őt *A légió (Hamvak)* című filmjében. Görgei Artúr tábornok is így élne a mi emlékezetünkben, ha az 1849. július 2-án Komáromnál vezetett bravúros lovasrohamból kapott fejsebébe behalt volna. Ám túlélte, és a téli hadjáratot kisebb ívben megismétlő nyári hadmenet eredményeként levezette seregét – a kapott kormányutasításhoz híven – Aradra... Aztán hatvanhét éven át árulóként élt. Poniatowski csak néhány évig szenvedte a homlokába süített *áruló* bélyeget... Thorvaldsen pedig a hazatérése óta Dánia kikezdhetetlen büszkesége. Tömören így került a költészet műtőasztalára Bertel Thorvaldsen, Józef Poniatowski és Görgei Artúr.

Az esszévers valóban kedvelt műnemem. A gondolatok látszólagos szertelenségével egyszerre ad szabadságot, valamint zár fegyelmzően a vers keretébe.

– *Fiatál éveidben mely költők hatottak leginkább a költészetedre? A klasszikus szerzők mellett a kortársakra is gondolva...*

– Első, reggelente papírra vetett „versálmaim” után 1965 decemberében beóvakodtam Czine Mihálynak az Eötvös Kollégiumban tartott irodalmi szemináriumára. Ilyllyes Gyula akkoriban napvilágot látott *Dőlt vitorla* című kötete volt terítéken. Néprajz szakos barátom, Kósa László olvasta fel éppen a *Kormos képek* című verset. Aznap este már kívülről tudtam a magyar múltat négy tételben felvillantó költeményt. A *Dőlt vitorla* volt életem első verseskönyve, amelyet egy ültő helyben elejétől a végéig elolvastam. A hosszú sorokon át néhány szót – oh, hó – és négy töredékmondatot görgető *Újévi ablak* ugyanúgy magával ragadott, mint a *Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez*. „Verslázamat” mérve Pilinszky János *Rekviem* című kötetét többen is olvasásra ajánlották – lapozgatható pirulául. Belém véssődött, amit kollégista társam, Gereben Ferenc Pilinszkyról mondott: a magányról senki se vallott oly drámai tömörséggel, mint *Négy-sorosának* egy mondatával ő: „Plakátmagányban ázó éjjelek.” Szerencse, hogy nem valamiféle avantgárd versgyűjtemény akadt a kezembe, amellyel biztosan nem tudtam volna mit kezdeni, és talán abban a heveny verstudat-állapotban félrevezetett vagy visszariasztott volna. Illyésen és Pilinszky kivül a kezdet kezdetén igazából az „antológiás” társaim versei hatottak rám. Kiemelten Utassy József és Rózsa Endre lírája, és Oláh János, Kiss Benedek, Péntek Imre egy-egy verse.

– *Illyés írja egy helyen, hogy az író munkájának kilencven százaléka az olvasás. Te költői minőségben hogy vagy ezzel?*

– A prózát, esszét illetően igaza van Illyésnek... Persze vers is nem-

egyszer inspiráló lehet. Az említett *Kormos-képek* eufóriájában én is írtam hasonló hangulatú, ritmikájú verset. A *Shakespeare a Corvin közben* című kötetben olvasható *Félúton* ihlető forrása – Kallós Zoltán emlékének kívül – Jékely Zoltán *Kalotaszegi elégiája*. A *maros-szentimrei templomban* című verse is megigézett. Olyannyira, hogy idén áprilisban zarándokoltam el ötödször e templomhoz, amely nem csupán a tájat uralja, hanem az én mindennapjaimat is. Móser Zoltán róla készített fotója ott függ az ágyam fölött: *Történelem* című versesmet köszönhetem neki.

– *A történelem – ahogy azt első válaszaidban szépen körüljártad – valóságos tárháza a költészettel átjárt eseményeknek, a katartikus lírai helyzeteknek. Tavaly megjelent új verseskönyved, a Shakespeare a Corvin közben számos ilyet tartalmaz: nagyszerűen példázza, hogy a történelem és a költészet egymást erősítik...*

– A kötetnek csak egy ciklusa szól 1956-ról. Igaz, a könyv bevezető részét az első világháború emlékezetének szenteltem. Erre az általam még ismert nagyapák és nagybácsik ösztökéltek, akik végigküzdötték a napjainkban Európa szögesdrót-akadályok és gránátrepeszek szaggatta halotti leplével letakart négy, kegyetlen esztendő, megőrizték az ezeréves határt, s 1918 őszén egy széthullóban lévő hazába tértek vissza azzal szembe-sülve, hogy véráldozatuk hiábavaló volt. 1945 után nemcsak földjüktől, hanem önbecsülésüktől, a *hős* jelzőtől is megfosztották őket... Igaz, ha a fent említett Edward Stachura *Minden költészet* című esszéfüzére nyomán azt vallom: minden történelem, márpedig tényleg azt vallom, akkor unokáimról,

Pannáról és Rékáról írt verseim is – a folytonosság lüktető ideájaként – beilleszthetők a história fogalomkörébe, ugyanúgy, mint a 2006. október 23-át megidéző, Oláh Jánosnak ajánlott *Fény százada*.

– Tervezed, hogy 1848-as kutatásaid és 1956-os élményeid kincsésbányájából merítve további verseket írsz, vagy mostanság más téma felé fordulsz?

– Nincs szándékomban lírával illusztrálni a történelmet, verseim nem valamiféle gigantikus történelmi tabló képalírásául szolgálnak... Ami a más témát illeti: egy regényt tervezek, amelyet már évek óta érlelek magamban, de amíg nem fejezem be a lengyel–magyar történelmi kapcsolatokról íródó könyvem, amelyet egy lengyel kiadónak ígértem, nem tudok belekezdeni életem e legjelentősebbnek szánt szépirodalmi vállalkozásába.

Pedig sűrű az idő. Az elmúlt két esztendőben három gimnáziumi osztálytársam meghalt... A tervezett regény szereplői. Ugyanis *A gyermekkor tündöklete* folytatásaként szeretném megírni 1959 és 1963 közötti élményeim, mindazt, amit a budai II. Rákóczi Ferenc Gimnáziumban egy remek osztályközösség tagjaként megéltem – a korai Kádár-korszak nyomasztó árnyékában. A regénynek lenne egy 1849-es és egy 1956-os síkja, illetve eseménySORA is. Négy osztálytársam részben valóságos családtörténetére akarom felfűzni a cselekményeket, száztizenöt év magyar történelmét. Egyikük apja, aki 1963-ig börtönben ült, Nagy Imre kormánybiztosa volt; másikat 1945. április 1-jén „tréfából” lelőtték a szovjetek, amikor egysége élén megakart adni magát nekik; harma-

dikuk édesanyja a kelet-galíciai Drohobyczból származott, ismerte az utóbb világhírű lengyel–zsidó író, Bruno Schulzot, akit a németek lőttek le; negyedik osztálytársamnak szinte az egész családját kiirtották Auschwitzban... A regény szerkezete többé-kevésbé összeállt a fejemben. Utalva Illyésre: bizony sokat kell hozzá olvasnom. Majd meglátom, eleget tudok-e tenni a kihívásnak, bírom-e szorgalommal és nyelverterető tehetséggel.

– Érted, hogy nem szándékos lírával illusztrálni a történelmet, de tény, hogy költészetben két fajsúlyos téma a *Népek Tavasz*a, illetve az 1956-os forradalom.

– Nos, éppen motoszkál bennem egy megírásra váró vers, amely ha áttételesen is, de kapcsolódik 1848-hoz. Ihletője Görgei



Unokáim: Réka és Panna

tekintete. László Fülöp festett egy megrendítő arcképet Görgei Artúrról a 20. század hajnalán. Amikor Hatvany Lajos arról faggatta a tábornokot, meg van-e elégedve a portréval, a következő feleletet kapta: „Jó kép. Különösen a szemek kifejezése jó. Mint valami nagy kérdés az utókorhoz. Mit csináltatok velem?” Elhalványodott bennem a festmény, s apránként kimúlt a lelki ösztökélés, hogy versbe keretezzem. Most azonban, hogy láttam hivatalának végórájában Tarlós István rezzenetlen arcát és szemét, a két férfi tekintete hirtelen áttetszett egymáson. Mintha a búcsúzó főpolgármesteré is azt fejezte volna ki: „Mit tettetek velem?” És Görgei tekintetével együtt még azt is: „Mit tettetek magatokkal?”

– Nos, éppen motoszkál bennem egy megírásra váró vers, amely ha áttételesen is, de kapcsolódik 1848-hoz. Ihletője Görgei

– Nos, éppen motoszkál bennem egy megírásra váró vers, amely ha áttételesen is, de kapcsolódik 1848-hoz. Ihletője Görgei

tekintete. László Fülöp festett egy megrendítő arcképet Görgei Artúrról a 20. század hajnalán. Amikor Hatvany Lajos arról faggatta a tábornokot, meg van-e elégedve a portréval, a következő feleletet kapta: „Jó kép. Különösen a szemek kifejezése jó. Mint valami nagy kérdés az utókorhoz. Mit csináltatok velem?” Elhalványodott bennem a festmény, s apránként kimúlt a lelki ösztökélés, hogy versbe keretezzem. Most azonban, hogy láttam hivatalának végórájában Tarlós István rezzenetlen arcát és szemét, a két férfi tekintete hirtelen áttetszett egymáson. Mintha a búcsúzó főpolgármesteré is azt fejezte volna ki: „Mit tettetek velem?” És Görgei tekintetével együtt még azt is: „Mit tettetek magatokkal?”

Zsille Gábor

**Régi napok rendje** Mezey Katalin: *Régi napok rendje*. Elbeszélések, Magyar Napló Kiadó, 2019.

Életműsorozatának ötödik kötetében a Kossuth- és József Attila-díjas Mezey Katalin régi és legújabb elbeszéléseit adja közre. A két ciklus közé három évtized ékelődik, de a tizenöt történet egy egész évszázadot fog át, és két ellentétes világ képét tárja az olvasó elé. Egyikben többnyire a kisszerűség, ostobaság és képmutatás uralkodik, másokban a rend és az elnéző szeretet hatja át az emberi kapcsolatokat. Egyik a hagyományokat sárba tipró szocialista társadalom ironikus látletele, másik egy hagyományait őrző család múltbéli hétköznapjait és történelmi hányattatásait rajzolja meg mély empátiával. Gazdag írói eszköztárában egyaránt megtalálható a finom lélekrajz és a nyers realizmus, a tárgyilagos történetmondás és a groteszk, sőt abszurd látásmód.

Az első fejezet elbeszélései egy bonyodalmas korszak ellentmondásosságát tükrözik. Nem csak mondanójuk, sorsuk is jellemző: a rendszerváltás előtt, 1987-ben íródtak a Szépirodalmi Könyvkiadó számára, ám Illés Endre igazgató halála után az új vezetés felbontotta az érvényes szerződést, és „fióksírba” kerültek, ám a három évtizedes kényszerpihenő nem ártott nekik. Megadta azt a távlatot, ahonnan az alpári vállalati buli, vagy a hangsúlyozottan „nem hazánkban” játszódó színházi történet rézmetszet pontosságú képeiből kibontakozik a Kádár-kor társadalomrajza. A bohózati elemekből összerakott szerelmi sokszög (a ciklus címét adó *Bonyolult történet*) cselekménye feltárja a „népi demokrácia” kapcsolatrendszerének működését, a váratlanul felívelő karrier háttérét. Másik – boccacciói vaskosságú – története igazi szocialista úri muri (*Kontyos Mariska*). Mezey iróniával rajzolja meg a „kollektíva” tipikus alakjait: „a könyvelés megbízható, régi bútordarabját”, Mariskát; a volt katonatisztet („mulat a Heckert elvtárs, mulat...”); a „mindig szeszese lehet, testes bércsoportvezetőt” („Nem kell mindent mellreszívni”); a feleségét nyilvánosan gyalázó, majd szánalmasan meghunyászkodó, féltékeny férjet, valamint a részegen háborgó, „boldogtalan fiatalasszonyt”, aki rajtakapja a „klotyóba” osonó párocskát. A kisstílűség, a morális tartás hiánya üt át az alkalom szülte bolti tolvaj történetén (*Lopás*); a kalandfilmbe illő látványos álmok és a pitiáner valóság különbsége az

éjszakai szűnyogvadászat leírásán. Hasonló a kontraszt a *Sikerületlen ebéd* epizódjában is, ahol a pompás épület története, építetőinek egykori gazdasági és kulturális felledülést hozó működése ellenpontozza a nyolcvanas évek jelenének öntudat nélküli, szánalmas sivárságát.

Szánandó áldozatait, megrendítő mozzanatait is vannak a kiábrándító korszaknak. Az *Álom az ifjúságról* „már nem egészen fiatal” hősnője kiüresedő életéből nem új szerelembe veti magát, mint irodalmi őse, Bovaryné, a múltban keres vigaszt. Diákkori szerelmének „alakja úgy merült fel emlékezetében, mint valaminek a gyönyörű torzója”, ám az álmodozót megtréfálja a valóság: csalódnia kell benne is. Az öreg Somogyi úr hősiessége is hiábavaló a főváros ostromakor (*Egy magyar parlament*). Nem tudja teljesíteni kényszerűen vállalt feladatát, még csak nem is német vagy orosz puska-golyó, hanem az agyvérzés teríti le.

A második fejezet részben önéletrajzi ihletésű novellái visszanyúlnak az első világháború végnapjaihoz: az ötgyermekes özvegyasszony – a szerző apai nagyanyjának – megrázó történetéhez (*Száz éve, szeptember közepén*).

A *Kecskék* című novella hadifogságból hazatérő, szorongó katonájának töprengéseiben felsorakoznak a század családját is érintő tragédiái, de szinte minden elbeszélésben megjelenik a kisemberek életébe galádul betörő történelem, lett légyen szó akár a lehétköznapiabb dolgokról. A kötet talán legmegragadóbb írásában, a meghatározhatatlan műfajú (Emlékirat? Korrajz? Lírai szociográfia? Hommage a régi asszonyoknak?), címadó *Régi napok rendjében* az édesanya a kommunista korszak kezdetén „megszabadította a lakást az összes porfogótól”: elcsomagolt minden értékes holmit, szőnyeget, festményeket. „...keserves tapasztalat és ebből táplálkozó előrelátás is vezetett. Anyám 16 éves volt, amikor kitört Pesten a (...) Kommun...”, és a nyilasok tetteiről is voltak ismeretei.

Mezey Katalin novellái mindenkihez szólnak: a kortársakat emlékezni tanítják, a fiatalok pedig megismerik belőlük a múlt panoptikumát és a régi napok szilárd rendjét, amelyek hiányoznak a tankönyvekből és érettségi tételek közül.



Jámborné Balog Tünde

**A csendes akarat  
fölszíkázása** Ferdinandy György:  
*Sziget a víz alatt*, Scolar  
Kiadó, 2019.

Ferdinandy György az emigrációs magyar irodalom kiemelkedő doyenje. Az 1956-os forradalom bukása után indult világnak, és 2001-ben tért haza. Számos magas kitüntetés birtokosa. Igen fontosnak tarja a fiatal magyar költők bemutatását, istápolását, amiért felsorolhatatlanul sokat tett és tesz. Az emigráns magyar értelmiség keserűden kenyerét ette. Minden akadályt „meg kellett ugrania”, hogy életben maradjon, hogy családot alapíthasson, munkához jusson, és közben úri huncutságnak tűnt, hogy folyamatosan írt. Az íróembernek itthon is sokszor eszébe jut, hogy mire valók az irományai? Kinek ír? Lesznek-e olvasói? Nem hiábavalóság az egész scriptori tevékenység?

Gondoljunk bele egy másik kontinensre sodródott magyar író belső szenvedéseibe: a kiszakított gyökérzetnek új termőföldet kell találnia, különben menthetetlenül elpusztul.

Ferdinandy 36 esztendő tanított Puerto Ricón. Rövidebb ideig élt még Franciaországban és Floridában is.

Sokszor kifogásolták nála, hogy írásai saját életének lenyomatai, önéletrajzi írások. Erről így szól a szerző: „Miért csak a sajátjáról tud írni az ember? Annyi mindent ki lehetne találni! Mégis csak a megszenvedett valóság hiteles.”

Az ominózus könyvben egy karcsú regény és egy kisregény foglaltatik. Mindkettő közös gyökerű, a karibi sziget világát idézi fel, de az előre- és visszautalásokkal egy írássá kovácsolódik össze.

Ferdinandy érkezésekor Puerto Ricón Coca városkájának lakói fogadták: fehér földbirtokosok, és rabszolgasorban élő afrikaiak, azok leszármazottai, akik a cukornádültvényeken robotoltak. Akiknek ez sem jutott, segélyeken tengődtek. „Itt fél évszázad óta megállt az élet: nem történik semmi sem” – írja a szerző.

Tanítását alaposan, körbetekintően kezdte. Az irodalom, írás, olvasás, valamint a természetes logika állt a tanulás elején. „Egy fiatalember számára egyedül az irodalom adhatott választ az élet nagy kérdéseire, és aki nem tud kérdezni, hiába keresi a válaszokat.” Ferdinandy tanár úr még az alapozással

bajmólódott, de kollégái már túl voltak Szókratészon, Platónon, Arisztotelészen.

Furcsa mód (?) a tanulók akartak tanulni. A konkvisztádorok leszármazottai és a rabszolgák unokái a kis város főterén még estelente is jegyzeteltek, rendezgették tanulnivalóikat.

Amikor új rektort kapott az állami egyetem, a magyar tanárember úgy érezte, itt az újítás ideje, s csoportjával belemerültek Dosztojevskij *Karamazov testvérek* című regényébe. Heves, parázsló viták pattantak ki. Különös eredmény született a hosszan elhúzódó tárgyalás után. A bíróság ártatlannak ítélte Dmitrijt, a gyilkost, és Ivant, a felbujtót. Aljosát viszont, a tiszta lelkű fiút halálra ítélték a diákok, mert nem lépett közbe. Ferdinandy előtt bebizonyosodott, hogy a szigeten nem érvényesek az óvilági erkölcsök. Más fogalmaik vannak a jóról és rosszról.

Persze, saját sorsa is aggasztotta Ferdinandyt: „Rendezettebb életre vágytam. Elmúltam negyven éves, és még mindig nem tudtam, mi lesz velem. Budapest? Coca? Franciaország? Vagy ezentúl már nem lesz semmi sem?” Nekikezd az emlékiratai megírásának. És jöttek rossz hírek: „Nem élt már Ernesto Cardenál, az álmodozók nemzedékéből senki sem maradt.”

A *Két tűz között* című kisregény rögtön feszültségterhes életfordulattal indul. „Házáséletünk huszadik évében feleségem váratlanul elköltözött. (...) ...amikor a nyomdából hazaértem, a házunkat üresen találtam.” Egy asztal, egy ágy és a könyvei maradtak csupán a lakásban. Még búcsúlevelét sem. Vince fiával maradt, aki még iskolás volt. Elment érte, s a fiú azt kérdezte, hol az anyja? Később derült ki, hogy visszaköltözött az Óvilágba, a trópusokon nem bírta tovább. Aztán Clo, a feleség ex cathedra kijelentette, hogy a fiú vele marad. „Csak lent az utcán értetem meg, hogy nincs többé fiam.”

Puerto Ricón öt magyar élt az írón kívül. Két építész és három tanár. Spanyolul beszélnek, mert az asszonyok nem értik ezt a furcsa, magyar nyelvet. Don Julio kocsit szerez Ferdinandyknak, s mindenki a maga módján vigasztalja. Vissza kell találni a régi kerékvágásba. Már megint!

A maroknyi magyar különös egyveleget alkotott. Mihály bácsi, Don Miguel az Árpád-házi királyokat



tanította az USA-ból átszivárgó német háborús bűnösök fiainak és a rabszolgák unokáinak.

A közép-amerikai színes kavalkádban fölbukkan egy magyar feltaláló-fűszeres is, aki igen nagy élet-tapasztalattal rendelkezik. Efféle életigazságokat szögez le: „A magyarokat nem érdekli a szerzés. Elmulatják, játéknak tartják csak az életet.”

A kisregény utolsó része a lepárlódott életigazságokat sorakoztatja egymás mögé, melyekről valóban nem lehet vitatkozni. „A munkám lefoglalt, a diákokat szerettem. Mégsem találtam a helyem. A helyem! Hiszen a szavakat sem találom,... (...) Folytassam? Abbahagyjam?”

A múlt képei villódnak kibontatlanul a továbbiakban. Miért is bontaná ki Ferdinandy, hisz ezek lepecsételt, hatalmas emlékdobozok, amelyekkel

nem feltétlen fontos újratalálkozni – ha leütjük róluk a plombát, ránk zúdul egy egész élet.

Egy nap jött a hír, hogy a fűszeres meghalt. Úgy tűnik, az ember halálában is tud meglepetést okozni:

„Megálltam a ravatal előtt, és azt hittem káprázik a szemem. Gondosan fésült ősz hajú úr pihent a koporsóban: coronel Szabó. Egy magyar úr. Szabó ezredes.”

Az író tudja, hogy a túlélés magunkra kényszerítése mint egyetlen út, hatalmas lelkierőt, akaratot igényel, de fölvanhat még a láthatár közelében olyasmi, amiről nem tudjuk, mi is igazán, és mit tartogat számunkra az a jelenés. „És kezdődhetne minden előlről. Kezdhethném visszasírni az évet, amikor – két tűz között – zavartalanul körmölhettem a penzumomat.”

**Stanczik-Starecz Ervin**

**A művészettől a tudományig, avagy: ahol véget érnek a nyomok a Fehérlófiában** *Fehérlófia*. Hoppál Mihály szerk. Európai Folklor Intézet – Magyar Napló Kiadó – FOKUSZ Egyesület. Budapest, 2019.

A népköltészeti alkotásokban gazdag kultúrában nevelkedett magyar olvasó számára ismeretes, hogy a *Fehérlófia* egy *mese*. A mesék rengetegében egy önálló *mesetípus*. Olyan mesetípus, amelynek különféle variánsai egész Európában és Ázsiában ismertek, és mint ilyen, a nemzetközi folklorisztika által kialakított mesekatalógusban is számon tartják, és pedig az AaTh 305/A típuszám alatt. A *Fehérlófia* egy *hősmese*. Ez pedig nemcsak a mese egyébként sem egyszerű szüzséjének, a cselekmény tartami kivonatának a megfogalmazását bonyolítja meg, hanem a mesekutatók dolgát is, merthogy a hősmese: *mitikus mese*. A mitikus mese hőse állatostól származik (ló, juh, medve stb.), a táltosok tulajdonságaival rendelkezik, nagyszabású hőstetteket visz végbe (égitesetek visszaszerzése, emberfeletti erejű és képességű ellenfelek legyőzése, égig érő fa megmászása stb.), eme attribútumai révén pedig szorosan kapcsolódik a *mitoszhoz*, a *világképhez*, olykor a *valláshoz*. Ez a műfaji kapcsolódás és tartalmi átfedés azonban cseppet sem egykönnyen megválaszolható (irodalomtör-

téneti, néprajzi, kultúr- és vallástörténeti) kérdéseket vet fel. Mi több, a mesetípus kutatása során alkalmazott módszerek sokfélesége akár egymásnak ellentmondó eredmények és elméletek megfogalmazásához is vezethet.

A *Fehérlófia* tehát egyfelől egy rendkívül izgalmas történet, gyönyörűséges nyelvbe foglalt mese, azaz: népköltészet, tehát művészet, másfelől egy rendkívül izgalmas, a mindenkori embert érintő kérdéseket megjelenítő mitikus világ, egykor volt kultúrák világképét tükröző „nyelvemlék”, a tudományos kutatás fontos „tárgya”. Kérdés persze, hogy az ember(iség) felnőhet-e lelkileg a tudomány „vívmányaihoz”, a mesekeletkezés törvényszerűségei és a tudományművelés törvényszerűségei megfeleltethetőek-e, megfeleltetendőek-e egymásnak? Rendezhető-e a művészet és a tudomány viszonya? Lehetséges-e egyáltalán valamiféle egység a művészet és a tudomány között, akkor, ha – Szergej Zaligin nyomán – elfogadjuk azt, hogy a „tudomány feltárja a tényt, anélkül, hogy tk. viszonyt létesítene vele, a művészet viszont feltárja a tényhez való viszonyt, de nem magát a tényt.”

A fenti kérdések nyomán értékelhető csak igazán méltóképpen A nemzeti kultúrtörténet kincsestára



című sorozat első kiadványa, a *Fehérlófia* kötet, amely a fentiekben taglalt kettősséget (művészet, tudomány) egyforma hangsúllyal jeleníti meg. A Hoppál Mihály szerkesztésében összeállított kiadvány a mesetípus hét változatát, továbbá – a szerkesztői bevezető és utószó mellett – három tanulmányt tartalmaz. A tuva, kirgiz, burját mongol és nogáj mesét Somfai Kara Dávid, a kazak mesét Buda Ferenc, a halha mongol mesét pedig Kara György fordította. A mesetípus kiválasztását, valamint a mesék válogatásának szempontjait Hoppál Mihály a következőkben fogalmazza meg: „A Fehérlófia mesetípus azért érdekes, mert olyan keleti párhuzamai ismertek ennek a mesének, amelyek világosan mutatják, hogy a népmeseanyag is felhasználható őstörténeti következtetések levonására (...), a magyar Fejrlúfija szöveg egyes motívumai pontról-pontra megjelennek a távolkeleti, velünk rokon török nyelvű népek meseanyagában”. A magyar néphagyomány, népköltészet, néphit egyes elemeinek „keleti párhuzamaira” vonatkozó kérdések sora hosszú évtizedek óta kíséri és kísérti a tudományos kutatásokat, és nem kétséges, hogy ez a jövőben sem lesz másként. A mesetípus keleti eredetét Solymossy Sándor már 1932-ben felvetette, amit akkor azzal indokolt, hogy „sehol Európában nem ismerik”, de megvan keleten „ugor és turk rokonnépeinknél”, „feltétlenül onnan kellett egykor magunkkal hoznunk”. Benedek Katalin a folklorisztika minden fontos kérdésére kitérő meseelemző tanulmányából azonban kiderül, hogy a későbbi nemzetközi kutatások a *Fehérlófia* némely alapmotívumát, pl. a medvétől származó hős motívumát Európa nyugati részében már a 8. századból feljegyezték (ld.: óangol: Beowulf; német: Johann der Bär, Hans Bär, Hano-seber; dán: Bjornore, Hans Bjornson; francia: Jean de l'ours, Jean l'Ourson; olasz: Giovanni dell Orso; spanyol: Ivan de l'os). A jelenséget tovább bonyolítja,

hogy a magyar néphitkutatók a 20. század második feléből is jegyezték fel lóóstól való származás emlékét őrző hiedelem-elbeszéléseket, ami újabb, a nemzetközi mesei motívumok kérdésénél lényegesen problematikusabb szállal vezeti vissza a *Fehérlófiát* Földünk keleti térfelére. Somfai Kara Dávid tanulmányából például kiderült, hogy a „mesetípus az egyik legerjedtebb szüzsé Euráziában (...) vagyis Mongóliától egészen a Kárpát-medencéig szinte mindenhol megtaláljuk (...) a kirgizek között eposz formában is”. (Érdekes, hogy a *Fehérlófia* kifejezéssel/névvel a szerző nem találkozott.) Hogy a *Fehérlófia* típusú hős nemcsak belső-ázsiai mesékben jelenik meg, de az asztrális mitológiában – egészen konkrétan a Göncölszekér csillagkép kialakulásáról szóló elbeszélőhagyományban – is fontos szerepet játszik, azt Birtalan Ágnes tanulmányából tudjuk meg. A mesetípus sajátosságai szempontjától ennél talán lényegesebb információ az, hogy az állat alakú szülőktől származó hős számos mongol nép eredettörténetében megtalálható. A kérdés további taglalását ezen a helyen felfüggesztjük, bátorítva a téma iránt érdeklődőket arra, hogy Benedek Katalint idézve: a keleti emléknymok felderítéséhez szükséges „részletekbe menő kutatásokat” végezzék el, nem törődve azzal a veszéllyel, hogy a nemzetközi ismertségnek örvendő *Fehérlófia* keleti és nyugati nyomai egyaránt a megszűni ismeretlenben vezetnek és/vagy tűnnek el.

A mi *Fehérlófiánk*knak van még egy titka, amiről eddig nem esett szó. A kötetben közreadott, Kun Kovács László által gyűjtött magyar változat kiváló példa annak illusztrálására és igazolására, hogy a népköltészet „nyelve” *verbális művészet*. Mesénk a nyelv extatikus „képességének” ritka megjelenítője, nemzeti kultúránk kincsestárának egyedi gyöngyszeme.

Iancu Laura

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat  
Mesekönyvek • Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások  
Művészeti albumok • Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► [www.magyarnaplo.hu](http://www.magyarnaplo.hu)

**Tetralógia a szetukért** Anne Vabarna: *Pekó*  
(fordította: Pusztay János),  
Nap Kiadó, 2017.

Pusztay János nyelvész, egyetemi tanár, az uráli nyelvek és népek kutatója, műfordító, a kis finnugor népek nyelvének elkötelezett istápolója, megmentője missziós munkát végez. Többek között a következő könyvek írója, szerkesztője: *Lív dalok és közmondások; Majd' minden szó feledésbe merült. Inkeri finn líra; A szölkupok; Észt–magyar kisszótár; Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője II pontban*. A tudomány kategóriájában 2008-ban Prima Primissima Díjat kapott Pusztay János.

A legújabb, a szetukról szóló tetralógiája a következő címeikkel jelent meg. 1. *Szetu nyelvtan*, 2. *Szetu–magyar szótár*, 3. Anne Vabarna: *Pekó* (szetu eposz), 4. Anne Vabarna: *A leány haláldala. A nagy nász* (két epikus ének). Az utóbbi két kötetnek fordítója, Pusztay János, előszavában mindenekelőtt a szetukról szól.

Ez a kisebbség Észtszország délkeleti csücskében, az észtsz–orosz határ két oldalán él, és mintegy 10-11 ezer lelket számlál. Először pszkovi észteknek nevezték őket, a szetu elnevezés gúnynévnek számított a cári uralom alatt. A szetu nyelv(járás) a délésztsz nyelvjárások egyike. Több jellegzetességük a finnel köti össze őket. A vallásukat tekintve átvették ugyan a keresztvetést, minden házban volt ikonsarok, de titokban megőrizték pogány szokásaikat is, például a Pekó-kultuszt. Ma a szetuknak van saját rádiójuk, van folyóiratuk, zászlajuk, tananyaguk, himnuszuk – és nemzeti eposzuk: a *Pekó*.

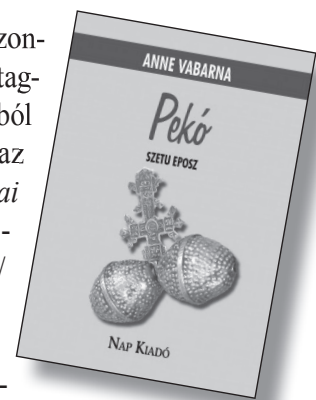
Szinte valamennyi finnugor nyelvű népnek megvan a maga eposza, némelyiknek több is. A kivételt mi, magyarok képezzük. Anne Vabarna *Pekó* című műve tehát a szetuk nemzeti eposza. Egy családba tartozik a *Kalevalával* és a *Kalevipoeggel*. Az eposzban egyedülálló módon keveredik a pogány hiedelemvilág az ortodox vallás elemeivel, a természetisten Pekó születésénél ott van Jézus és Mária, ők adják a hős nevét is, majd Jézus a mezők és a szetuk királyává koronázza az eposz főhősét.

Anne Vabarna (1877–1964) énekmondó, több mint 142 000 sornyi dalt jegyeztek fel tőle. Az írástudatlan Vabarna a fiának diktálta le a szöveget, aki sorokra való tördelés nélkül írta le azt. Az észtsz népköltészet jellegzetes versformája a régivers, amelynek sorai négy trochaikus ütemet tartalmaznak, ez nyolc szóta-

got jelent. Vabarna és a fordító azonban rugalmasan kezeli a sorok szótag-számát. Egy-egy sor 7–10 szótagból is állhat. Íme, a *Pekó* felütése, az invokáció, *Az énekes kezdő szavai* címmel: „Rajzoló keresztes keblemre, / Jézus jelét homlokomra, / engem Isten istápoljon, / arany Jézus erőt adjon / ezt a könyvet készítenem, / énekemet énekelnem. / Halottról mondok mesét mostan, / kezdek nyugvóról kántálni, / ki már rég meghalt réges-régen, / fekete föld alatt fekszik.” Ebből is kitűnik, hogy az eposz szóhasználata teljesen hétköznapi, nincs benne emelkedett stílusérték, ugyanakkor jellemző rá az alliterációgazdaság. Az *Almafalány* című énekben a lovon leánykérőbe érkező Pekó így mutatkozik meg: „Megrázta magát a drága mén, / a kesely a földet kaparta. / A legény lengette a kantárt, / odaintett a gyeplővel.” Ezenkívül meghatározó szerkezeti közhéziós és stiláris alakzat, eszköz a parallelizmus, azaz a tartalmilag ismétlődő sorok, gondolatpárhuzamok. Egy részlet a *Pekó dolgozik* című énekből: „Pekó kaszálni ment kaszálóra, / a nagy ember a lápra lépdelt, / erős férfi ment mezőre, / öt ölnyi volt a kaszája, / karikáját vasból verték, / fogantyúját rézből faragták, / fogóját ólomból csinálták.” A főhős természetesen kiemelkedő tulajdonságokkal rendelkezik. Óriási munkabírású, jól forgatja a fegyvert. A születése is rendkívüli. A születést követi a névadás, a keresztelő, munkás napjainak bemutatása, házassága, gyermekeinek születése, az apja halála, az anyja betegsége és halála, Pekó katonáskodása, harca, fogsága, bíraskodása, tragédiája. Ugyanakkor az eposzban megismerjük a szetuk hétköznapi életét is. Ami a *Kalevalában* a csodamalom, az a *Pekóban* a buzogány, azaz a csodás elem. Viszont eltérés, és egy eposzban szokatlan is, hogy a zárszóban a napi politika jelenik meg.

Bármilyen apró is egy népcsoport, egy etnikai közösség vagy egy nyelvjárás – irodalma van. Pusztay János szerint lejegyzett nyelvtanuk híján elengedhetetlen, hogy a fordítás első lépéseként szakkönyvet írjunk. A szótár egyfajta szakszókincset tartalmaz, hiszen a Vabarna-könyvek szókészletét listázza. Valójában mindezzel egy nyelv legfontosabb, létfenntartó elemeit ismerhetjük: nyelvtanát, szókincset, szépirodalmát. Így született a tetralógia a szetukért.

**Minya Károly**



**Egy maroknyi nép a Kárpátok lábainál** Vári Fábián László:  
*A kakukknővér. 76 ruszin és ukrán népballada,*  
MMA Kiadó, 2019.

Mintha nem volna elég baj a világban, még ez a kakukk is engem akar keseríteni, hozd a puskát, te gyermek, és ne kíméld! A mezítlás szutykos kölkök a fegyverért nyúlt, csőre töltötte, célzott, mint tanulta, aztán lőtt... vagy... Édesanyám! Eleget kakukkolt már reggel óta ez a madár, engedje, hadd lövöm le! Bánata van annak a madárnak, ne bánts, gyermekem, olyan keserves neki is, mint nekünk. A történet mindkét variációja olvasható *A kakukknővér* című népballada két változatában, amelyeket azonos című kötetben adott közre az MMA Kiadó más ruszin és ukrán balladákkal együtt.

„Naivitás vagy álságos politikai szemérem lenne, ha a kezdet kezdetén nem mondanánk ki, hogy a néprajz a tágabb régióban, leszűkítve a Duna-medencében az eltelt ezer esztendőben együtt élő népek, nemzetiségek és etnikumok világszemléletének, tudatvilágának, egészében szellemi örökségének meghatározó része.

A média által az utóbbi két évtizedben halmozottan hátrányos helyzetüként feltüntetett kárpátaljai magyarság bizonyos tekintetben mégiscsak szerencsés, mert sajátságos földrajzi és etnikai környezetének köszönhetően az állandó gazdasági és kulturális kapcsolatok szintjén is megismerhette a vele történelmi sorsközösségben élő ruszinság tárgyi és szellemi kultúráját, miközben hűséggel tartotta meg a sajátját” – írja doktori értekezésének elején Vári Fábián László költő, *A kakukknővér* című ruszin és ukrán népballada-gyűjtemény fordítója.

Egy maroknyi nép a Kárpátok lábainál, és szét-szóródva a világban. Egy nép a jelenlegi Ukrajna területén, akiket külön népként el sem ismernek a hazájukban, egy nép, amelyik Rákóczi népének nevezetik. Nem kis bátorság kell ahhoz, hogy Ukrajnában a ruszinokról külön entitásként írjon vagy beszéljen valaki napjainkban. Az elő- és utószó a fordító tollából azonban sok mindenre magyarázatot ad, hiszen nem csupán a balladákról, azok keletkezéséről, jellemzőiről ír itt a költő, hanem történelmi tényekről, jelenlegi politikai döntésekről, amelyek köztudottan nem kedveznek az ott élő kisebbségeknek.

A ruszin törzseket etnográfiailag két nagy csoportba sorolják. A völgyekben, a Kárpátok alacsonyabb részein élnek a dolisnyákok (síklakók), a gerincen, azaz a hegyvidéken élők a verhovinai (hegylakó) ruszinok: a lemók, bojkók és huculok. A nyelvjárásukban vidékenként eltérő csoportok szokásaikban és hiedelemvilágukban azonban nagyon közel állnak egymáshoz. Az állandó hányattatottság, a sűrűn lakott településektől való távolság valamelyest egy zárt világ érzetét kelti, ugyanakkor, ha elmélyedünk a balladavilágban, jól láthatjuk, hogy a távolság és a zártság mégsem akkora méretű, mint ahogyan első ránézésre tűnhet. A magyar balladából jól ismert motívumok gyakran megjelennek a ruszin népballadákban is. De így van ez a többi szomszédos nép népdalaival és népballadaival is. A sokéves együttélés hatásai megjelennek a népköltésekben, azonos történeteket mesélnek el más-más megvilágításban. A közös értékek felkutatása és megtartása miatt mondhatjuk bátran, hogy kiemelkedően fontos a népballadák fordítása, esetünkben ruszinról és ukránról magyar nyelvre. A balladavilág önmagában is misztikus, a balladák dallamossága, a népi hiedelemvilág, a csodák és tragédiák varázslata csak fokozódik akkor, ha egy olyan nép ajkáról származik, mint a ruszin. Aki találkozott már a hegyek között élő ruszinokkal, a balladákat olvasva még mélyebbnek láthatja ezt a különleges népcsoportot, hihetőbbnek éli meg az olvasottakat. Szokásaik, babonáik, hitük a régmúltat idézi, s az ismeretlen szemlélődöt kíváncsivá teszi. A 76 népballadát olvasva az öt részre tagolt kötetben az élet, a család és az egész nemzet problémáival, igazságtalan társadalmi viszonyaival, hagyományaival találkozhatunk. Különleges, mégis, talán a leghitelesebb megismerkedni egy nemzettel a balladáikon keresztül, ehhez ad útmutatást az olvasó számára ez a gyűjtemény. A balladák fordítása nem csupán szövegfordítói tudást igényel, ebben az esetben nem is csak magas színvonalú költői hozzáértést, hanem a nép, a szokások, a táj valós ismeretét is. A magyar nyelvel való varázslatos bánásmód mellett érezhető minden balladából a valóság közelsége. A hiteles és magával ragadó gyűjteményt tematikájukban elválasztva a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum reprodukciói díszítik.



Lórinicz P. Gabriella

**Balázs Géza** (1959, Budapest) nyelvész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár. Kutatási területe: a mai magyar nyelv és folklór, szöveg-antropológiai nyelvészet, nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvművelés, médianyelv. Legutóbbi kötete: *A fenntartható magyar nyelv* (esszék, 2018).

**Bara Gabriella** (2004, Ungvár) a Dayka Gábor Középiskola 9. évfolyamos diákja. Az írás mellett a természettudományok érdeklődését utazni és olvasni.

**Bíró Gergely** (1979, Budapest) író, szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiasorozatot. Legutóbbi kötete: *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

**Bodor Emese Réka** (2004, Budapest) a Baár-Madas Református Gimnáziumban tanul. Szereti Kosztolányit, Karinthy, Keatsot, Kafkát, a komplex karaktereket és a kakaós csigát.

**Boros Erika** (1946, Brassó) tanár, irodalomtörténész. Brassó megyében volt magyartanár. Később Budapesten a Balassi Bálint Intézetben tanított, illetve az MTA Kisebbségkutató Intézetének kiadványait lektorálta.

**Both Balázs** (1976, Sopron) Bella István-díjas költő, író. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. A Kráter Költői Verseny különdíjasa (2003), az Aquincumi Költőverseny döntőse (2010). Sopronban él. Legutóbbi kötete: *Romfalon virágmag* (versek, 2018).

**Cs. Nagy Ibolya** (1946, Budapest) kritikus. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-néprajz-népművelés szakán végzett. A Kossuth Egyetemi Kiadó volt főszerkesztője. Témaköre a kortárs magyar irodalom és határon kívüli magyar irodalmak. Legutóbbi kötete: *Király László* (monográfia, 2019).

**Csabai László** (1969, Nyíregyháza) író, költő, nyelvtanár és könyvtáros. Nyíregyházán él. A magyar és az orosz klasszikusokat olvassa legszívesebben. Folyton Szibériába vágyik. Békés Pál-díjas (2014). Legutóbbi kötete: *A vidék lelke* (novellák, 2019).

**Csorba Csaba** (1946, Sátoraljaújhely) régész, történész, levéltáros. Régészként, muzeológusként dolgozott Debrecenben, majd a Budapesti Történeti Múzeumban. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatója, végül, nyugdíjazásáig az ELTE Tanárképző Főiskola Történelem Tanszékének docense volt. Legutóbbi kötete: *A sátoraljaújhelyi zsidóság története* (2017).

**Dobozi Eszter** (1956, Cegléd – 2019) József Attila- és Babérkoszorú-díjas költő, író. A JATE Bölcsészettudományi Karán végzett. A kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium, Szakgimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója. Legutóbbi kötete: *Hószín átfut, sár fennakad* (versek, 2018).

**Erős Kinga** (1977, Brassó) kritikus, irodalomszervező, a Magyar Írószövetség titkára, az Orpheusz Kiadó vezetője. Móricz Zsigmond (2007) és NKA alkotói ösztöndíjas (2009). Legutóbbi kötete: *Szavakban lobog – Írók az 1956-os forradalomban* (interjúk, 2019).

**Esztány Zsófia** (2002, Csíkszereda) a Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium szecesszió korabeli köpadlóját és padjait koptatja. Az irodalom mindig is a szíve csücske volt. Szabadideje nagy részében könyveket búj, és nem telik el hét úgy, hogy ne vetődne a könyvtár felé. Úgy gondolja, megéri kipróbálni, hogyan tud játszani a szavakkal.

**Fecske Csaba** (1948, Szögliget) József Attila-díjas költő, meseíró, publicista. Éveken keresztül az Észak-Magyarország jegyzetírója, az Új Észak és az Új Holnap szerkesztője, az Új Holnap Stúdió vezetője. Legutóbbi kötete: *Nehéz világgá menni* (mesék, 2018).

**Iancu Laura** (1978, Magyarfalva) költő, néprajzkutató. Bárka- (2010), Bella István- (2010) és József Attila-díjas (2012). A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete: *András érkezésére* (versek, 2019).

**Jámborné Balog Tünde** (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség díjazottja (2003), József Attila-díjas (2017). Legutóbbi kötete: *Különös tartomány. Családegényféle régi és újabb elbeszélésekből* (2019).

**Kalász László** (1933, Perkupa – 1999, Szalonna) József Attila-díjas költő, tanár, könyvtáros. Sárospatakon szerzett tanári diplomát. 1984-től Szalonnán volt könyvtáros. A Hetek költőcsoport tagja.

**Kaltenecker Lili** (2004, Szekszárd) a bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium kilencedikes tanulója. Kiskorától kezdve érdeklődik az írás, az irodalom és a színház. A jövőben filmekkel, illetve rendezéssel szeretne foglalkozni.

**Kedves Eszter Virág** (2003, Miskolc) költő, diák. Bekecsen lakik, a miskolci Lévy József Református Gimnázium tanulója. Ez az első szépirodalmi publikációja.

**Kiss Lajos András** (1954, Kisújszállás) filozófus, habilitált főiskolai tanár, a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófia Intézetének oktatója. Legutóbbi kötete: *Nagy tér vagy nagy gondolat. Az európai identitás dilemmái* (2018).

**Kovács István** (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilenek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila-, Babérkoszorú- és Széchenyi-díjas. Legutóbbi kötete: *Shakespeare a Corvin közben* (versek, 2018).

**Kovács Újszászy Péter** (1996, Kolozsvár) költő. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészhallgatója. Versekkel, műfordításokkal több antológiában szerepel. Irodalomkritikusként a Helikon folyóirat rendszeres szerzője. 2018-tól az Előretolt Helyőrség Íróakadémia tagja.

**Lázár Balázs** (1975, Szolnok) költő, színművész. 1997-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 2000-ben Fulbright-ösztöndíjasként Kaliforniában tanult. Legutóbbi kötete: *Maszkaland* (tanulmány, 2016).

**Leskó Abigél** (2003, Szekszárd) költő, diák. Szekszárdon lakik, a helyi Garay János Gimnázium tanulója. Ez az első szépirodalmi publikációja.

**Lőrincz P. Gabriella** (1982, Beregszász) Irodalmi Jelen-díjas, Együtt nívódíjas költő, publicista. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet irodalmi referense. Az Unitárius Alkotók Társasága beregszászi fiókjának vezetője. 2017-től az Előretolt Helyőrség Íróakadémia oktatója. 2018-tól az Olvasat tárcaszerzője. Legutóbbi kötete: *Átszállás előtt* (versek, 2018).

**Lukáts János** (1943, Budapest) író, költő, könyvtáros, irodalomtörténész, a Berlini Humboldt Egyetem magyar lektora volt 1981–1983 között. A verseken és novellákon túl írt történelmi regényt, ifjúsági és meseregényt, drámákat, esszéket. Legutóbbi kötete: *Holnap előtt* (novellák, 2015).

**Luzsicza István** (1975, Budapest) költő, újságíró, szerkesztő. Főten él, a FötCafé újság szerkesztője. A dunakeszi bíróság tisztviselője. Legutóbbi kötete: *Az artista estére hazamegy* (versek, 2006).

**Magyar Boglárka** (1999, Nyíregyháza). Az irodalmat az általános iskolájának könyvtárában, az írást a gimnáziumban szerette meg. Jelenleg Budapesten tanul az ELTE-n.

**Minya Károly** (1963, Kisvárd) nyelvész. 1986 óta a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán (jelenlegi nevén Nyíregyházi Egyetemen) oktat magyar nyelvészeti tantárgyakat. Habilitált főiskolai tanár, mb. oktatási rektorhelyettes, a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet igazgatója. Legutóbbi kötete: *Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal* (2019).

**Moroz Alexa** (2004, Pécs) költő, diák. Szigetszentmiklóson lakik, Budapesten az Erzsébetvárosi Kéttannyelvű Szakgimnázium (K30) tanulója. Ez az első szépirodalmi publikációja.

**Pálffy Katalin** (1949, Mezőhegyes) szobrászművész. Tanulmányait Laborcz Ferenc és Pál Mihály szabadiskolájában folytatta. Önálló alkotótevékenységet folytat, rendszeresen kiállít. Fontosabb díjai: Fiatal Művészek Stúdiója – kiállítás díja (1975); Mediterrán nagydíj (1982, Nápoly); Szent Adalbert egyházművészeti-pályázat, fődíj (1997); Szobrászrajz Biennálé, MAOE-díj (2005). A Magyar Képző- és Iparművészek szövetségének vezetőségi tagja. Legutóbbi megjelenése: *Szeretet egyéni kiállítás katalógussal* (Budapest, Csepel Galéria, 2019).

**Pusztay János** (1948, Szombathely) nyelvész, professor emeritus (ELTE), két egyetem díszdoktora. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola főigazgatója (1991–1996), ugyanott tanszékvezető (1991–2003). Kutatási területe a finnugor nyelvészet, valamint a kisebbség- és nyelvpolitika. A Finn Oroszlánrend I. osztályú lovagja, az Észt Marjamaa rist (Mária országa keresztje) kitüntetettje, Apáczai-díjas (1997), Prima Primissima díjas (2008). Legutóbbi kötete: *Szabáriától Szibériáig* (2018).

**Sárközy Péter** (1945, Budapest) 1979-óta a római La Sapienza Tudományegyetem egyetemi tanára, a római magyar tanszék vezetője. Márton Áron- és Faludi Ferenc-díjas, illetve a Magyar Köztársaság tisztikeresztje kitüntetettje. Legutóbbi kötete: *„Mért ne legyek tisztességes!”* (tanulmányok József Attiláról, 2018).

**Serfőző Simon** (1942, Zagyvarékas) Kossuth-, József Attila-, Radnóti- és Arany János-díjas, Balassi Bálint-émlékkardos költő. A Hetek tagjaként indult. A Napjaink szerkesztője, az Új Holnap főszerkesztője, majd főmunkatársa, 1993-tól a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. Legutóbbi kötete: *Arcunk az ég. Összegyűjtött versek 1959–2019*.

**Simon Adri** (1974, Szeged) Bella István-díjas költő, kritikus. 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar-irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képzést szerzett. 2010 óta Budapesten él. 2016-tól a Magyar Napló Kiadó munkatársa, 2017-től az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője. Legutóbbi műve: *Földerengés* (versek, 2015).

**Stanczik-Starecz Ervin** (1956, Budapest) költő, író, tanár. A szegedi egyetemen végzett magyar-művelődésszervezői, drámapedagógusi szakon. 1993–94 között műfordító feleségével Chilében kulturális antropológiát tanított.

**Sziklai Áron** (2001, Budapest) a Fásori Evangélikus Gimnáziumban tanul. Az irodalmat Bognár Ildikó tanárnő szerettette meg vele.

**Tóth Erzsébet** (1951, Tatabánya) József Attila-, Ratkó József- és Babérkoszorú-díjas költő, esszéista. 1985 óta szabadfoglalkozású író. 1994–1996 között az Élet és Irodalom, 2009–2010 között a Nagyítás szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A szálló por, a hulló csillagok* (versek, 2015).

**Turczai István** (1957, Tata) József Attila-, Eminescu-, Babérkoszorú- és Prima Primissima díjas költő, író, műfordító. A Parnasszus folyóirat és Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője. A Magyar PEN Club főtársa, a Költők Világkongresszusa alelnöke, az Európai Írók Tanácsa magyar képviselője. Legutóbbi kötete: *Szeresd a vándort – Történetek versben* (2018).

**Zsille Gábor** (1972, Budapest) József Attila- (2015), Tóth Árpád- (2015) és Bella István-díjas (2008) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Legutóbbi kötete: *Készülődés* (versek, 2019).